

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM

193 SOPRONI SZEMLE

Helytörténeti folyóirat

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

SOPRON VÁROS TANÁCSA

Szerkesztő bizottság:

BOGNÁR DEZSŐ, BOTVAY KÁROLY, DOMONKOS OTTÓ, FALLER JENŐ, FRIEDRICH KÁROLY, GYULAI ZOLTÁN, HARACSI LAJOS, HORVÁTH JÓZSEF, KELÉNYI FERENC, MOLLAY KÁROLY, TARJÁN GUSZTÁV, TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR, ZÁMBÓ JÁNOS

Szerkeszti:

CSATKAI ENDRE

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből

Rozsondai Károly: Képek a soproni tanítóképző történetéből

1958. október 3-án lett volna száz éves. A tanítóképzés eddigi szervezetének megszüntetésével évfolyamai évről-évre csökkentek, s 1957. május 22-én „ballagott” a 99 éves iskola utolsó osztálya. Ebből a 99 évből 31 évet – eddigi egész tanári pályámat – ennél az iskolánál töltöttem, s 21 évig voltam igazgatója. Az utolsó igazgató... S az iskola is, de Sopron is kötelez. Érzem a feladat nehézségeit tárgyi és pszichológiai oldaláról egyaránt. Helytörténeti folyóiratban rendszert, tárgyilagosságot, arányt, egyensúlyt s talán bizonyos tárgyi hűvösséget is vár az olvasó.

Meg sem kíséreltem, hogy különösebb erőfeszítéseket tegyek akár az adatgyűjtés, akár az elrendezés és különösen a teljesség tekintetében. Írásom nem szakmunka, nem tanulmány, nem nekrológ, nem riport: töredékes, műfaj nélküli, szemelvényes emlékezés és átélt igazság. Örülök, hogy életem munkás évtizedeit éppen Sopronban tölthettem, s hogy a tanítóképzés területén a nevelők nevelője lehettem. De éppen ezért engedtesse meg, hogy ne csak aggyal, hanem szívvel is írjak, az élmény meleg és fakult színeivel, elevenségével: szubjektív objektivitással. A helyzetemben ez elkerülhetetlen. Vannak olyan állapotaink, melyekben kettősséget érzünk, ingadozunk az öröm és a fájdalom között. Két ellentétes pólus sugárik és keveredik. A pszichológia ezt egyes érzelmenek nevezi, s klasszikus például említi Platon Phaidonjából a haldokló Sokratestől való búcsúzást: a barátok és tanítványok az utolsó percig gyönyörködnek mesterük

ragyogó filozófiai fejtegetésében, de ugyanakkor mélyen szomorkodnak a tragédián. Minket is örömmel tölt el az iskolánk évszázados, gazdag, áldozatos, termékeny, színes múltja, a sok társadalmi és egyéni érték, amit léte, élete jelentett, s éppen ezért nem tudunk szabadulni bizonyos rezignációtól. De a főhangsúly az igazságon van, mert ezt tartjuk építőnek, s éppen ezért kötelezőnek minden időben. Vannak a soproni tanítóképzőnek vonásai, szakaszai, amelyekből regény írása kínálkozik. Minden sors, minden élet többé-kevésbé érdemes a megírásra, de a soproni tanítóképző nem szorítható egy átlagos sorsú iskola sablonjaiba. S ha egy pillanat alatt azokra az igazgatókra, tanárookra s a tanítványok légiójára, népünk tanítóira, a magyar kultúra munkásaira, az egykor élőkre és elégőkre, a tervezőkre, lelkesedőkre és a régi épület ledőlt falaira gondolok, amelyekből kő-kövön nem maradt, ha a letarolt kert s a halott, vén hársak képe villan emlékezetembe: roppant súlyával nehezedik rám a múlt. Nem lázadok, nem siránkozom. Ez az élet: örök változás, keletkezés és elmúlás, rendeltetés, munka. A soproni képző nem élt hiába! Áldozatos lélekkel, becsülettel töltötte be nemes hivatását a nemzet testében, a néptömegekben és Sopronban. Megérdemli, hogy legalább a Soproni Szemle hasábjain [194](#)röviden emlékezzünk róla. A lepecsételt s az Idő múzeumába került évszázad nemes küzdelem és ragyogó, lélekformáló munka volt. Áldott példa legyen iskolánk emlékezete!

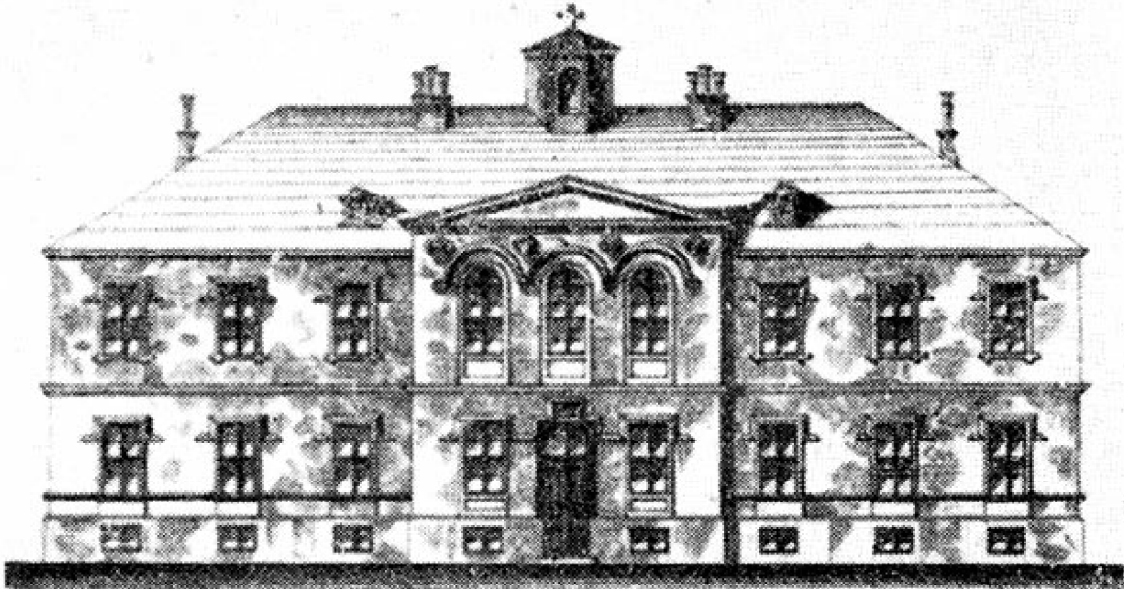
De hagyjuk a filozofálást! Minden létezésben az élesebb fény a születésre és a bevégzésre vetítődik: egy intézménynél a keletkezés és a megszűnés két határvövére és ezek közelébe. A közbeeső hosszabb időben, a mindennapi életfolytatásban, apróságokban a pálya nagyobb fordulatai, törései kötik le jobban a figyelmet, holott a teljesítmény és eredmény a felnőtt, kiérett kor derekára esik, s a „szürke”, munkás hétköznapiok küzdelme szüli azt.

***

A dunántúli evangélikus tanítóképzés gondolata 1826-ban vetődött fel a kemenesaljai esperesség gyűlésén. Beliczay Jónás esperes indítványozta, hogy bizassék meg a soproni főiskola egyik tanára a neveléstannak rendkívüli tárgyként való előadásával, a gyülekezet kántora pedig az orgonálás tanításával; így a tanítói pályára készülő ifjak némi szakképzéssel kerülhetnek ki az iskolából. A kerületi gyűlés 1829-ben bízta meg Borgátai Szabó József főiskolai tanárt a neveléstannal, Pitroff orgonistát 200 K évi díjazással a zenei tárgyak tanításával. Ez volt a későbbi tanítóképző csírája. E kezdetleges forma 1853-ig maradt fenn. Szabó József úgyszólván egész életét a magyar nyelv kutatásának szentelte. (Lásd a Soproni Szemle 1940. 95–108. lapon Németh Sámuel kimerítő és az 1955. évi 3–4. sz.-ban Cs. Katona Imre cikkét.) Szabó József 1853–54 elején nyugalomba vonult. Pálfy József volt nagygeresdi lelkészre bízta a tanítóképző tanfolyam, az ún. „seminárium” vezetését. Ez a szeminárium a gimnázium függeléke volt. Nem voltak külön tanárai, tantermei, alapítványai. A tanfolyamra a négy algimnáziumi osztályt végzett tanulókat vették fel; 3 évfolyama volt. Ebben az évben 9 tanuló iratkozott be a tanfolyamra. Pálfy 1854-ben a tanítóképzés egész szervezését kidolgozta. A képzés 4 éven át párhuzamosan történt a gimnázium 3., 4., 5. és 6. osztályaival, de különös tekintettel volt a tanítóképzésre (fejbeli számolás, szépírás, ének, zene, neveléstannal, „tanmód”, „iskolamesteri alkalmazástannal”, katechetika, rajz). Az ötödik évben heti 12 órát a helybeli elemi iskolában, mint „gyakorló segédek” töltenek, gyakorolják az orgonálást, éneket, hegedűt, rajzot; tanmeneteket készítenek és kertészettel foglalkoznak. Ámde Pálfyt a teljesen önálló tanítóképzés szervezésének gondolata foglalkoztatta. E cél megvalósításához kiváló segédkezet nyújtott Király József Pál, akkori főgimnáziumi igazgató, később az önálló tanítóképző igazgatója és Kolbenheyer Mór soproni lelkész. Nekifogtak a pénzgyűjtésnek. 1854–55-ben 5000 K érték volt együtt pénzben és megajánlott épületanyagban, s ajándékozás útján már kis könyvtár, néhány zongora, hegedű és más taneszköz gyűlt össze. 1855-ben számoltak be arról, hogy a létesítendő képző céljára Sopron város tanácsától 2000 K értékben megvették az

1258. parcella-számú 1580 négyszögöles telket, s beiktatták a vételt a soproni telekkönyv 939. sz. lapján, mint a „superintendentia szabad birtoká”-t. A kertet Pálffy még ebben az évben berendezte (gyümölcsös, faiskola, testgyakorló-tér, kis épület a tornaszerek számára). Az 1855–56. iskolai év végén már 20.000 K volt együtt. Benczur Márton volt soproni gyógyszerész 4000, Murmann Péter bécsi bankár, volt soproni diák 3000, a lipcsei Gusztáv Adolf Egylet 3000 K-t, a főgimnáziumi tanári kar 400 K-t adott. Az 1856. évi május 28-i közgyűlés az építkezés előkészítésére és vezetésére Pálffy mellett Király József Pált, Szigethy Józsefet és Tamaska Istvánt bízta meg. A tanítóképzés tanulmányozására a kerület költségén külföldre utazott Király József Pál és Kolbenheyer Mór. Jártak Svájcban, [195](#)Németországban, Hollandiában, Francia- és Angolországban, s a tapasztalatok mellett pénzt is gyűjtöttek. Kolbenheyer prédikációkat tartott, s Toldi-fordítását ajándékozta az adakozóknak, Király énekelt, orgonázott, az „Epigrammata nová”-ját osztogatta s latin orációkkal szerepelt. Tapasztalataikról és eredményeikről levelekben számoltak be Pálffy Józsefnek. Heidelbergben a világhírű Bunsent keresték fel. «Ez a kiváló férfit „eine Erscheinung” bennünket nagyon szívesen látott, egy estélyt nála töltöttünk, – ezen ismeretség életemnek főpontja” – írja Király. – Más levélrészletek: „London, 1856. okt. 3. Édes Jóskám!... Tegnapelőtt furcsát gondoltunk. Az újonnan megválasztott londoni polgármester díszmenetét tartotta a városon keresztül s íme annak is írtam egy cifra latin Gratulatiót s egyszersmind petitoriát, meglátjuk, lesz-e sikere? Egyszersmind Prinz Albert s a királynő is megkapja folyamodásunkat.” „London, 1856. okt. 11. Bizonyos, hogy a vastagbőrű angoloknál több hétig, sőt hónapig kellene maradni s season idején (májusban és áprilisban) sürgetni a dolgot. Ha lehetséges lesz, Albert herceghez is folyamodunk, ki nincs itt, embert kell keresni, ki átadná annakidején a folyamodványt. Jövő héten mindenesetre indulunk Hollandiába, már meguntuk a ködös bábelt, a rossz vizet, a félig sült beefsteakeket. Subtractis subtrahendis, mégis jobb a magyar élet. Tegnap voltam a King College-féle iskolában, majd eleget beszélek róla – annyi bizonyos, [196](#)hogy itt a magánkézben lévő nevelés nem igen dicsőséges, akárki tanul, tanít, akárhol, akárhog, ...oly tökéletes szabadság, mint minőt itt lehet tapasztalni, korántsem célravezető. – Hospitáltam a latin s görögben, soha életemben oly unalmas tanítást nem hallottam, egészen angol, mintha a ködök mogorva istene ült volna a cathedrán. A pór nép tudatlan, templom vagy iskola helyett nagyon szorgalmasan járja a pálinka házakat s a legszebb utcákon csoportosan koldul. Akinek tetszik nem bánom, én illy nevelésnek barátja nem vagyok.” (Bővebben Rozsondai K. „Lelki építőkövek új életünkhöz.” Győr, 1940. Különnyomat az iskolai Értesítőből.)

Evang. Volkslehrer Seminar in Oedenburg
eingeweiht am 3. Oct. 1858

Gaſſenansicht.

A Tanítóképző utcai és udvari homlokzata. (Könyomat 1866-ból)

***

1857-ben adakozási felhívást bocsátottak ki a gyülekezetekhez. Schranz János tanárt egyelőre feltételesen alkalmazták „a fizetés befolyásának bizonytalansága tekintetéből”. Bakó Samu „jó reménységű ifjat” a szászországi waldenburgi tanítóképzőbe küldték ki, hol ingyen ellátását a „Waldenburg-Schönburgi herceg kegyes volt 4 évre megajánlani, utazási költségeit pedig egy nemeslelkű férfit adakozásából fődözték”.

Az építendő tanítóképző terveit Handler József soproni építőmester készítette el, s 1857. július 27-én letették az alapkövet. Az ünnepi beszédet Pálffy tartotta. (Lásd egész terjedelmében Papp Józsefnek az 50 éves jubileumra írt művében, 1908.) Az építkezés helye körül nézeteltérések is voltak, amiről Pálffy így ír a helyettes szuperintendensnek: „Hogy egyik vagy másik embernek talán magánérdek szülte kívánalmát nem teljesíthetjük, azt sajnáljuk, de ezáltal magunkat megzavartatni nem engedjük, mert a közérdeket bármely magánérdeknek alárendelni soha nem fogjuk.”

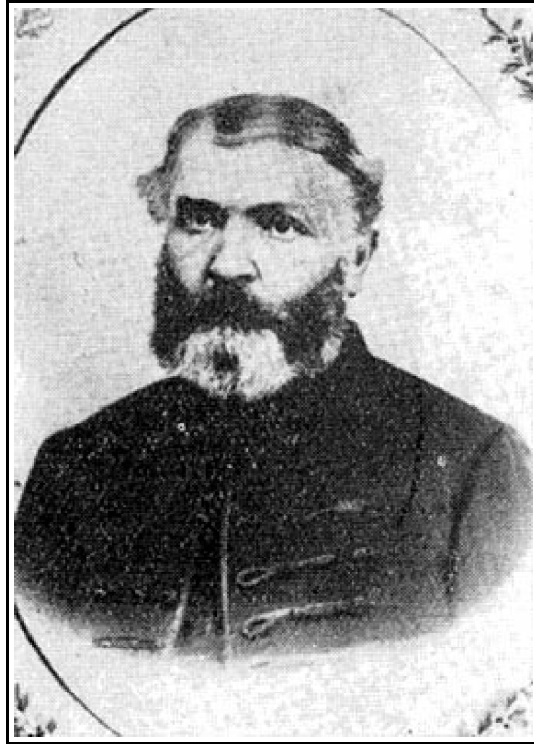
A gyűjtés tovább folyt. Külföldön is meglepő áldozatkészség mutatkozott. Az adakozók között voltak: a porosz király 20 arany, a hannoveri király 600 korona, a Schönburg-Waldenburgi herceg 1000 korona, a poroszországi egyházak 4000 K., a leydeni egyetem 1129 tallér, a Gusztáv Adolf Egylet újabb 10.000 K., – Angliából 3000 K. érkezett, Londonból egy Forster nevű úr évi 800 K-t ajánlott fel. – Honfitársaink közül Rupprecht János 400, Radó Ignác 400, Szemerey Sándor 500 K-t adott; Benczur Márton gyógyszerész szegény tanítóképzősök segélyezésére 4000 koronás alapítványt tett. A soproni lakosok 4670 K-t adtak össze, a városi tanács 60.000 téglát ajándékozott. Egy Hamburgban lakó magyar, Vámosi 1400 K-t gyűjtött. Tetemesen buzgólkodtak természetbeni adományokkal. Az 1860–61-i „Tudósítvány” (Sopron, Reichardt Adolfnál) pl. ezeket sorolja fel: „C. Iskolatanítói Képezde. A képezdére tett adakozások az

1860–61. tanévben. (A pénzösszeg tételenkinti felsorolása; összesen 1870 forint 81 krajcár.) Más rendbeli adakozások: Sopron városa adott 4 öl tüzelőfát ingyen és 200 mázsa kőszemet a szokott váltságdíj mellett. Osterlamm Károly úr, könyvkereskedő Pesten: 61 kötet könyvet, – Heckenast Gustav ur, könyvkiadó Pesten: 72 kötet könyvet. – Német Ferenc úr, geresdi tanító, 4 kötet könyvet. Turcsányi Adolf tanár ur egy galvanikai battériát. – Bergmann Károly ur Sopronban egy asztalt. – Braun Ferdinánd ur Sopronban a közvizsgák alkalmával a növendékeknek osonnára 5 ft. – Kolbenheyer Mór lk. ur egy kis lepke és rovargyűjteményt. – Élelmiszereket adtak: Az asszonyfai hivek 2 mérő rozsot, negyed mérő árpát; – a sági fiók egyház 2 m. rozsot; a harkai hivek 2 mérő búzát, 3 zsák burgonyát. Uraj-ujfalu fél mérő babot s néhány itce lencsét. A képezdei növendékek gyűjtöttek: 11 és fél m. búzát, 17 m. rozsot, 3 és ötnyolcad m. babot, 1 zsák burgonyát. – Tek. Rádó Lajos, Szemerey Sándor, Szovják Mátyás és Radó Kálmán urak egy-egy növendék helyett az évdíjat lefizették. Türk György ur egy növendék számára 12 ft. díj pénzt küldött. Az intézet 197 taneszközei a fennebb elősoroltakon kívül még egy földgömbbel, physikai és kémiai apparatussal, egy berzgéppel, és egy kis csigagyűjteménnyel szaporodott. Pálfy József igazgató.” Intézetünk irattára tele van ezekkel a felemelő dokumentumokkal: E régen porladó, nemesszívú adakozók neve érdemes a feljegyzésre.

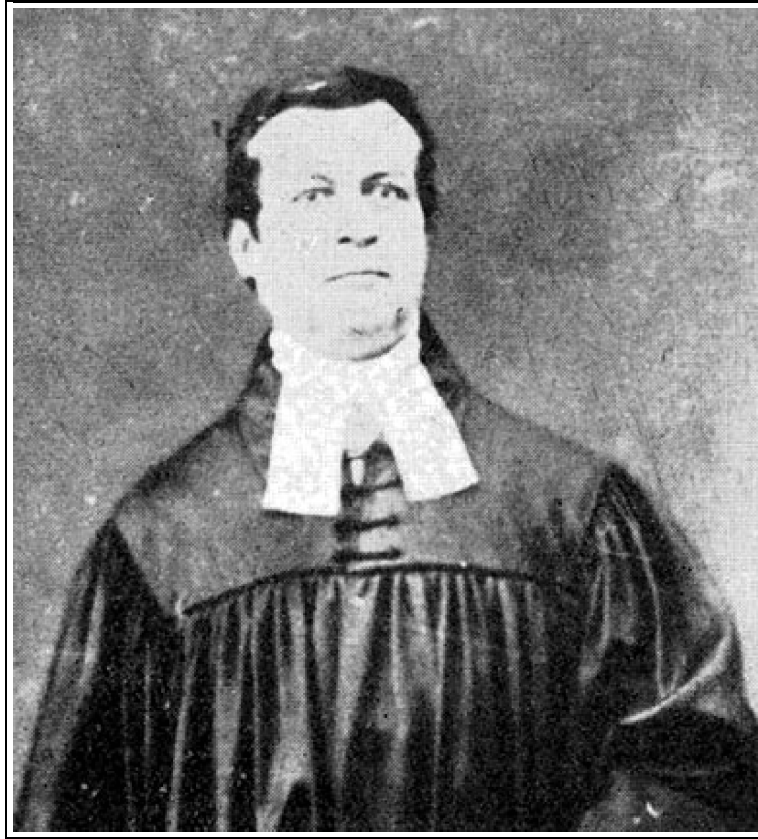
1858. október 3-án avatták fel az épületet. A beszédet Pálfy József tartotta. (L. egész terjedelmében Papp József igazgatónak az 50 éves jubileumra írt művében. 1908. Röttig, Sopron. – Ugyanott olvasható az alapkőbe helyezett okirat szövege is.) A megnyitó ünnepség iránt a külföld is nagy érdeklődést tanúsított.

Kapi Gyula

Pálffy József

Kolbenheyer Mór

1857. júl. 27-én megválasztották az első tanárt, Möszl Lajos somorjai tanítót, 198s megállapították a tanítóképzés szervezetét. A tanítóképző mellett szervezendő *önálló gyakorlóiskola* azonban csak negyedszázad múlva valósult meg.

Október 4-én megkezdte működését az önálló soproni tanítóképző. Az állami tanítóképzést csak 10 évvel később iktatták törvénybe, Eötvös második minisztersége alatt (1868: XXXVIII. tc.) E törvény rendelte el 20, 3 évfolyamos állami tanítóképző-intézet felállítását. Ettől kezdve is sok tekintetben jár önálló utakon a soproni tanítóképző, de később (főként az államsegélyek szükségessége és igénybevétele miatt) alkalmazkodik szervezeti, tanulmányi, képzési tekintetben az egységes állami intézetekhez. Értékes, sajátos, eredeti, színes, a helyzetéből adódó különleges vonásait azonban megtartotta s a kifejlődött, anyagiakkal jól ellátott, gondtalanabb életet élő állami tanítóképzők mellett is mindvégig megbecsült rangja volt. A versenyt azonban pénzügyi nehézségek miatt csak küszködve bírta.

***

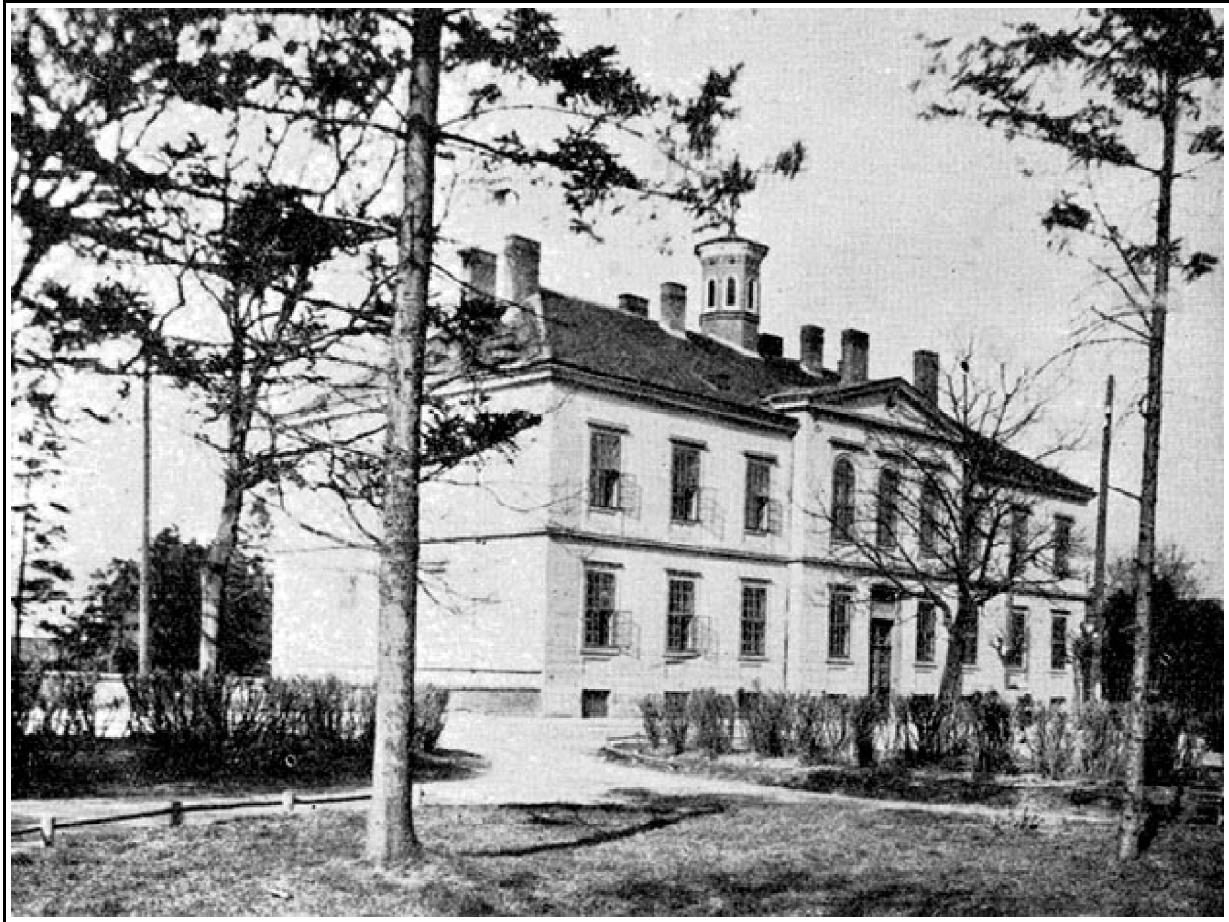
Az iskola fogalmában, jellegében döntő kérdés a *szervezet*: a tanulók felvételi korhatára, előképzettsége, az osztályok és tanulmányi évek száma, a tantervek, tantárgyak, heti óraszámok stb. Nem lehet célunk most a szervezet fejlődésének ismertetése és értékelése. Ennek csak rövid vázát adjuk. Az első 2 tanévben 2 éves ún. előkészítő („preparandista”) és 2 éves „seminárista” osztály működött; a harmadik tanévben nyílt meg az ún. „gyakorlati tanfolyam”. 1861–62-ben az előképzősök száma 12, a tanítóképzői tanfolyamosoké 24

(első évesek) és 20 (második évesek), a gyakorlati évfolyambelieké (harmadévesek): 7. A gyermekek oktatását a jelöltek részint a képzőben, részint a helybeli népiskolában és a Lahne-féle magán nevelő-intézetben gyakorolták. Úgy látszik, hogy a képzővel összekapcsolt gyakorlóiskola felállítása sok nehézségbe ütközött. Az évkönyvekben nincs nyoma annak, hogy Pálffy megkísérelte volna az ezirányú, 1858. évi hivatalos javaslatának megvalósítását. (Valószínűnek tartjuk, hogy a meglévő népiskolák fenntartói és részben testületei nem nézték jó szemmel ezt a törekvést és nem támogatták. Ennek a beállítottságnak maradványait még évtizedek múlva is tapasztaltuk.) 1862–63-ban megszűnt az „előkészítő” tanfolyam (preparandista osztályok), s csak a 4 gimnáziumi osztályt elvégzettek voltak felvehetők. A gyakorlati évfolyamot azonban szorosabban beépítették az egész tanulmányi rendbe. Ez a 3 évfolyamú iskola működött 1883-ig. Ekkor, az állami tanítóképzőkkel egyidőben lett a tanítóképző 4 évfolyamúvá. A tanterv fokozatosan bővült az állami tanterv mindenkori színvonalához. A kezdeti években a *tanítóképesítés* az igazgatóból, egy tanárból, a líceumi igazgatóból és egy líceumi tanárból álló bizottság előtt letett vizsgán történt.

1873-ban a soproni gyülekezet a kerület felszólítására megengedte, hogy elemi iskoláiban heti 4 órában a délelőtti tanítás után (!) (10–11-ig) ott visszatartott magyar anyanyelvű gyermekekből alakított osztályokban „valóságos gyakorló iskola” alakíttassék. A tanári kar által 1876-ban az önálló gyakorló iskola felállítására vonatkozó javaslatban ez olvasható: „a felállítandó gyakorlóiskola kettős cél szolgálatába lép, az egyiket a tanítóképző-intézeti ifjak gyakorlati kiművelése, a másikat a város magyar érzelmű polgárai igényeinek kielégítése jelöli meg.” (A javaslat fogalmazója Kapi Gyula tanár, 1882-től igazgató, aki 1872-ben került az intézethez, állami bizottság előtt tanítóképzőintézeti tanári vizsgát tett, s 1873-ban államsegéllyel Németországban, főképpen a halberstadti tanítóképzőben volt tanulmányúton.) A gyakorlóiskola felállításának késése főként anyagi nehézségeken múlt. A gyakorló iskola csak 1883–84-ben nyílt meg bérelt helyiségben (Újteleki utca), mert a tanítóképző épülete 199mindinkább szűknek bizonyult. A tanítóképző és a gyakorlóiskola csak 1945-ben, a régi épület megsemmisülése után került egy fedél alá. A gyakorlóiskola és a gyakorlati kiképzés első vezetője Papp József, nagyrőcei polgári iskolai tanár, az intézet egykori növendéke lett.

1923–24-től a tanítóképző 5 évfolyamúvá fejlődött. Az 1938: XIII. tc.-kel szervezett líceum (4 évfolyamos gyakorlati irányú középiskola) I. osztálya az 1938–39. iskolai évvel nyílt meg. Ettől kezdve az V. évfolyamok fokozatosan megszűntek. A líceumi érettségi vizsga letétele lett volna a 2 éves tanítóképző akadémia (1938 : XIV. t.c.) előiskolája. Az akadémiákat azonban nem szervezték meg; ehelyett a tanítóképzői érettségi után gyakorló-évre küldték a tanítójelölteket. A gyakorlóév után tettek tanítóképesítőt. 1945 után több szervezési kísérlet történt (pedagógiai gimnázium, Kossuth-gimnázium). Az utolsó ötödévesek 1948–49-ben tettek tanítóképesítőt.

A Tanítóképző 1940 körül

99 éves fennállása alatt a soproni tanítóképzőben (1858–1957) 1819 tanítói oklevelet adtak ki. Tanítóképzői érettségit tett (1951–1957) 170, líceumi érettségit (1946–1950) 111 tanuló. Német tanítási nyelvű iskolákra is képesítést szerzett 208 (1944-ig). Evangélikus kántorképesítést kapott (1949-ig) 1329 tanuló.

***

A tanári testület az intézet egész fennállása alatt erősen fluktuált. A kezdeti években csak az említett Möszi Lajos (1858–59) csakis a tanítóképzőnél alkalmazott tanár. Az első „valóságos” tanítóképzői tanár Kapi Gyula volt (1869–1905.). Később is a szükséglethez képest aránylag mindig kevés volt az iskola 200 törzstag tanára és sok óraadóval volt kénytelen működni. A törzstagok száma az első fizetéskiegészítő államsegély folyósításától (1902–3) lassan emelkedett. 1904–5-ben 1 igazgató, 2 rendes tanár, 1 gyakorlóiskolai tanító, 1916–17-ben 1 igazgató, 6 rendes tanár, 2 gyakorlóiskolai tanító, 1 óraadó, 1927–28-ban 1 igazgató, 6 rendes tanár, 2 gyakorlóiskolai tanító, 3 óraadó, 1942–43-ban 1 igazgató, 7 rendes tanár, 2 gyakorlóiskolai tanító, 10 óraadó működött. A testület a rendes tanári állások szaporodásával mindjobban stabilizálódott. A fejlődéssel járó igények növekedése folytonos anyagi gondot jelentett az intézetnek. Állandó volt az államsegély iránti kérelmezés. De főként az épület korszerűtlensége miatt többször vetődött fel a lenni vagy nem lenni kérdése. A szerény, szegényes körülmények ellenére is

színvonalas, lelkiismeretes, eredményes és némely tekintetben példaképül szolgáló munkát végzett a mindenkori testület. Nincs terünk arra, hogy a kiemelkedő, más területen is jelentékenyebb munkát végző tagok életét méltassuk. Csak fontosabb adatokat s rövid utalásokat közlünk.

Az *intézet igazgatói* voltak: Pálfy József (1858–1869), Király József Pál (1869–1882), Kapi Gyula (1882–1905), Papp József (1905–1917), Simkó Endre (1917–1919), Hamar Gyula (1919–1936), Rozsondai Károly (1936–1957). Pálfy alapító-szervező, az egész magyarországi tanítóképzés egyik úttörője, sok írása maradt fenn; Király nagyműveltségű, költői hajlamú, jó muzsikusz, Liszttel, Grillparzerrel összekötötésben állott; Kapi zeneszerző, tankönyvíró, kiváló szervező, az iskola továbbfejlesztője. Papp a gyakorlóiskola szervezője, történész, olvasó- és tankönyvek írója (Bognár Károllyal), folyóiratszerkesztő; Simkó mennyiségtan tankönyveket írt, a Tanítóképző-intézeti Tanárok Orsz. Egyesületének alelnöke, a Sopronmegyei Ált. Tanítóegyesület elnöke; Hamar német-földrajz szakos tanár, mintaszerűen pontos, lelkiismeretes pedagógus, nevelési és zenepedagógiai tanulmányokat írt, kórusműveket szerzett. (Bővebb méltatások az Évkönyvekben). A régebbi tanárok közül a következők jutnak eszünkbe: Péterfy Sándor (bő méltatása Simkó Endrétől az 1916–17-es Évkönyvben), Kárpáti Sándor zeneszerző, Peskó Zoltán orgonaművész, Dr. Gárdonyi Zoltán zeneszerző, zeneakadémiai tanár, Dr. Szilvási Gyula egészség-tanár, Kássa Gábor, Mechle József, Mende Gusztáv, Mühl Alfréd festőművészek.

***

A *tanulóifjúság* az első világháború előtt az egész akkori ország területéről jött a kisebb-nagyobb, azonos felekezeti helyekről, az iskola jellege miatt. A néptanítói pálya sohasem volt anyagi, szellemi vagy tekintélyi okok miatt különösen vonzó a régi Magyarországon, ezért a tanítóképző sem lehetett soha jellegzetesen „osztályiskola”, úri-iskola. Weis István népjóléti miniszteri tanácsos, a Horthy-korszak egyik legismertebb közigazgatás-politikai, szociálpolitikai írója „A mai magyar társadalom” című (Magyar Szemle Társaság, 1930.) művében írja: „A tanítói kar, amely a legtöbb külföldi államban a nagy művelődési és gazdasági mozgalmak falusi képviselője, sokszor kezdeményezője, amelynek erre a hivatásra teljes képzettsége is megvan, nálunk téltlenségre van kárhóztatva, nehézségekkel küzd. – A felsőbb rétegekből jövő előítélet, az érintkezésnek mindenki által érezhető udvarias, de hideg és kissé lenéző módja megingatja a tanító helyzetét.” – A tanítóképzőbe és különösen is a szegényes soproniba tehát túlnyomórészt csak olyan családok gyermekei jöttek, amelyek a tanítói végzettségben és pályában még az akkori viszonyok között is emelkedést láttak (kisgazdák, iparosok, altisztek, kiskereskedők), vagy amelyeket anyagi helyzetük kényszerített az olcsóbb és gyorsabban keresetet biztosító iskolába (nyugdíjasok, 201özevgyek, sok gyermekesek), vagy a gyermek tanulmányi tekintetben nem bírta az igényesebb gimnáziumot, és sajnos ott tanácsolták neki, hogy menjen néptanítónak (néhány ügyvédgyerek, valamivel több papfiú és tanárfiú, 1-2 gazdatiszt), s végül maradtak kevesebben azok az ifjak, családok, akik a nevelői pályában hivatást, népi-nemzeti missziót láttak és becsültek. Ez utóbbiak között voltak olyanok, akik közül három-négy nemzedék is járt a soproni tanítóképzőbe (főként tanítógyermek). A tanítónőképzők helyzete a leánynevelés és a nők akkori társadalmi megítélése miatt sokkal kedvezőbb volt (magasrangú miniszteriális tisztviselők leányaikat szívesen adták tanítónőképzőbe, hogy valami „nőknek való” iskolát mégis csak végezzenek.)

Nincs terünk ennek az érdekes kérdésnek nagyobb statisztikai anyaggal való elemzésére. Mutatónak az elmondottak némi dokumentálására álljon itt néhány távolabbi időszakból kiírt számadat:

	1861/2 3 oszt.	1875/6 3 oszt.	1900/1 4 oszt.	1913/4 4 oszt.	1927/8 5 oszt.	1943/4 5 oszt.	1952/3 4 oszt.
A tanulók száma	63	49	97	93	118	193	131
Bennlakó	?	49	65	52	74	93	45
<i>Származás:</i>							
munkás, üzemi alk.	?	3	?	17	15	28	35
dolgozó paraszt	?	3	?	17	20	68	62
kisiparos, kisker.	?	14	?	16	10	45	14
értelmiségi	?	12	?	43	27	12	19
<i>A szülők lakóhelye</i>							
Sopron város	8	1	6	15	13	41	25
Sopron megye	7	10	6	12	20	50	87
Győr-Moson-Komárom m.	3	3	7	8	11	14	7
Vas-Veszpr.-Zala m.	21	20	34	24	37	35	10
Tolna-Baranya-Somogy m.	10	9	13	3	10	24	0
Az Alföld és Bpest	2	2	5	9	20	19	0
A Felvidék	7	4	16	13	0	9	0
Bácska-Bánát	3	0	8	5	0	0	0
Erdély	0	0	2	1	0	0	0

Az iskola falai között egészében lelkes, jól képzett tanítónak vált az ifjúság. Érdekes lenne írni az ifjúsági egyesületekről, működésükről is. Az egész országba szétszéledt tanítványok öreg korukig szívesen, hálással gondolnak vissza az iskolára, a Sopronban töltött évekre és örömmel jönnek el a 30, 25, 20, 15, 10, 5 éves találkozókra. Igen sok tanítványunk tanult tovább, különösen a felszabadulás óta. Sokan kerültek vezető munkahelyekre (igazgatók, szakfelügyelők, minisztériumi dolgozók stb.). Sokan estek el az első és a második világháborúban. Néhányan országos névre tettek szert, így pl. Péterfy Sándor, a „magyar tanítók atyja”, Bakó József költő-író, Kónya Lajos Kossuth-díjas költő, Kálmán György, a MM általános iskolai főosztályának jelenlegi vezetője. Akadnak jeles pedagógiai- és tankönyvírók is a volt tanítványok között. A Sopronban végzetek általában szívesen látták és keresték, ha állás betöltéséről volt szó; az iskola megnyugtató visszhangját volt alkalmuk sok esetben hallani.

202A régi épületet bel- és külföldi gyűjtésekből, adományokból építették, s a kezdeti felszerelést is jótékony lelkek adták össze. Ez a kedves hajlék azonban már a 80-as évektől kezdve szűknek bizonyult. – Állandó volt a panasz és állandó a küzdelem az új épületért. A kép sötétedik, borongós, csaknem lesújtó, de felemelő, hogy a létért, a levegőért vívott keserves küzdelem közepette is töretlen volt, sőt növekedett az intézet szellemi ereje, erősödött a vonzása. A szerény külső gazdag belső értékeket hordozott, mint a tanítóság nagy általánosságban. Mert ez jellemezte különben többé-kevésbé a népoktatás, a tanítóképzés, a pedagógusok egykori helyzetét: A felekezeti tanítók hátrányosabb társadalmi helyzetben voltak. A sok elismerő szó, a sokszor költői nyelven megfogalmazott nyilatkozatok mögött nem volt elég tanterem, korszerű berendezés, felszerelés és a szükséges, képzett tanári testület. Külső személyeknek unalmas, nekünk keserves olvasni a sok huzavonát. Az alábbi kép realitását azonban jegyzőkönyvek, jelentések, kérvények igazolják.

Az 1858-ban emelt épületet 14 évig közadakozásból tartották fenn. A fenntartás gondja egyre nőtt. 1869-ben felvetődött a gyülekezetek ilyen célból történő megadóztatása. Az elrendelt második szavazás eredménye: igennel szavazott 84, nemmel 52 egyházközség, nem szavazott 23. – Az egyházkerület erre 1872-től kezdve évi 3000 Ft-ot állapított meg a fenntartásra. Ez az összeg azonban kevésnek bizonyult. Később is akadtak ugyan, akik nagyobb összeget adományoztak, de már 1895-ben hivatalosan szükségesnek nyilvánították az építkezést, „az intézet felvirágzása és versenyképessége érdekében” és államsegély kérését javasolták. 1900-ban újra tárgyalták ezt az ügyet s építési célra 38.000 Ft-ot s fenntartásra évi 16.000 Ft államsegélyt kértek, vártak, sürgettek. Hiába. 1902-ben felvetődött a Kőszegre való áthelyezés gondolata. Az épület már alig tudta befogadni a jelentkező tanulókat, s ezért új épületszárny emelése, esetleg új emelettel való bővítés tervével foglalkoznak, és ehhez Sopron város és a megye támogatását is remélték. 1903-ban Kőszeg 60.000 koronát és ingyen 5 holdas telket ajánlott fel az odahelyezendő tanítóképzőnek. (Képviselőtestületi közgy. ápr. 2., 3. jkv. 1003/1903. sz. határozat.) Az építkezés azonban 200.000 koronába került volna! 1905-ben azzal a megokolással, hogy a régi épület nem jó helyen áll (2 és fél m-rel alacsonyabb fekvésű, mint az úttest), a gyökeresebb építkezés tervét elvetették s felhatalmazást adtak a pénzügyi bizottságnak az egész objektum eladására. 1906-ban vetették fel az államnak való átadás gondolatát. 1910-ben indítványozták a felsőlövői tanítóképzővel való egyesítést, akár Felsőlövön, akár Sopronban. A felsőlövői intézet fenntartója azonban a Sopronba való áthelyezést anyagi, nevelési és erkölcsi tekintetben lehetetlennek nyilvánította. – Végre 1910-ben kapott az intézet évi 10.000 korona államsegélyt az építésre felveendő és 50 éven át törlesztendő kölcsön fedezésére. Az erről szóló szerződést 1914. dec. 24-én írta alá Jankovich Béla miniszter és Gyurátz Ferenc püspök. Az építés megkezdését az első világháború megakadályozta. A már kiutalt (százezer korona!) államsegély fillérekké értéktelenedett. – 1928-ban az állam hajlandó volt ismét néhány költségvetési évre beosztottan államsegélyt adni, de 1928. nov. 28-án a minisztérium azt a lesújtó kijelentést tette, hogy „építési államsegélyt kiutalni ez idő szerint nincsen módjában”. Ettől kezdve a kérdés alszik. Háttéréről dokumentumok nincsenek. 1934-ben a régi épület és telek megvételét felajánlották Sopron városnak. Végre 1935-ben (hosszú szünet után) újból kéri a fenntartó az építési államsegélyt. Ismét pár évi alvás következett. Végre 1938-ban 300.000 P állam segélyt biztosított a kormány, s első részletként 100.000 P-t vett fel a költségvetésbe. Az építkezés céljára a „liceumi sportpálya” nyugati részét szemelték ki. A terveket 203 Winkler Oszkár építészmérnök elkészítette. Az építkezés végösszege 864.000 pengőt tett ki. Az U-alakú tömb északi szárnyába (ez meg is épült) a diákothton, a középső nyugati főszárnyba a tanintézet és a déli oldalra a tornaterem-díszterem került volna. Sopron város 1940. szept. 5-i közgyűlése 11.061/126. kgy. 1940. V. sz. a. határozatával az építkezést 300.000 P-vel támogatta volna, de ennek ellenében a város központjában fekvő 1 kat. hold 622 négyszögöl átadása (később megállapítandó vételára) is szerepelt. Az építési bizottságot megalakították; elnöke Prickler János bankigazgató volt. 1941. augusztus 25-én az első

ünnepélyes kapavágással szerény (háborús) körülmények között megindult a diákotthon-szárny építése. Felemelő esemény, melyre félszázada várt a tanítóképző! De már dúlt a második világháború. Zárolt építőanyagokat kellett kiutaltatni (cement, gömbvas stb.). De mégis jó, hogy akkor az építkezést elkezdettük! Ezt a szárnyat tető alá hoztuk s a pénzünk nem értéktelenedett el, mint az első világháború alatt. 1943 nyarára az ajtók, ablakok is elkészültek, s a bútorzat szállítása is küszöbön volt. – A központi fűtőberendezés kazánjait már nem lehetett beszerezni, s erre a vállalkozó visszalépett. A minisztérium 1943-ban 100.000 P helyett csak 10.000-et utalt ki, s a tanintézeti szárny és a tornaterem építésének megkezdését a tárcaközi értekezlet nem engedélyezte. A tanulóotthon teljes befejezéséhez és berendezéséhez azonban már minden anyagot (parketta, vízvezeték, villany, redőnyök stb., asztalok, szekrények, székek, ágyak, éjjeliszekrények) leszállítottak. Ez az anyag az épületben volt. 1944. január 7-én 12 tanuló beköltözött 3 földszinti szobába. – 1944. október 26-án a tanítást beszüntettük. 1945. január 6-tól a Szálasi rezsim 1200 ún. „keresztyén-zsidót” zsúfolt össze embertelenül a befejezetlen épületben. A háborús események következtében a befejezéshez raktározott anyag és a berendezés csaknem egészében elveszett. Egy részük hivatalos közlés szerint Romániába került. A palatetőzet elpusztult. A háború befejezése után a tetőzetet helyreállítottuk. 1947 őszére lakhatóvá tették az igazgatói és altiszti lakást, hogy az épület ne legyen továbbra is közpréda. 1950-ben átadták az épületet a Híradástechnikai Technikumnak, miután a megfelelő minisztérium iskolai célokra átalakítva befejeztette.

A régi épületet 1944. október 28-án a honvéd állomásparancsnokság kiutalta a soproni német katonai parancsnokságnak (Ortskommandantur; parancsnok Amelung őrnagy). A német legénység még ezen a napon megkezdte az iskolai berendezés összerakását, részben padlásra hordását. Néhány helyiség az intézet számára lezártan maradt. A parancsnokság megígérte, hogy intézeti tulajdont képező tárgyat más épületbe nem szállítanak el és nem adnak át más alakulatnak. Értékesebb tárgyakat (zongorák) tanulóink magánlakására szállítottunk. A december 6-i angol-szász légitámadás az épületet lakhatatlanná tette; az egész tetőcserépját megsemmisült, az ablakok, ajtók betörték. A kapukat nem lehetett becsukni. Az Ortskommandantura a támadás estéjén kiköltözött, s a berendezés jórészét az Uszoda utcai óvodába szállította. Erről a szállítmányról pontos jegyzék készült. (Ágyak, asztalok stb.) A légitámadás 7-8 áldozatát az intézet kertjében a filmvetítéshez használt nehéz fekete függönyökkel terítettük le. Éjjel elszállították a halottakat, miután zseblámpafénynél igyekeztünk személyazonosságukat megállapítani. – December 13-án a „Der Befehlshaber der Sicherheitspolitzei und des SD in Ungarn” részéről Wittke SS Obersturmführer és Wolter Oberstabführer kereste fel az igazgatót Szedlacek Anna Mária tolmács kíséretében. Közölték, hogy a most használhatatlan épületet igénybe óhajtják venni raktár céljaira. Ígéretet tettek arra, hogy a tetőzetet, ajtókat, ablakokat saját „embereikkel”, 70 zsidó munkaszolgálatossal a lehetőséghez képest helyreállítják, a meglévő iskolai felszerelést, könyvtárat, irodát, lakásokat kímélik. E megállapodást írásba foglaltuk. A helyreállítás (tetőzet, ablakok) megtörtént. Enélkül az épület napok alatt beázott volna. Megállapodásunkat azonban Wolter érzéketlensége, hatalmaskodása, erőszakoskodása állandóan felborította. Értékes gyűjteményeinket, szekrények tartalmát összedobálták, az irodát feltörték. Egy zongorát az udvarra vittek, hogy műhelyeik (asztalos, cipész stb.) számára férőhelyük legyen. Tiltakozásomra az volt a válasz, hogy egyetlen bomba mindent megsemmisíthetett volna. – Március 28-án bomba és akna hullott az épületre. Az emeleti földem középen beomlott, a kis torony megsérült, s a nyugati oldalon a tanterem a kertre ásított. Ezután a romos épület teljesen védhetetlenné vált. Amit menteni tudtunk, azt igyekeztünk menteni, de magánszemélyek is raboltak, s pl. jó kis töltőkályhát talicskán vittek el zsákba bújtatva az épületből. – Rendfenntartás, közvagyonvédelem alig volt. A helyzetről, a károkról egy kiküldött iskolai bizottság január 22-én és május 11-én részletes írásbeli jelentést készített. – Az épület romos állapotban maradt. A városi építésügyi osztály szakjavaslatára alapján megkezdtek teljes lebontását a különben korszerűtlen, szűk, nedves épületnek. – 1946. május 15-én még alagsorában tartottuk a ballagási

ünnepélyt. Ekkor szólalt meg a rongált, mozgó toronyban utoljára a kis bochumi acélharang. – Nem sokkal rá egyik vasárnap este fél 8-kor az egész épület messzire elhangzó robajjal, porfelhőben összeomlott, áttörve az alagsori bolthajtásos födémet is. Borzadva gondoltunk arra, hogy május 15-én, pár nappal előbb a ballagáson a gyakorlóiskolai gyermekek, tanulóifjúság, tanári testület és sok szülő a romok alatt lelhetne volna halálát. (Az előzőleg kikért mérnöki szakvélemény pedig az alagsort veszélytelennek nyilvánította.) Elomlottak tehát a fél Európa támogatásával buzgón összehordott kövek: „vár állott, most kőhalom”.

1945 májusától megkezdődött a hajléktalan intézet vándorlása. 1945. május 5-től a tanév végéig (júl. 12.) magánházban (Deák tér 13. és 15.), 1946. szeptemberétől 1947. április 1-ig az állami felsőkereskedelmi iskolában (Pócsi utca), ápr. 1-től 1948. ápr. 8-ig a líceumban (délelőtt-délutáni tanítás), ápr. 8-tól részben a Deák tér 51. sz. alatti iskolaépületben, 1951. nov. 10-től a Deák tér 78. sz. alatti szép egyetemi épületben (teológia) kapott hajlékot az intézet. A tanítóképzés fokozatos megszüntetésével, átszervezésével állandóan merültek fel tervek a jelenlegi épületünk igénybevételére (kohászati részleg, nyugalmazott pedagógusok otthona, bölcsőde stb.), úgyhogy a tanítóképzőnek és a gyakorlóiskolának évről-évre bizonytalan volt a helye és helyzete. Sok aggodást és küzdelmet jelentett ez is. Végül a tanítóképző 1957. szeptember 1-ével teljesen megszűnt, s a volt teológia épületében most általános iskola működik. 14 tanulócsoporttal és 1957–58-ban 409 tanulóval. A testület törzstagjainak száma ebben az évben 20 volt.

***

A tanítóképző tulajdonát képezett ingatlanok adatai a következők. A 2766. hrsz. telek területe 1 k. hold 17 négyszögöl, a 2765. hrsz. csatlakozó rész 303 négyszögöl, beépített terület 553 m². (Udvar, kert, játszótér, botanikus kert.) A Zsilip utcára néző, magasabban fekvő csatlakozó rész 2763/1. hrsz. területe 302 n.-öl. (Igazgatói kert.) A kert szép és regényes volt, 80 éves hársfasor, gyümölcsös, fenyők, díszbokrok sora tették változatossá, tanulságossá, kellemessé s azok számára, akik ismerték és szerették, felejthetlenné. 1947-től az iskolafenntartó hozzájárulásával a város gyermekjátszótér céljaira használta. Erre szükség is [205](#) volt, s a terület igen alkalmas bizonyos elzártságánál fogva. 1949 telén azonban előrelátás nélkül, könnyelműen kiirtatták az egész kertet. Minket, a tulajdonost nem kérdeztek meg. Pedig milyen szükséges lenne most a játszó gyermekek számára az öreg hársak árnyéka és a változatos, gazdag bokorerdő! Az újonnan telepített néhány fa csak évtizedek múlva fog enyhét adni, ha sikerül megvédeni őket a pusztítástól! (E kert leírása részletesen, az 1937–38. évkönyvben.) A város által gazdasági oktatás céljaira 1903-ban adományozott kert a Dóczy Lajos utca mellett fekszik. Területe 1 kat. hold 1466 □-öl volt. 1931-ben a közvetlen szomszédos Siketnémák Intézetének átadtak 645 □-ölet, s a gazdasági ismeretek oktatásának megszüntetésével 1951. május 2-án az egész terület a Siketnémák Állami Intézetének tulajdonába ment át. Ez volt a hasznosítás és gondozhatóság szempontjából a legcélszerűbb megoldás.

***

Végül: szabadjon az utolsó szó jogán az utolsó igazgatónak pár színesebb szót szólani megbékélt hálaadással a gyümölcsöző múltért. Amint láttuk, a soproni tanítóképző az evangélikus „főtanodából” fakadt. A „líceum” tagozatai voltak: 1. a főgimnázium (8 osztály), 2. a bölcsészlet-teológiai intézet (3 évfolyam). A képezdéről szóló beszámolók (évkönyvek) is közös Tudósítványokban jelentek meg 1885–86-ig. Erre a közös múltra való gondolással utalunk a soproni Berzsenyi Dániel gimnázium 1957. évi november 24-i 400 éves jubileumi ünnepségére. A múlt és jövő, a Deák-kúti forrás örökké friss vize és az örökké új ifjúság képe szövődik össze az ünnepélyen elhangzott óda e pár sorában:

És halljuk csörgedezni a régi, tiszta forrást

*Hol mohos, vén gyertyánok korhadtan kidőlnek,
Az örök erdő erős, legyőzi a rontást,
Friss rengeteg feszül a küzdelmes Időnek.*

(Rozsondai K.: Aedes musis erectae).

Meggyőződésem, hogy a soproni képző becsülettel, emberséggel, lélekkel, a nemzeti közösséget, a társadalmat, a kultúrát építő eredménnyel töltötte be rendeltetését. A benne dolgozó lelkes lények mindenkor feltették a kérdést: „Mi dolgunk e világon?” És életművükkel adtak rá feleletet: „Küzdeni erőnk szerint a legnemesbékért.” S összegezték e küzdelmet a magatartásban:

*Nemes önbizalom, de ne az önhittség
Rugói lelkedet nagy célra feszítsék.*

A tanítóképzés sohasem volt hivalkodás és ragyogás. Különösen nem a soproni tanítóképző. 100 év sodrában, a csendes munkavégzés folyamatában kapta napról-napra és oldotta meg feladatait. Élete nem volt hiábavaló.

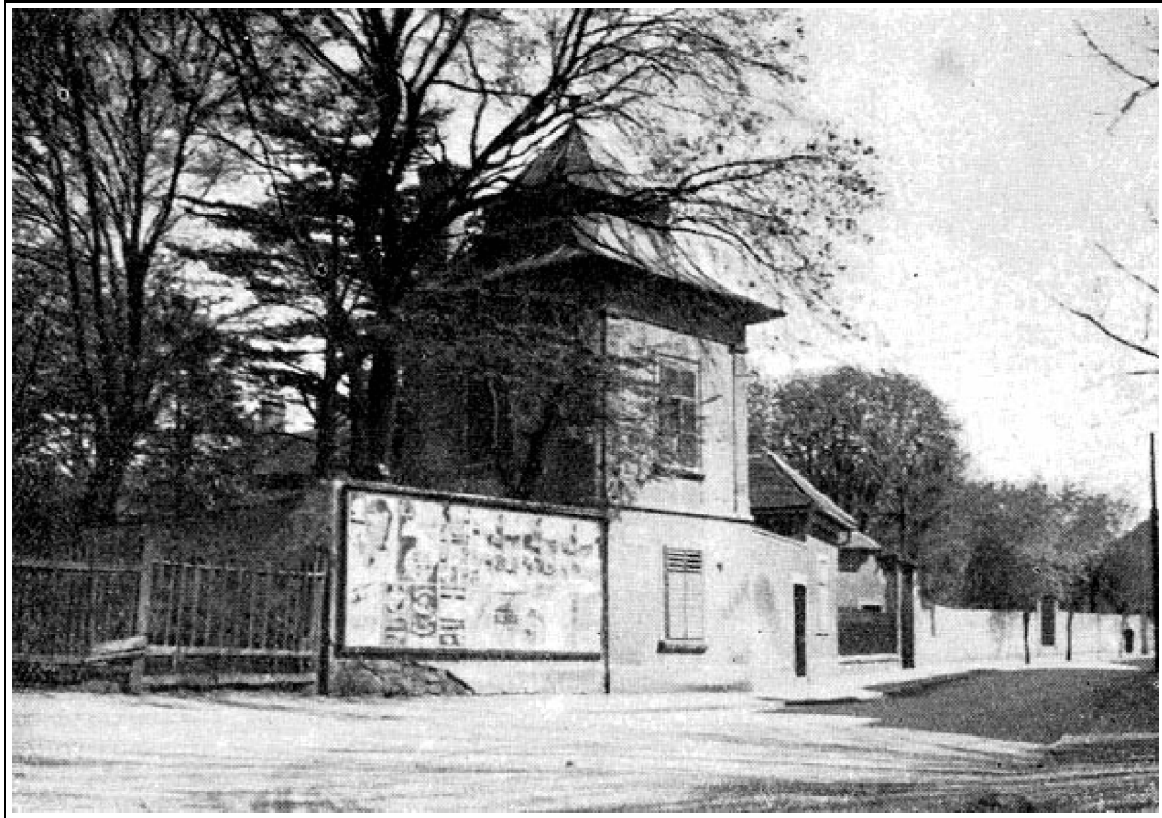
S most, hogy már csak az elomlott kövek helyén állva szólunk, a sors iránti mélységes hála mondatja velem a zárósortokat:

*Rég volt. – Az első őszi nap. – Fenyvesed fogadott;
ekkor falum üzent s nem voltam csüggedt, elhagyott,
tarka lepke szálldosott a szeptemberi fényben
s éreztem: nem válunk el már soha, semmiképen!
Azóta dajkáltad örömem, nyugtalanságom
s lázas nap után enyhültem erdőkószáláson.
206Hálásan omlok a híven hordozó rögökre
és ittmaradok az életen túl is, örökre,
hová vetett a drága déli határról sorsom...*

óh légy áldott, minden hű hajlékok között: Sopron!

Források: Az irattári anyag 1886-tól 1957-ig. Néhány évfolyam hiányzik. Az anyag nagyobb része a Soproni Közületi Levéltárban, kisebb hányada a Magyar Munkásmozgalmi Intézetben. – Anyakönyvek 1853-tól 1957-ig. – Értekezleti jegyzőkönyvek 1904-től. – Egyetemes egyházi és dunántúli egyházkerületi nyomtatott jegyzőkönyvek. – Kiadványok, tájékoztatók, felhívások. – A tanári testületnek nyomtatásban megjelent művei, tanulmányai. Más iskoláknál, szerveknél lévő írott anyag. A „Napkelet”. Heti Közlöny, 1859. és következő évfolyamok (Szerk. Vahot Imre). Nyomtatott iskolai évkönyvek 1853-tól 1944-ig.

A mai Vörösmarty utca bejárata 1930 körül (Csatkai E. felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Thirring Lajos: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben I. rész

207 Thirring Lajos: Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben I. rész

A magyar tudományos világ 1957 derekán, születésének 150 éves fordulójára alkalmából ünnepélyes keretek közt emlékezett meg *Fényes Elekről*, a reformkor és a szabadságharc körüli idők tudományos és közéletének egyik legkiemelkedőbb és legismertebb egyéniségéről.¹⁽¹⁾ E megemlékezésekhez kapcsolódunk most, amikor ismertetjük és összefoglaljuk azokat a jellemzéseket, amelyeket ő – a maga korában a tudomány fejlesztése és főleg a honismeret terjesztése szempontjából egészen kivételes értékű, ma pedig különösen történeti statisztikai tekintetben pótolhatatlan forrásként sokat forgatott – műveiben Sopron városáról adott.

Fényes Elek életéről és működéséről az elhunyt óta eltelt nyolc évtized alatt számos megemlékezés hangzott el és látott napvilágot.²⁽²⁾ De *Fényes* annyira jellegzetes és színes szereplője, sőt szinte egyik vezéralakja volt a múlt század legemlékezetesebb évtizedei alatt fokozatosan kibontakozó nemzeti

mozgalmaknak, hogy talán nem felesleges, ha pályafutásának legfontosabb mozzanatait is – röviden – áttekintjük.

*Fényes Elek*³⁽³⁾ több mint negyven éven át rendkívül sokoldalú, a tudomány és a közélet mezején egyformán kimagasló értékű munkásságot fejtett ki.

Életének fénykora a múlt század harmincas-negyvenes éveire esett. Ekkor írta sorra legbecsesebb földrajzi-statisztikai könyveit, amelyekkel általános elismerést – tudományos tekintélyt: akadémiai tagságot és kétszer az Akadémia (a Tudós Társaság) nagy jutalmát, valamint széleskörű olvasottságot – vívott ki magának. És ekkor kapcsolódott be – hogy rövidesen hangadóvá is váljék – egyrészt az egyesület és gazdasági tevékenységbe, másrészt a társadalmi és politikai életbe, a reformmozgalmakba, majd a forradalmi megmozdulásokba. Tevékenységének színtere ebben az időben részben az Országos Gazdasági Egyesület, az Iparegyesület és a Védegylet, részben a Nemzeti, majd Ellenzéki, utóbb Radical-Kör volt. A Gazdasági Egyesületben mint előadó és a szabadelvű mozgalom vezére, az Iparegyesületben mint igazgató, az említett körökben pedig ²⁰⁸ismételten mint alelnök s a haladó szellemű tagok összefogója, irányítója játszott szerepet. Az első felelős magyar kormány 1848 májusában, mint arra valóban leghivatottabbat, őt bízta meg az önálló magyar hivatalos statisztikai szolgálat megszervezésével. Sajnos, a *Fényes* igazgatta első magyar statisztikai hivatal működése a szabadságharc kitörése, gyors fordulatai és leveretése folytán nem tudott megfelelően kiépülni. Maga *Fényes* is a hivatal nyugodtabb igazgatói állását hamarosan a forradalmi vészbíróság – rövid ideig betöltött – elnöki tisztével cserélte fel.

A szabadságharc elfojtása *Fényes Elek* pályájának felfelé ívelését is megakasztotta. Világos után, mint proskribált, ő is kénytelen volt menekülni s egy időre vidéken rejtőzködött; néhány jó emberének támogatása következtében ugyan a veszély – rövid vizsgálati fogság után – aránylag hamar elmúlt feje fölött és tudományos irodalmi munkásságát már az ötvenes évek elején újból megkezdhette. Életében és működésében mégis 1849 után határozott törés következett be. Bár továbbra is elég nagy számban közreadott új könyvei is tartalmaznak és értékesek; de sem jelentőségükben, sem hatásukban nem érnek fel a korábbiakhoz. Tudásának és képességeinek megfelelő állás sem nyílik számára; sőt a hatvanas évek elején kortársai egyes, a kormánylapoknál vállalt főmunkatársi, ill. cikkírói ténykedései miatt – mai megítélésünk szerint túlzott szigorúsággal; az akkori feszültebb légkörben viszont érthető módon – egyenesen elfordulnak tőle. Kifogásolt tevékenysége egyébként csak átmeneti, átfutó megtorpanás volt előtte és utána egyaránt odaadón és hihetetlen munkabírással végzett hazafias munkásságában; az országos és a fővárosi statisztikai hivatal megszervezésénél – 1867-ben, ill. 1869-ben – mégsem jutott szóhoz. Élete alkonyán a Központi Statisztikai Hivatal ugyan bevonta egyes munkáiba, főleg az 1873. évi első hivatalos Helységnevtár szerkesztésébe, sőt állandó tiszteletdíjféltében is részesült, mégis meglehetősen sanyarú körülmények közt s a „mellőzések folytán meghasonlva magával, meghasonlva a világgal, meghasonlva még családi életével is... töltötte utolsó szakát életének”.⁴⁽⁴⁾ Érdemeinek és élete művének a Budapesten 1876 őszen megrendezett Nemzetközi Statisztikai Kongresszuson, majd egy évvel utóbb a Magyar Tudományos Akadémia plénuma előtt történt méltó és teljes elismerését már nem érte meg.

Fényes Elek változatos, sőt részben hányatott élete folyamán egész könyvtárra való művet, tanulmányt és cikket írt. Emellett szerkesztette többek közt az Iparegyesület hetilapját és a Mezei naptárat, sőt térképatlaszt is készített. Munkái közül statisztikai-földrajzi könyvei váltották ki kortársai körében a legnagyobb tetszést és máig a legbecsesebbek. Főleg első könyvei nagy anyagának összegyűjtése egy kis statisztikai hivatalnak is becsületére vált volna. Eleinte teljesen egyedül, később is tulajdonképpen csak egy igazán kiváló munkatársa (Galgóczy) segítségével összeállított, óriási adathalmazt feltáró könyvei többnyire a 18. század végi 19. század eleji leíró statisztika (és leíró földrajz) szellemében készültek s így –

módszereinek kétségtelen fokozatos fejlődése ellenére – főleg az ötvenes évektől kezdve egyre inkább elmaradtak a lendületesebben kialakuló, korszerűbb kutató statisztikai irányzatoktól. De e kisebb fogyatékoságokat bőségesen ellensúlyozza az egyedülállóan gazdag és területileg is ritka részletességgel összehordott adatanyag, amelyet az egyes művekben az akkor szinte terra incognita-számba menő országról közreadott.

Első életrajzírója, *Keleti Károly*, az 1867-ben véglegesen megszervezett Központi Statisztikai Hivatal nemzetközi tekintélyű megalapítója emelkedett 209szellemű akadémiai emlékbeszédében többek között a következő szavakkal ecseteli nagy elődjének, az 1848-as Statisztikai Hivatal megalkotójának érdemeit: „Hazánkat általa tanultuk újabban megismerni és ha áll a híres statisztikus *Engel* szava, hogy *a honismeretből fakad a hazaszeretet: úgy Fényesnek* megbecsülhetetlen érdemei vannak.”⁵⁽⁵⁾ Napjaink értékelését pedig a 150 éves forduló alkalmából *Ember Győző*, az Országos Levéltár főigazgatója foglalta össze a legpregnánsabban: „Az ő korában a statisztikusnak egyben geográfusnak, közigazdásznak és történésznek is kellett lennie, és ő meg is tudott felelni eme sokigényű hivatásnak. Természetesen nem minden igénynek egyforma mértékben. Együttvéve és kora tudományának mértékével mérve azonban kitűnően oldotta meg bonyolult, nehéz feladatait.”⁶⁽⁶⁾

Nem lehet célunk és feladatunk, hogy *Fényes Elek* tudományos, szakirodalmi munkálkodását a Soproni Szemle hasábjain behatóbban méltassuk. A Sopron városáról közölt leírások és főbb adatok, megállapítások azonban műveinek célkitűzéseit, tartalmát, jellegét is elég jól szemléltethetik. A továbbiakban ezért az idevágó fejtegetések bemutatására szorítkozunk.

A legnagyobb feltűnést *Fényes* tudományos művei közül az 1836–1840. évek folyamán közreadott „Magyar országnak, s a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statistikai és geographiai tekintetben” c. hatkötetes nagy forrásmunkája keltette. A honismeretet addig teljesen ismeretlen mértékben és módon terjesztő könyv olvasottságát semmi sem jellemezheti jobban, mint az, hogy ilyen nagy terjedelmű munkából már nyomban az utolsó kötet megjelenése után, 1841-ben öt kötetbe foglalt második – javított és kiegészített – kiadás kinyomatására került sor.

A könyv nagy anyagát vármegyénként közli. Egy-egy vármegyére vonatkozólag mindenekelőtt az egész megyéről nyújt átfogó jellemrajzot⁷⁽⁷⁾; majd egyenkint – a történeti, földrajzi, demográfiai, gazdasági, kulturális stb. adatok és ismeretek hol szűkebb, hol bővebb felsorolásával – írja le⁸⁽⁸⁾ a szabad királyi városokat és (járások szerint haladva) a mezővárosokat és falukat; a községleírásokat még járásokonként a jelentősebb külterületi települések – puszták, majorok stb. – tömör felsorolása is követi.

A szabad királyi városok ismertetése során *Fényes Elek* Sopronról első nagy művének helyesbített és tökéletesbített második kiadásában meglehetősen részletesen emlékezik meg.⁹⁽⁹⁾ Sok szempontra kiterjeszkedő városleírása megérdemli, hogy teljes terjedelemben közöljük.

„Sopron, Ödenburg vagy Edenburg, Sopronium, Sempronium, Ödenburgum, igen régi, 's hazánkban egy a' legszebb, 's legnevezetesebb királyi városok közül, mind Bécstől, mind Posonytól 8 mértföldnyi távolságra. Eredete igen régi, 's Bonifacius és Ranzanus romai gyarmatnak gyanítják, melyet ide Sempronius 210vezetett; Lazius pedig úgy vélekedik, hogy Sopron nevét nem Sempronius Grachustól vevé, hanem Apronianustól I. Bálint császár pannoniai kormányzójától. Ödenburgnak németül azért nevezetetik, mert Nagy Károly császár és III. Henrik elpusztították, később németekkel újólag megültetvén. Annyi bizonyos, hogy Sopronnál vette kezdetét Scarabantia romai város és gyarmat, melly a' Rábaközéig terjedt, mint ezt a' kiásott romai régiségek, pénzek, hamvvedrek, emlékek bizonyítják. Első szabadságát némelyek szerint IV.

Henrik német császártól nyerte, mivel a polgárok Salamon magyar királynak Nándor-Fejérvárnál a biszenusok és bolgárok ellen kitűnő szolgálatot tettek. Erre azonban semmi próba nincs, hanem annyi igaz, hogy Imre, IV. Béla, V. István szép szabadságokkal ajándékozták meg, mellyeket Kún László 1277-ben megerősített. Továbbá I. Károlytól 1313-ban, 1317, 1338; I. Mátyástól 1464; Ulászlótól 1498; II. Lajostól 1524; I. Ferdinándtól 1533; Maximiliántól 1576; I. Leopoldtól 1701; I. Józseftől 1706-ban jeles kiváltságokat kapott. Nevezetes e város arról is, hogy itt 4 országgyűlés tartatott ('a mágnások ülései a városházánál, a rendeké a ferencziek szentegyházában tartattak, mint a koronázások is), és 2 király-nő koronáztatott. 1490-ben Mátyás halála után Maximilian a várost elfoglalta. 1605. törökök, tatárok és hajduk ostromlák, de jun. 6-kán Trautmannsdorf az őrsereg vezére kicsapván, az ellenséget eleszélesztette. 1676. nov. 29 kén külvárosaival együtt 20 házig leégett. 1706. a kuruczok ágyúgolyókkal 's bombákkal ostromlották, de még a külvárosokat sem vehették be.

Maga a belsőváros kicsiny, de rendesen épült 3 kapuval; a külvárosok ellenben messze kiterjedtek, 's elég csinos házakból állnak. Belvárosának minden utczái, és a külsőben is többnyire járdával vannak ellátva, 's ez még mindég szaporítatik. A külső város szentegyháza régi goth izlésben igen említésre méltó. A város tornya, melly az országban legmagasabbnak tartatik, különösen szép izlésre van épülve. Szent Benedek, előbb sz. Ferencz szerzete templománál az igen szép torony goth módra faragva – kőből van összerakva a szentegyházzal együtt. Említést érdemelnek még a domonkos szerzetesek kéttornyú szentegyháza, a káptalan temploma, az ágostaiak nem annyira diszes mint igen czélszerű toronytalan szentegyháza, az Orsolya szűzek kicsiny temploma, az uj és derék vármegyeház (a városé már régi és sem nem czélszerű, sem nem szép), a városnak casino név alatt ismert igen jeles épületje, mellyben alatt kávéház, fen egy szép 's igen nagy, és egy kisebb terem mellékszobákkal jól ellátva; a casinóval csak nem szemközt épülő derék német színház; 's gr. Széchenyi Pál, gr. Zichy Miklós, Boor, Giefing, és posonyi polgár Scherz magányházaik. Továbbá van itt egy alváltótörvényszék, mellynek hatósága Sopron, Zala, Vas, Veszprém vármegyékre, 's ezekben lévő királyi városokra terjed ki; királyi hadi és tartománybeli biztosság, hadi pénztár, sóház, fő harminczad-hivatal, postatisztás, egy lovasezredbeli főtisztikar, kath. gymnasium, virágzó ágostai lyceum 6 tanítóval, és 300–350 növendékkel (1838-ban: 346-an voltak), egy a dunántúli püspökmegye által alapított ágostai mester-intézet 35 ifjuval, egy 1837-ben állított különös ágostai polgári iskola, mellyben az elemi tudományok 's mesterségek tanítanak, 15 növendékkel (a rendes elemi osztályokban 1838-ki évben 589 fiu és leány tanult), katonai nevelőház a 48-ik számú magyar gyalogezred számára, 3 kórház, 4 gyógyszertár.

Népessége az 1837-ki városi összeírás szerint 12,624 főre ment. A különböző vallásuak saját egyházi összeírása után pedig volt 1838-ban 6953 katolikus, 6400 ágostai, 2 ref., 15 n. e. óhitű, 21 zsidó, összesen 13,391 lélek. Nyelvökre nézve legnagyobb részt németek, kevés magyarral keverve; hanem a soproni németek dicséretére legyen mondva, ők elértették a haza kívánatát, [211](#)'s saját anyai nyelvük mellett a magyart örömet megtanulják, vagy gyermekeiket arra megtanítatják. Élnek kézművességből, kereskedésből, melly itt igen élénk, földművelésből, bor és gyümölcsstermesztésből. Nevezetes czukorfinomító gyára, hol évenként 400 mázsa feje-sárga, 300 mázsa finomított, 400 mázsa sárga czukor, és 12 akó rhum készítettik. Néhány év előtt pedig részvényre épült egy gőzmalom és pedig az őrlésre nézve jó sikerrel, de a község nem elegendőképp pártolta, a molnárok a liszt árát egyszerre 2 forinttal leszállították, és így a társaság nem tartotta tanácsosnak az intézetet bővíteni, és a próba gyanánt felállított 4 kerekű malom, miután az igen ügyes czukorgyár tulajdonosa az igazgatóságot egy általjában folytatni nem akará, nem fizette volna ki az új igazgató jutalmán és többi költségeken felül a kamatot, és így megegyezett az előbbi igazgató ajánlásában, miszerint ő a részvényeket kifizeté, és most is birtokában vagyon a gőzmalom, de nem használja. Lisztet az igen üszögös buzából is a legszebbet adott, millyet csak

a' Lajta híres malmaiban kaphatni. – Van itt továbbá lúgsó és hamuzsir főző-intézet, könyvnyomtató mihely, 1 gyapotszövő-intézet, sok késcsináló, fazekas, 2 könyvtár és művészeti bolt. Számos posztósa 45 szövőszéken jó közepszerű posztót szőnek, évenként mintegy 2000 darabot. Negyven kereskedője borral, gabonával, szarvasmarhával, sertéssel, mézzel, viasszal, gyapjuval, gyümölcsössel, 's kéz és gyárművekkel jutalmas kereskedést űz. Négy országos és két hetivására (hétfőn és pénteken) nagy fontosságú, úgy hogy esztendőnt által 40,000 darab szarvasmarha és 150,000 sertés adatik el. A' barom vásárt mindig pénteken tartják.

Szőlőhegyei Sopronnak roppant kiterjedésűek, 's 1,920,000 □ ölet foglalnak el, mellyeken átmérőleg évenként 32,000 soproni akó terem. Minéműségére nézve a' soproni bor egymástól nagyon különbözik. Ugyanis a' jó soproni bor csak azon hegység keleti oldalán terem, melly a' Fertő tava partján nyulik el. Az éghajlat itt mint Ruszton szembetűnőleg melegebb, úgy, hogy ezen hegy nyugoti oldalát csak erdők, vagy szántóföldek borítják akkor, midőn a' Fertő felől jó bortermő szőlőtőkék, válogatott gyümölcsfák, mint barack, mandla, stb. diszlenek. A' várostól délre és nyugotra eső hegyek már csekélyebb bort szolgáltatnak, de tetejét gyönyörű gesztenyes erdők, 's oldalait gazdag gyümölcsösök fedik. A' soproni aszalt 's becsinált gyümölcsökről már a' vármegye leírásában értekeztünk.

Környéke a' városnak igen gyönyörű, t. i. maga egy széles, a' Spittel patakjától nedvesített völgyben terülven el, kelet, dél és nyugot felől szőlőhegyekkel, gesztenyes 's más erdőkkel és gyümölcsösökkel vététk körül. Számosabb mulatóhelyei közül említést érdemelnek: a' Neuhof, egy francia izlésű kerttel, a' várostól csak 2000 lépésnyire, hova egy kies völgyön által visz az út; a' *Lever*, egy hegytetőn, honnan a' Fertő tava, 's az egész környékre elragadó kilátás esik: tiszta időben innen beláthatni a' 3 mérföldre eső Eszterházát, s' a' 8 mfdnyi távolságu posonyi várat; a' wandorfi eltöröltetett paulinus kolostor egy felséges, erdős vidéken; végre a' Fertő partján csak 1 óra távolságra fekvő balfi vagy farkasdi (Wolfs) fürdőhely.

Nem kis díszére szolgál e' városnak az, hogy 8 vagyonos helységnek földesura, mellyek a' következők: Agfalva, Harka (mezőváros), Balf, Kopháza, Klimpa, Medgyes, Lépesfalva, és Bánfalva, németül Wandorf. Az utolsó helység határában van a' már említett gazdag kőszénbánya.

A' soproni lakosok, mint láttuk, fele részben katolikusok, fele részben ágostaiak, 's a' belső tanács is úgy van elrendezve, hogy tagjai mind a' két hitüekből egyforma számmal legyenek, és egyik tisztujtószeken a' városbíró katolikus, a' polgármester ágostai, a' másikon pedig megfordítva. Az evang. 212anyaekklézsia 1565 esztendőben vette kezdetét, a' városi tanács és közönség rendelkezéséből felállítván. Nem sokára már három predikátor hivataloskodott, kiknek egyike magyar nyelven szolgált. A' mostani 3 hitszónok mindenik németül tartja az isteniszolgálatot. 1584-ben a' szomszéd német-keresztúri 's nyéki anyagyülekezethez kapcsolattott, de 1606-ban visszaállítván, 1674-ig virágzott, öt szentegyházban öt predikátort, két deák és három német oskolát tartott, mellyek 1674. megfogyatkoztak. 1681. a' soproni országgyűlésen törvényszerű alakba lépett, noha 1731 és 1742 nem kevés rövidséget szenvedte. Jelenleg az ekklézsia 3 predikátort 's az elemi leány és fiu oskolákban 7 tanítót tart. Általában a' convent igen gazdag, sok tőkepenze, városi fekvő birtokai, házai vannak; 's gyűléseit rendszeren vasárnap szokta tartani a' polgármester vagy bíró elnöksége alatt, mellyik tudniillik evangélikus.

Tanácsbeli van 9 a' bíró, polgármesteren és kapitányon kívül, választott polgár 60.

Erdeje a' városnak, a' helységékét is ide számlálva 8068 holdra terjed.

Portája: 24.”

Ennek a sok gonddal készített városjellemezésnek értékeléséhez ismerni kell *Fényes* adatgyűjtő módszerét. Abból a célból ugyanis, hogy első műve számára az akkori Magyarország valamennyi városáról, több mint tizezer községéről és számos szórvány településéről megfelelő anyagot szerezhessen, fáradságot, áldozatot nem ismerve beutazta az egyes országrészeket, számtalan várost és falut személyesen felkeresett és ezenfelül a hiányzó adatokat levélbelileg beszerezte. Ennek során levelezésben állott hivatalokkal, intézményekkel, egyházi szervekkel és magánszemélyekkel is – mindazokkal, akiktől valamilyen tekintetben adatra, felvilágosításra számíthatott.¹⁰⁽¹⁰⁾ Nyilvánvaló, hogy az így hangyszorgalommal és szinte emberfeletti erőfeszítéssel egybehordott óriási anyag nem lehetett teljesen arányos és nem minden részlete egyenlő értékű (a történeti leírások színvonala például meglehetősen elmarad a gazdálkodásra vonatkozóktól stb.). Már kiváló kortársa – művének akadémiai bírálója – *Bajza József* is (aki egyébként a könyvet két ízben is felterjesztette akadémiai jutalomra), hangsúlyozta, hogy „ellene szól azonban a sok hibás adat, melly benne foglaltatik”.¹¹⁽¹¹⁾

A bemutatott soproni leírás sem teljesen hibátlan és hiánytalan. De sokoldalú ²¹³és eléggé bő s benne *Fényes* korának ismereteit híven, nagy szakértelemmel és körültekintéssel foglalja össze. Adatai általában helytállóak, ha nem is mindig teljeselek.¹²⁽¹²⁾ Mindenesetre a város népességösszetételéről, gazdasági és kulturális életéről elég jól és élénk színekkel tájékoztat. Tömör városképe is figyelmet érdemel; persze, a régi Városháza kérdését ma már másként ítélnék meg és ha célszerűnek nem is mondanók ezt a sajnálatos módon rég eltűnt épületet, de „rég”-nek annál szívesebben; és természetesen Sopron legszebb terébe stílusosabban beilleszkedőnek is. Amit viszont a város környékének és a „Lever”-ről nyíló kilátásnak szépségéről ír, azzal nyilván mindenki egyetért, aki Sopronban valaha is megfordult.¹³⁽¹³⁾

Fényes Elek egyébként Sopron megye összefoglaló jellemzése során is ismételten utal a város helyzetére, jelentőségére. Ezek az utalások általában – egyes ismétlésektől eltekintve – tanulságosan egészítik ki a városleírásban foglaltakat és viszont. Kivonatossá idézésük tehát talán nem felesleges.

A megye „Termékei”-nek ismertetésében például a „Növények országából” címen (a 242–243. lapon) a következőket olvashatjuk: „Gesztenye Sopronnál egész erdővel van. ... A’ soproni aszalt szilva, körte és barack, katulyákba csinálva messze elhordatik, ’s nevezetes kereskedési cikk. Egyébiránt Sopron tájékán legtöbb gyümölcskertet láthatni... A’ soproni bor „már jó ugyan, de mindkettőnek igen enged” (t. i. a tokajinak és a ménesinek; másszóval azok minőségét nem éri el). „Divatban lévő szőlőfajok: a’ fagyos (zapfner), ’s ebből készül a’ ruszti és a soproni aszú... Mi a’ szőlőhegyek termékenységét illeti: ez nem egyforma. Legszükebb ez Ruszton és Sopronban, hol jó aszúborokat szeretnek csinálni.” Az erdővel kapcsolatban ugyanitt megemlíti a könyv, hogy „Sopron tájékán a’ fa öle 11–12 v. forint”; ugyanakkor arra is figyelmeztet, hogy a Rábaközben „néhány helyen” csak 5–6 váltóforint.

Az „Állatok országából” c. alfejezetben (245. l.) egyfelől arról kapunk hírt, hogy sertést a megyében nagyban nem tenyésztenek „’s azon sok ezer darab, melly évenként Sopronban eladatik, az alsó vármegyéből és Szerbországból jön”; másfelől arról is, hogy „már *sopronvasi szederegyesület* neve alatt, valóban részvényes társaság állott össze, mellynek célja leendő saját telkein, melyeket már Sopron városa határában vásárolt eperfa oskolát állítani, ’s eladandó csemetéivel a’ szederfák tenyésztését e’ környéken terjeszteni, ’s ezt selyemtenyésztés által idővel állandó ’s igen hasznos élelemforrássá alakítani.”

Meglehetősen bőven foglalkozik a könyv az ásványi kincsekkel s ez az érdeklődés a korra is jellemző. A megye több bányája közül *Fényes* a legnagyobb figyelemmel Sopron város kőszénbányája felé fordul.¹⁴⁽¹⁴⁾

„Ásványok országából” cím alatt p. o. a következőkről esik szó (246. l.): „Legnevezetesebb [214a](#) brennbergi, mely egy neme a’ barna kőszénnek, ’s olly bőséggel van, hogy ágyazatjaiban 10–16 ölnyi vastagságnyira fekszik. Egyébiránt kénkövel és timsóval vannak rétegei keresztül ágozva, a’ honnan a’ brennbergi kőszén nem olly jó, mint az ország többi részében, mert amabbul 9 mázsa számittatik egy öl kemény tűzifára, ebből pedig 8 mázsa. Brennberg Sopron városa tulajdona (a’ wandorfi v. bánfalvai határban fekszik), mely elég vigyázatlanul több évek előtt gazdag bányáját a’ bécsi cs. kamarának adta által örökös szerződés mellett, csak azt tartván fel magának, hogy lakosai és művesei 12 váltó krajczáron kapják a’ kőszén mázsáját. Már most a’ kamara haszonbérloje, b. Szina és ennek engedményese a’ gyároknak illy áron nem akarnak adni, minthogy azok ugymond nem kézművesek; mely véggett örökös a’ per, és mind untalan a’ magyar udvari cancellaria előtt fordul meg a’ tárgy, bal fordulat esetére országos tárgyalatás alá kerülendő. Vidékeiek helyben 15 kr. pengővel és 1 váltó krajczárral fizetik a’ kőszén mázsáját.”¹⁵⁽¹⁵⁾ *Fényes* egyébként a megyebeli kőbányákról sem feledkezik meg (246–247. l.): „...fő alkotórészét tevé az itteni hegyeknek a *mész*; épületre való terméskövek több kőbányákban töretnek, még pedig olly jó minéműségűek, hogy Ausztriába is kihordatnak. Legnevezetesebbek a’ szentmargiti, rákosi; ezután jönnek a soproni...”¹⁶⁽¹⁶⁾ Kissé kuriózumképen is idézhetjük a könyv következő (részben téves) sorait (247. l.): „Az alacsony mészköves halmokban találni: sok kővévált tárgyat, u. m. különböző állatok csontjait, csigákat, rákokat, tengeri halakat; sőt nem régen elefánt tetemére akadtak. Végre némellykor, ha a’ Fertő megapad, sok szíksót hagy maga után, melyet a’ lakosok gyorsan fel szoktak seperni”.¹⁷⁽¹⁷⁾

A „Szorgalom. Mesterség. Gyárak” c. fejezetben is találunk (250.l.) érdekes – Sopronra és lakóira vonatkozó – észrevételeket. Itt is leszegezi például *Fényes*, hogy „A’ soproniak... szorgalmát a’ szőlőművelés körül szinte dicsérettel kell említenünk”; azután felsorolja az ipari üzemeket. Ennél több teret szentel a könyv „Kereskedés” címen a város régtől fogva élénk üzleti életének (251–252. l.). Elsősorban is arról számol be, hogy” a’ soproniak” (ezek lehetnek Sopron megyeiek is) „meglátogatják Vas, Zala, Somogy, Baranya, Verőcze, Tolna, Veszprém, Fejér vármegyéket, ’s ott a’ szarvasmarhát és sertést csapatonkint összeveszik, ’s aztán vagy a’ híres soproni vásárokon, vagy Ausztriában eladják. Egy pár év előtt a’ minden hétvásáron Sopronban rendszeren folytatott és a’ bécsi árszabályozásra eszközül szolgáló összeírás szerint, egész évben 7 millió fr. árú szarvasmarha adatott el... Különben a’ megyei gazdák, földesurak ugy mint jobbágyok gabonájukat ritkán adhatják el oda haza, hanem Sopronba viszik hétfőn és pénteken, ’s ott veszik meg a’ kereskedők, többnyire horvát jobbágyok, és nagyobb részt Bécs-Ujhely környékére viszik... Mi Sopron városa borkereskedését illeti: ez szinte csekély; mert törvény szerint bort Sopronba csak nemesnek szabad maga szükségére bevinni, [215](#)miben a’ városnak több kára mint haszna van, mivel a’ borkereskedés kulcsa lehetne, most pedig csak néhány borhamisító nyerekedik, kik becsemesztett rosz borból mesterségesen csinálják az ugynevezett soproni aszú bort és ez által a’ jó hirnek ártanak, ’s pedig az egész hazára nézve tetemesen. Sokan a megyei lakosok közül... a’ tyúkokat, kappanokat, ludakat, stb. Sopronba vagy Bécsbe viszik.” Végül ez a szakasz hangoztatja még azt is, hogy a megyének „Legelső kereskedőhelye Sopron, hol 40 kereskedő hazai termékekkel, külföldi gyári és gyarmati árúkkal nevezetes kereskedést üz. Van alváltótörvénytörvényése, és híres hetivásárai, – melyek közül a’ virághéti baromvásár legnevezetesebb.” Ugyanitt történik említés a Sopronon stb. keresztül Kőszegnek és Horvátországnak tartó „posonyi” országútról, valamint a soproni harmincadhivatalról és postatisztségről.

Az „Oskolák” tekintetében (252–253. l.) a könyv megemlékezik arról, hogy „Sopronyban nem rég kisdédóvó-intézet is állított fel. Deák oskola” viszont a megyében „csak kettő létez, u. m. a’ soproni ágostai lyceum, és a’ kath. gymnasium. Ebben szent Benedek szerzetesei tanítanak; amabban 1838-ban 6

professor alatt 346 ifjú tanult.” Ezután a következőképpen folytatja: „Ez intézetnél, melly már jeles férfiakat nevelt a’ hazának ’s melly 11 ezer kötetből álló könyvtárral dicsekedhetik, van még egy tanulókból szerkesztett magyar olvasótársaság. Alapítója vala ennek 1790-ben a’ köz tiszteletben álló mostani superintendens és királyi tanácsos Kiss János ő nagysága más rokon érzésü társaival egyetemben. Van a’ társaságnak elnöke, a’ rendes lyceumbeli professorok közül, pénztárnoka, titoknoka, és 2 könyvtárnoka. Ugyan ez iskola-intézet kebelében áll a’ kerületi megye által alapított mesteri-intézet 35 növendékkel. Az összes lyceumbeli ifjuság közt 1838-ban díj pénzt huzott 61, alumneumi tartást kapott 79. A’ nevelőintézetekhez lehet számlálni továbbá a’ Sopronban létező, ’s a’ 48-ik számú magyar gyalogezredhez tartozó katonagyermek nevelőházát, hol 48 ifju neveltetik ’s tanítatik a’ katonai ismeretekre. Ezen ezredbeli nevelőház olly jó hirben vagyon, hogy több előkelő nemes családok itt neveltetik katonának készülő gyermekeiket, kik közül többen jeles tisztek már.”

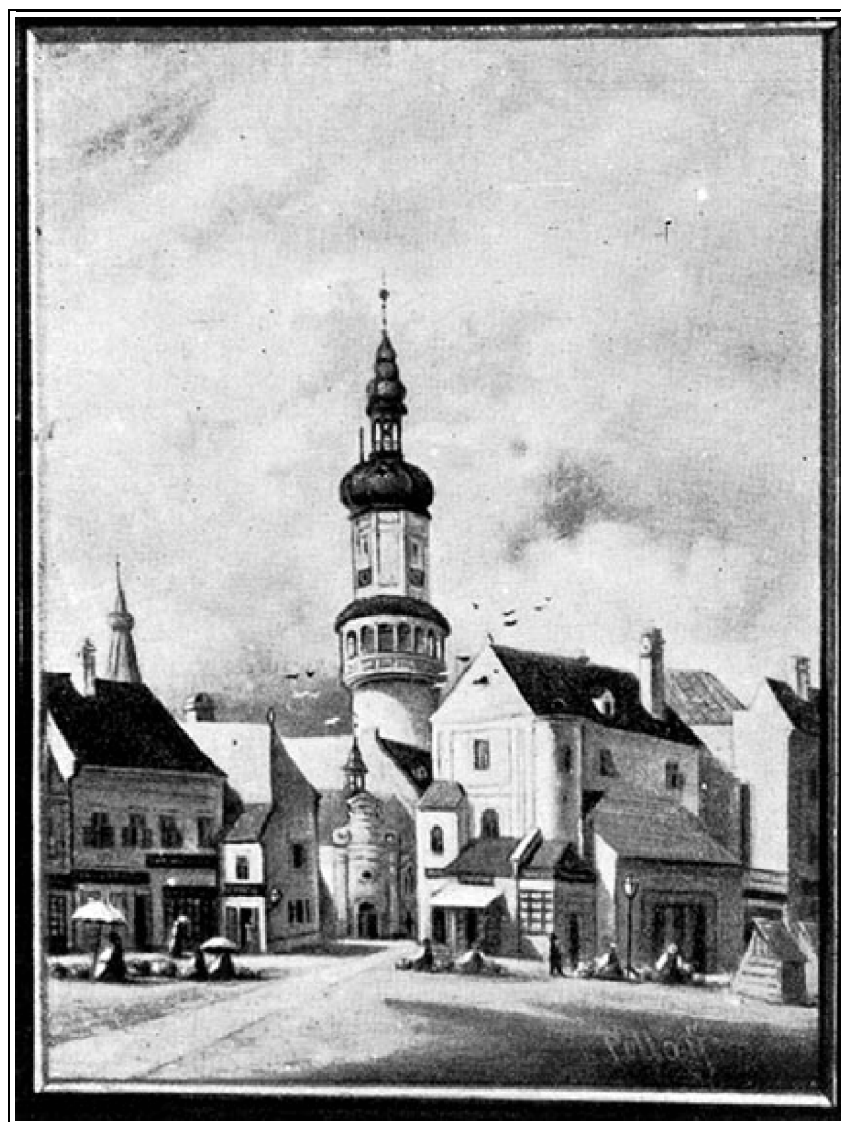
Ehhez csatlakozóan a „Katonaság”, továbbá a „Királyi-Hivatalok” és a „Tisztikar” cím szavak alatt megtudjuk még, hogy az iskolák ismertetése során „említett ezrednek (jelenleg Gollner nevét viseli) Sopronban lévén hadfogadó kormányja: a’ megye is ehhez adja ujonczait Továbbá béke idején egy lovasezred főtisztikara Sopronban fekszik...” Ezenkívül „Sopronban van egy királyi alváltótörvényszék, k. tartománybeli biztosság, k. hadi biztosság, hadi pénztár, sóház elhallgatván a’ már említett harminczad és postahivatalokat”. (253. l.). A vármegye természetesen „Sopronban” tartja gyűléseit (255. l.).

A népességet illetően pedig azt említi meg *Fényes* („Lakhelyek. Lakosok” fejezet, 247. l.), hogy a „3 királyiváros”-ban, vagyis Sopronban is, „ha némely magyar mesterembereket és a tisztviselőket kiveszünk, mind németek laknak”. Végezetül közli (250. l.) a rabok számát is (ez a vármegyei börtönben 1837. I. félévében 101, a másodikban 70, Sopron városában pedig 69, ill. 55 volt.)

Érdemes még – a teljesség kedvéért – a Sopronhoz legújabbban hozzátartozó Bánfalvára vonatkozó sorokat is ideilleszteni (270. l.):

„*Bánfalva* vagy *Lakfalva*, Wandorf, német f. Soprontól nyugatra 1/2 órányi távolságra, igen szép vidéken, 288 kath., 626 ágostai lak., kath. fiók szentegyházzal. Az evangélikusoknak nincs templomjuk, hanem iskolájuk jó. Szép erdő. Határában van az ugynevezett *Brennberg* kőszénbánya 268 kath., 40 ágostai lakossal. Itt 10–16 öl mélységre fekszik a’ kőszén, melly a’ barna nemüek köze tartozik, ’s valamivel csekélyebb minémiségű, mint a’ többi magyar kőszén, 216 melly eddig művelés alatt volt. Bővebben láss erről a’ vármegye leírásában F. U. Bánfalvának nagyobb részben Sopron városa, kisebbben a’ közalapítványi kincstár (Fundus politico fundationalis), ’s ezé a’ régi eltöröltetett paulinus kolostor is, mellyben hajdan csudakép volt. Hires a’ kolostor és hegy alatt lévő roppant és sok ágra szakadó pincze, mellyben a’ soproni borkereskedők szokták boraikat tartani, mivel a’ városba vidéki bort be nem vihetnek.”

(Folytatása következik!)

Pollay József: A soproni Előkapu 1890 körül
Olajfestmény a Liszt Ferenc Múzeumban

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai II.

217 Traeger Ernő: Az első magyarországi gyorsírási tankönyv soproni vonatkozásai
II.

A művet latin nyelvre fordító két egyetemi professzor, Schedius és Halitzky a fordítás tényével felfelé jó pontot igyekeztek szerezni, amire megbízhatóságuk és loyaltásuk bizonyítására nagy szükségük volt,

hiszen mindketten belekeverődtek a Martinovics-féle összeesküvésbe és majdnem elvesztették katedrájukat. Hozzájuk hasonlóan a Danzer-könyv cenzurái és terjesztési ügyeinek intézője: Patzko Ferenc József pesti könyvnyomdász ellen is vizsgálat és eljárás indult a Martinovics-féle összeesküvésben való részvétel miatt, sőt Patzko az elfogottak közé is tartozott, míg Schedius és Halitzky felügyelet alá helyezettek és figyelték magatartásukat, érintkezésüket. Érthető Schedius irodalmi jelentkezésében az óvatosság. 1798-ban adta ki első ízben *Allgemeines Verzeichniss der inländischen Bücher* c. kis könyvjegyzékét a Magyarországon megjelent könyvekről. Ezt a kritika kedvezőtlenül fogadta, mert az volt a felfogás, hogy az ilyen Mess-Catalog-féle kiadvány csak irodalmi szegénységünket tárja fel. Schwartzner Márton pedig, Schediusnak egykori soproni tanára, kinek ugyanebben az évben jelent meg heves irodalmi vitára okot szolgáltató terjedelmes Statisztikája, e művében tanítványának pár oldalas produkciójáról az immár egyetemi tanártárs felsőbbségének érzetében félig-meddig tréfásan, de mindenesetre azt a szarkasztikus megjegyzést kockáztatta meg, hogy a kis nyolcadrétű, 18 oldalra kinyújtott füzetecske kisebb betűkből szedve, kevesebb helyfecsérléssel és valamivel nagyobb formátumban kiállítva, egy lapra is elfért volna. A csípős megjegyzés szíven találta Schediust, aki végtelen nagy tisztelettel és tanítványi hálával viseltett Schwartzner iránt, akinek érdeme, hogy Schedius az irodalmi pályára lépett. A visszafizetés alkalma nem sokáig váratott magára. Addig az egykori soproni tanár és az egykori soproni tanítvány hírben és dicsőségben egyaránt gyarapodott és megmaradt közöttük zavartalanul a jó barátság és a jó kollegiális viszony.

Közben a Sopronban a nemesi felkelés vezérkaránál szolgáló Danzer gyorsírási bécsi könyvének stenografikus részeit rézbe metsző Junker közvetítése révén érintkezésbe jutott Schedius professzorral, a latin kiadás fordítójával (betegeskedése alatt a fordítást Halitzky vette át), majd a hatóságoknál eljáró Patzko könyvnyomdással, a kiadókkal, úgymint Kilián Ádám és Kilián György testvérekkel, sőt magával Beresevich József könyvcenzorral is, míg végül megjelent Pesten a Kecskeméti utcában lévő Patzko officina betűivel a Kilian Testvérek kiadásában az első magyarországi gyorsírási tankönyv 1802-ben, latin nyelven, melyet 18 év múlva követett az első magyar nyelvű gyorsírási tankönyv Trattner János Tamás betűivel, Pesten 1820-ban, ily címen: „A Stenographiának I-ső könyve. A Tachygraphia vagy Szapora írás módja, mellyet mint a Pasigraphiának Philosophica vagy Universalis nyelvnek is első vonásait, közre botsát zsengeképpen Gáti István.”

218A latin nyelvű gyorsírási tankönyv megjelenésének évében indította meg Schedius tudományos folyóiratát *Zeitschrift von und für Ungern* címen, melynek 1802. évi második kötetének harmadik füzetében a 338–340. oldalon ő maga írt a könyvről dicséretes ismertetést és ugyanebben az évben érte el a második kiadást Schwartznernek 1790-ben első kiadású latin nyelvű diplomatikája, amelyben megemlékezik a Taylor-féle gyorsírásnak Angliában, Franciaországban és Németországban való használatba vételéről, de nem szól annak Magyarországon való kiadásáról, meg sem említve Danzer nevét. Ez nem fájt Danzernek, hanem rosszul eshetett Schediusnak, a Danzer-könyv fordítójának, aki a korábban kapott megbízás visszafizetésére most elérkezettnek látta az időt, mert folyóirata negyedik kötetének negyedik füzetében recenseálta Schwartzner művét s bírálatába becsúsztatta a következő észrevételezést: „Bei §. 60 vermisst Ref. ungerne die Anführung der für Ungern vorzüglich, und für die lateinische Sprache verfassten Stenographie, die hier erschienen ist: Systema generale Stenographiae Samuelis Taylor, ad linguam latinam accommodavit I. C. Danzer, Pesthini, 1802. 8. maj.”

Danzer Sopronban nem sejtette, hogy a volt soproni tanár és diák közt (mint egyetemi professzorok) könyve milyen csipkelődéseket indított el, mert most már természetesen Schwartzner is kereste a folytatást, mely évekig húzódott el.

Schwartner csipkelődései nem annyira Schedius személye ellen irányultak, mint inkább a magyar szellemi életben elfoglalt álláspontja ellen. Schedius ugyanis az ébredező nemzeti gondolatot tette magáévá, amellyel latin műveiben is a magyar hazát kívánta szolgálni és ettől vezettetve a külföldi lapokban közölt számos német nyelvű cikkével is a magyarság kulturális fejlettségének akart hirdetője lenni. Ezzel szemben Schwartner a német köntösben jelentkező patriotizmust elítélve, a tiszta németes irányhoz szegődött.

Danzer rendszerének magyarországi első megismerői és követői kétségtelenül Schedius és Halitzky professzorok voltak, akikhez nemsokára csatlakozott Rummy Károly György, a harmadik soproni ev. líceumi tanár, akiről tudjuk, hogy már tanuló korában tanárai ajkáról minden szót megörökített és vaskos egyetemi jegyzeteit jórészt rövidítésekben szerkesztett gyorsírással jegyezte.¹⁷⁽¹⁸⁾ A Bécsben megjelenő *Annalen der österreichischen Literatur* folyóiratnak a magyarországi irodalmi és művészeti eseményeiről szóló tudósításait ő írta. Rummynek kicirkalmazott, merész fordulatú, képekben és hasonlatokban gazdag és bőbeszédűségében is tömör, markáns stílusa a Danzer könyvéről szóló ismertetését is jellemzi, úgyhogy írójára a névtelenül közölt cikkben is azonnal rá lehet ismerni, annyira különbözik Schediusnak a *Zeitschrift*-ben megjelent Danzer-cikke stílusától. Rummy cikkét a Danzer-könyv ismertetéséről még Göttingenben töltött egyetemi tanulmányainak ideje alatt írta meg, ahol Schedius is nevelődött és mindketten hallgatták Gatterer hírneves professzor diplomatikai előadásait, aki ezekben a stenografiáról is prelegált, sőt tudjuk róla, hogy két angol nyelvű gyorsírási tankönyv birtokában volt.¹⁸⁽¹⁹⁾

Danzer soproni tartózkodása alatt gyorsírása iránt felkeltette ismerőseinek ²¹⁹figyelmét is. Egyik tisztvársa, Geppert, akivel a Generalquartiermeister-Stabnál együtt szolgált, Sopronból származott és a vele való barátság szálai révén juthatott összeköttetésbe a Sopronban letelepedett Riedl Károly századossal, aki Danzer első tanítványai közé számítható. Ez a Riedl Károly eddig sem volt ismeretlen a gyorsírási szakirodalomban, mert a Nemzeti Múzeum kézirattára 130/Oct. Germ. jelzet alatt őrzik a stenográfiai szabályokról szóló feljegyzését, mely tulajdonképpen nem más, mint Danzer bécsi műve 7–17. oldalairól az ott található I–XV. Regél szóról-szóra való másolata, oly módon, hogy az átvett szöveget teljes terjedelmében a közönséges írásban a Taylor elveknek megfelelően az egyes magánhangzóknak kihagyásával írta le.

Riedl másolata a címlapra későbbben rávezetett pecsét szerint „Horvát István könyvtarából” került a N. M. kézirattárába, éppen úgy, mint a 129/Oct. Germ. jelzet alatti „Diariums Bruchstücke 1808–1813”, amelyek amellet bizonyítanak, hogy Riedl ebben az időben tartott országgyűlési üléseken használta Danzer rendszerét s jegyzeteit későbbben közönséges írásba tette át. *Hajdu Helgával*, a kézirattár jelenlegi vezetőjével¹⁹⁽²⁰⁾ egyetértésben arra a feltevésre jutottunk, hogy a feljegyzések az üléseken jelen volt egyéntől származnak, és hogy mindvégig ugyanazon kéz írta azokat. A magam részéről nem tartom kizártnak, hogy Riedl a hallottakat mindjárt németre átfordítva jegyezte le stenográfice s későbbben tette át közönséges írásba, ami mellett az áttétel egyöntetűsége és korrektsége szól, valamint az, hogy egyaránt bírta és beszélte a magyar és német nyelvet.

Riedl a Danzer-féle tankönyv 15 szabályának magánhangzó nélküli írásával szoktatni akarta magát már a közönséges írású szövegben is a Taylor-rendszerben kötelezően előírt rövidséget biztosító eljáráshoz, hogy ezáltal fokozottabb stenográfiai gyakorlatot biztosítson magának, és elérje a szavak gyorsírási vázának vizuális beidegződését.

Riedl tankönyvmásolata egy 12 oldalas kis nyolcadretű füzetből áll: az 1–2. oldal a címlapra és ennek üresen hagyott hátlapjára esik, a 3–10. oldalakon vannak a gyorsírási szabályok, az alphabetum gyorsírási jegyekkel, s mássalhangzók összekapcsolásának szabályai, a szabályokra vonatkozó példák és végül a

számjegyek rövidítései; a 11–12. oldal, a címlappal korrespondeálón, üresen van hagyva. Címlapján ez olvasható: „Stenographische Regeln.” és a kéziratári bejegyzés: „M. S. Sec. XIX. Videntur esse reliquie M S Caroli Riedl Ex Capitanei, Sopronii quondam degentis.” Az évszám nincs a címlapon feltüntetve, hanem a kézirat végén „1806 november 6” keltezés olvasható. A kézirat szövege németnyelvű, de latin betűkkel van írva. 129 évig lappangott a N. M. kéziratárában s először tett róla említést *Dr. Hajnóczy Iván*: „A Taylor-gyorsírás hazánkban. Bp. 1935.” című tanulmányában, ugyanaz a Hajnóczy, aki Arany Jánosnak 1847. szeptember 7-én Petőfi Sándorhoz intézett levelének titkos betűs utóiratáról írhatta: „ennek Taylor gyorsírás voltát és a Dobrosy tankönyvön alapulását nekem volt szerencsém leelőször megállapítani a levélnek a Magyar Nemzeti Múzeumban bemutatása alkalmával, amikor szövegét is 4 szó kivételével sikerült kibetűzni.”²⁰⁽²¹⁾

²²⁰Riedlről, a soproni úttörő gyorsíróról, aki Danzer könyvét érdemesnek tartotta magának lemásolni, hogy abból tanuljon meg gyorsírni, főleg életére vonatkozólag semmit sem tudunk. Csatkai 1955. február 14-i keltezéssel a következőket közölte velem: „Riedl első említését 1795-ben találtam Fasc. XVII. Num. 352. Bizony baj volt Riedled körül. Der zu Wien cassirte und nachher Olmütz auf 4 jährl. Festungsarrest condemnirte Oberlieutenant Riedl hat sich zuvor in Ungarn zu Oedenburg in Pensions Stand aufgehhalten, így kezdődik az ügyirat. A budai Generalkommando érdeklődik Sopron városánál 1795. XII. 18. kelettel, mije van a fogságra vetett embernek. Hochholtzer tanácsos ezt találta: Egy rózsafa-gyertyatartó, 2 zsebkés, 1 fésű, 1 kis üveg teával, angol tapasz, egy vásznos ernyő. Három könyv: Ein Patent über die Stolen bei Begrabnissen. Sammlung sittlicher Grundsätze. Bilderdienst v. Fischer. Váltókban 2100 Ft érték, egyik adósa Széchényi Ferenc 1792-ről, valamelyes készpénz. A nyugdíjazás 1795. III. 11-dikén szűnt meg. Ez időtől fogva 1817-ig nem találtam említést az indexekben róla. Ellenben megvan a halálozási dátum: 1818. július 20, Carolus Riedl coelebs pensionatus E. R. Officialis. 23-dikán temették el a régi Szent Mihály temetőben. 78 éves volt.”

A kapott értékes útmutatás alapján nyomban jelentkeztem a Hadtörténelmi Intézet Levéltárában; de a budai Generalkommando irományaihoz nem lehetett hozzáférni, mert azok össze-visszahányva a pincében a háborús bombatámadások törmelékében el voltak temetve, úgyhogy csak azok kiásása, megtisztítása és rendezése után kezdettem meg az irományok átvizsgálását, amelyeknek lapjai között még mindig akadt mészpor, sőt törmelék is. De akadtak jócskán adatok is, melyeknek lelőhelye: Generalkommando Buda 1795. 1–9. Asservanda Rubrik 2. Arrestanten.

A leltár pontos felvétele után megkérdezik Riedlt, hogy kívánja-e 1. ingóságainak a büntetés kitöltéséig leendő megőrzését, vagy azoknak, ill. egyes tárgyainak árverezés útján való értékesítését; 2. tud-e azok elhelyezéséről maga gondoskodni és egy esetleg hivatalból kirendelendő egyént javaslatba hozni? 3. elismeri-e a passivumokat és egyetért-e azoknak a rendelkezésre álló vagyonból leendő kifizetésével? 4. elismeri-e a leltár helyességét, teljességét, vagy tud-e esetleges hiányokra vonatkozólag valamit előadni?

Mindezekre a kérdésekre 1795. április 8-án Brünnből a morvaországi Mährische General Commando részéről Botta jelenti a budai Generalkommandónak, hogy Riedl Károly olmützi arrestánssal a rendelkezéseket közölték és a vele felvett jegyzőkönyvet felterjesztik. A budai Generalkommando ezt a jegyzőkönyvet továbbította a Kaiser Dragoner Regiments Reserv Escadrons Commandohoz 1795 április 18-án 2/44 szám alatt s ebben közlik, hogy Riedl ingóságainak kurátorává Pruzsinszkyt hozta javaslatba.

Az 1795 évi 2/50 számú irományok közt 3 irat fekszik el: 1. Pruzsinszky József „Declaration”-ja, 1795. május 3-áról Sopronból keltezte, melyben 14 sorban megindokolja, hogy a kuratórságot nem vállalhatja. 2. Ezt a nyilatkozatot Keranach, a soproni császár-dragonyosok első kapitánya 1795. május 5-én

felterjesztette a budai Generalkommandóhoz. 3. Ez utóbbinak jelentése a Märische Generalkommandóhoz 1795. május 13-áról keltezve, melyben más kurátor megnevezése iránt kérnek intézkedést. 1795. június 3-án Botta jelenti Brünnből a magyar Generalkommandónak, hogy Riedl ingóságainak kurátorává „Major Cajetan von Götz” soproni lakost hozta újabb javaslatba. Ezt Budáról 1795. június 13-án 2/64. sz. a. a soproni Kaiser Dragoner Reserve Escadrons Commandoval azzal közlik, hogy „Obrichste wachtmeister Cajetan von Götz” hajlandó-e elvállalni a megbizatást?

221 1795 július 31-én 696 sz. a. Kranach (sic!) kapitány jelenti Sopronból Budára, hogy a soproni „Staabsund Oberoffiziers”, valamint a polgári személyek közül senkisésem akarja vállalni a kurátorságot, „da sie diesen Arrestanten Riedl zu gut kennen”. Mindezt Budáról 1795. augusztus 12-én Nr. 696 sz. alatt továbbítják a N. und V. Ö. General Mil. Commandonak Wienbe. (1795/2/77.)

Bécsből Kinsky aláírással 1795. augusztus 26-án az az utasítás ment, hogy a „k. k. Hungarisches General Commando” legjobb belátása szerint intézkedjék a Riedl-féle ingóságok kurátorsága tekintetében. A budai kommandó erre 1795. szeptember 2-án 760. sz. alatt megkereste a Consilium Regium Locumt. Hungaricum-ot, kérve, hogy tegye meg Sopronban a kurátorság rendezésére szükséges lépéseket, mert Riedl már nem esik a katonai jurisdictio alá. (1795/2/82.)

Csatkainak sikerült Riedl végrendeletét is kikutatnia: 1805. október 8-án kelt, amelyhez Riedl 1818. július 11-én pótlást készített. Ebben imakönyveket, olasz könyveket, Cagliostro életrajzát, füzéseket stb. egy geistlicher Herr Kosonn- vagy Kopsonra hagy. Naptárakat, kézírásokat és újságokat Gamaufra; játékkártyát Hochholtzer tanácsos nejének; szirupot, kávét stb. Hochholtzer tanácsos 3 leányának. Ehhez Csatkai azt a megállapítást fűzte, hogy Gamauf és a kéziratgyűjtő Hochholtzer ismeretsége azt mutatja, hogy mégis a város legjobbjai érdeklődtek Riedl iránt.

Danzer bécsi német nyelvű és pesti latin nyelvű tankönyvei a magyar gyorsírás kifejlődésére hatásukat mélyrehatóan akkor kezdték éreztetni, amikor az általa propagált Taylor rendszert magyar úttörők magyar nyelvre is átültették, mert a modern gyorsírásnak hazánkban való bevezetéséig minden, ami nálunk gyorsírási téren történt, Danzertől indult ki és Danzerig vezethető vissza. Ennek az útnak megtételénél a soproni vonatkozások nem állnak utolsó helyen.

Lerombolt ház a hajdani Várkerületen a „Fehér ló” mellett
(Csatkai Endre felvétele)

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és a kertészeti termelés közti összefüggés Sopron környékén.

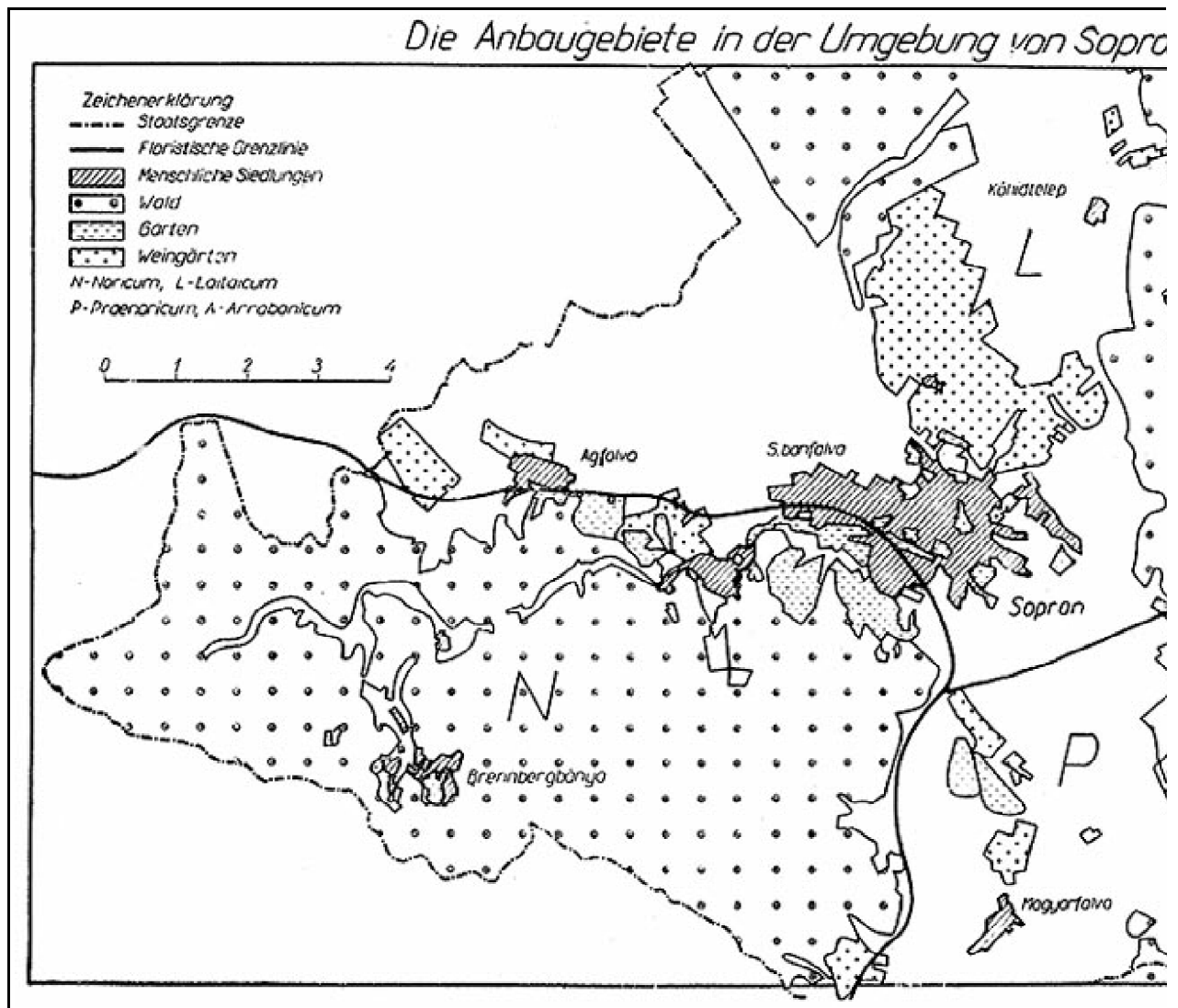
222 Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és a kertészeti termelés közti összefüggés Sopron környékén.*[\(22\)](#)

A kertészeti termelés és a növényföldrajzi viszonyok közti összefüggésekre „Gyümölcsstermesztési tájaink növényföldrajzi vonatkozásai” c. 1956-ban megjelent dolgozatomban (12) mutattam rá.

Ezt a dolgozatomat *Okályi Iván* egyetemi tanár „Gyümölcsstermelés” c. tankönyvének megjelenése (14) tette időszerűvé, amelyben ő az 1935. évig összegyűjtött adatok alapján részben a területre, részben pedig a népsűrűséghez viszonyítva Magyarország gyümölcsstermesztését feltüntető térképeit tette közzé. A tankönyv szövegrészeiben világosan meghatározza az optimális termőtáj fogalmát, amely szerint ez „az a földrajzilag meghatározható terület, amelyen belül valamely gazdasági értékű növény a legkisebb munka- és anyagráfördítással a legnagyobb eredményt adja”. „Az optimális tenyésztőterület meghatározását a természeti összefüggések (növény, éghajlat, talaj), az optimális termőtájat a természeti és gazdasági (tehát társadalmi) összefüggések együtt determinálják. Ezért a termőtájak ideális földrajzi elhelyezkedése akkor

következik be, ha a természeti és gazdasági tényezők optimuma fedi egymást” – írja *Okályi* (14. p. 44.).

Miután *Okályi* gyümölcsstermesztési térképeinek megkonstruálásához csak a talajtani és éghajlati térképeket használhatta fel alapul, a növényföldrajzi viszonyokat, a növénytakarót feltüntető vegetációs térképeket azonban nem, – miután ilyenekkel eddig még nem rendelkezünk, bár a munka már megindult, – fent említett (12) dolgozatomnak a célja éppen az volt, hogy *Okályi* eredményeit a növénygeográfia szemszögéből értékeljem. Hogy mindezt elvégezhessem, röviden át kellett tekintenem az egész problémakört. Idevonatkozó hazai irodalmunkban egyedül *Domokos János* fejt ki részletesen a növény 224 földrajz és a dísznövénytermesztés kapcsolatait, egyéb tekintetben azonban a kertészet különböző ágainak a növényföldrajzzal való kapcsolatait a külföldi irodalom eredményei alapján ismertettem. *Buchwald, Kniese, Ellenberg, Werneck, Hecke, Zeller, Passecker* stb. dolgozatomban (12) idézett munkái nyomán nyilvánvalóvá válik, hogy ők dolgozataikban mindenütt a növényföldrajz és ezen belül a növénytársulástan döntő és alapvető jelentőségét hangsúlyozzák.

223A 223. oldalon lévő térképvázlat magyarázata
Sopron környékének kertészeti természetési tájai

Zeichenerklärung = jelmagyarázat.
Staatsgrenze = országhatár.
Floristische Grenzlinie = növényföldrajzi határvonal.
Menschliche Siedlungen = emberi települések.
Wald = erdő
Gärten = kertek
Weingärten = szőlők
N = noricum
L = laitaicum
P = praenoricum
A = arrabonicum

Azokban a dolgozatokban, melyek egy kisebb területre vonatkozóan kertészeti természetési, pl. gyümölcsstermesztési tájakat állapítanak meg, mindig azt látjuk, hogy a megállapítások alapja mindenütt a növénytakaróviszonyokat feltüntető vegetációtérkép. A természetési tájak kijelölésénél tehát a minden külső tényezőre legérzékenyebben reagáló és ezeknek komplex hatását visszatükröző természetes növénytakaróból indulnak ki minden olyan esetben, amikor több éves, főleg pedig fás növényekből álló kultúráról van szó.

Nálunk addig, míg a már évek óta folyó vegetációtérképezési munkálatok eredményeképpen vegetációtérképek meg nem jelennek, a növényföldrajzi viszonyok tekintetbe vétele a kertészeti természetési tájak és körzetek kijelölésénél nehezen lesz lehetséges. Ahogy *Okályi* könyvében, úgy *Elek László* most megjelent „A gyümölcsstermő tájak és tájoptimumok kutatása” (3) c. dolgozatában is sajnálattal kell a növényföldrajzi szempontokat az előbb említett okoknál fogva nélkülöznünk. Bár a természeti tényezők fontosságát több helyen hangsúlyozza, a növényföldrajzi szemlélet, sőt ilyen irányú munka megemlézése a felhasznált irodalom jegyzékében hiányzik, és csupán az éghajlati és talajviszonyok jutnak dolgozatában szerephez, amelynek lényege szintén e jelenlegi helyzet pontos felmérése és térképezése, tehát a mostanig kialakult természetési tájak és körzetek topográfiai rögzítése. A dolgozatban közölt fenológiai felvételek is csupán az előbb említett kétféle tényezőt veszik tekintetbe.

A hazai és külföldi termőtájmeghatározási módszerek közt tehát igen lényeges elvi és ebből kifolyólag módszerbeli különbség van. A külföldi, növényföldrajzi alapon elért eredmények nem értékelhetők ugyan ki a merőben eltérő hazai viszonyokra nézve, de a módszer, a szempont átvehető és alkalmazható. Mivel a közelmúltban jelent meg szülővárosomnak: Sopron környékének növényföldrajzi határvonalait tisztázó dolgozatom (11), s bár erről a területről vegetációtérkép nem készülhetett, de a környék természetes növénytakaróját jól ismerve, az alábbiakban erre a kisebb területre levetítve igyekszem a kertészeti természetési viszonyok és a természetes növénytakaró összefüggéseire rámutatni, hogy így hazai példán illusztráljam a növényföldrajzi körülmények tekintetbe vételének módját és lehetőségeit, és így egyben szempontokat is jelölhessek meg a távlati fejlesztés számára.

Hogy a problémákat kellőképpen megvilágíthassam, röviden össze kell foglalnom Sopron környékének növényföldrajzi viszonyait.

Aki Sopron környékének természetes növénytakaróját csak futólag is ismeri, első tekintetre látja, hogy itt a növényföldrajzban szokatlanul éles flórahatar húzódik.

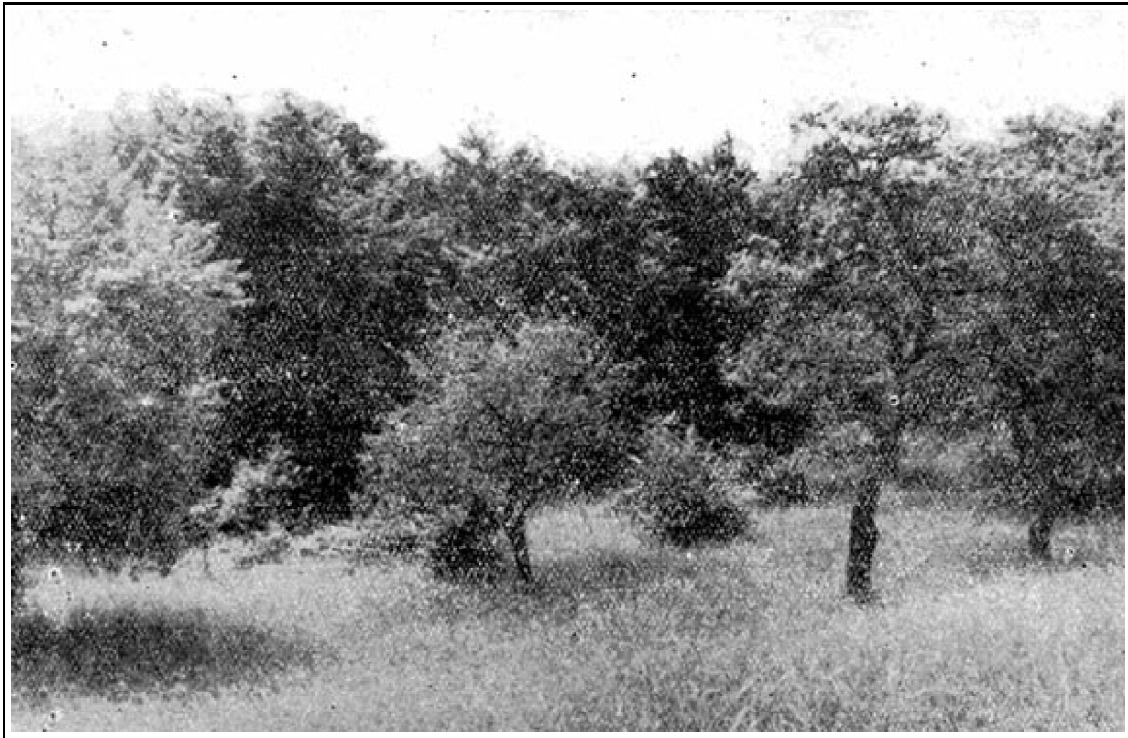
A különleges növényföldrajzi helyzet abban rejlik, hogy Soprontól nyugatra a Keleti Alpok legszélső

nyúlványain járunk, amelyeket kristályos palák, illetve alul kavicsos, felül pedig agyagos, márgás rétegek építenek fel, s amely nyúlványokat az Alpok szélére jellemző, közép-európai jellegű, ún. *noricum* flóra borít, amelynél ezenkívül még feltűnő, hogy javarészt mészkérülő fajokból áll.

225 Az erdő (Querceto-Castanetum) szélén lévő gyümölcsös, a háttérben gesztenye, a gyümölcsfák közt gyertyán, rezgőnyárfa, kecskefűz, erdei fenyő

Az erdő szélén levő gyümölcsös; a fák közt megjelenik a gyertyán

Soprontól keletre ezzel éles ellentétben a kristályos palákat közvetlenül borító mészkő, mészhomok és lajtamész rétegekben egészen más jellegű *pannon* [226](#)flóra fejlődött ki, melynek tagjai nagyrészt mészkedvelő kontinentális (keleti), mediterrán (déli) és balkáni fajokból állanak.

Az ellentét rendkívül éles és szembeszökő, hiszen itt igen kis távolságban, majdnem azonos tengerfeletti magasságban Soprontól nyugatra az Alpokban járunk, ahol természetes lúcfenyvesek, bükkösök találhatók az alhavasokra jellemző fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*) tömegeivel, vagy a nedves éghajlatra jellemző nyíres fenyérekkel (*Betuleto-Callunetum*), viszont ezektől keletre mintegy 4–5 km-nyire a kelet-európai puszták növényzetét találjuk olyan sztyeppfoltokkal, ahol árványlányhaját (*Stipa pennata*) lenget a szél s a kökörcsinek (*Pulsatilla*) ezrei nyílnak a verőfényes dombokon.

Ez a rendkívül éles különbség igen szembeszökő, ha a két rész természetes növény takaróját flóraelemek alapján analizáljuk. Igen kiugró Soprontól nyugatra az európai elemcsoport tagjainak száma (50%-on felül), Soprontól keletre viszont ugrásszerűen szökik fel a kontinentális (6%) és a mediterrán (12%) elemek száma. Ez, tekintve az igen csekély távolságot, a növényföldrajzban igen feltűnő jelenség.

Ugyanezt az éles határvonalat vezeti le klimatológiai alapon *Csapody István* (2), bár dolgozatában a flórahatárvonalakat nem egészen ott húzza meg, ahol én, hanem még a régebbi felfogásnak megfelelően. Ez a 3–4 km-es különbség azonban a lényegen nem változtat.

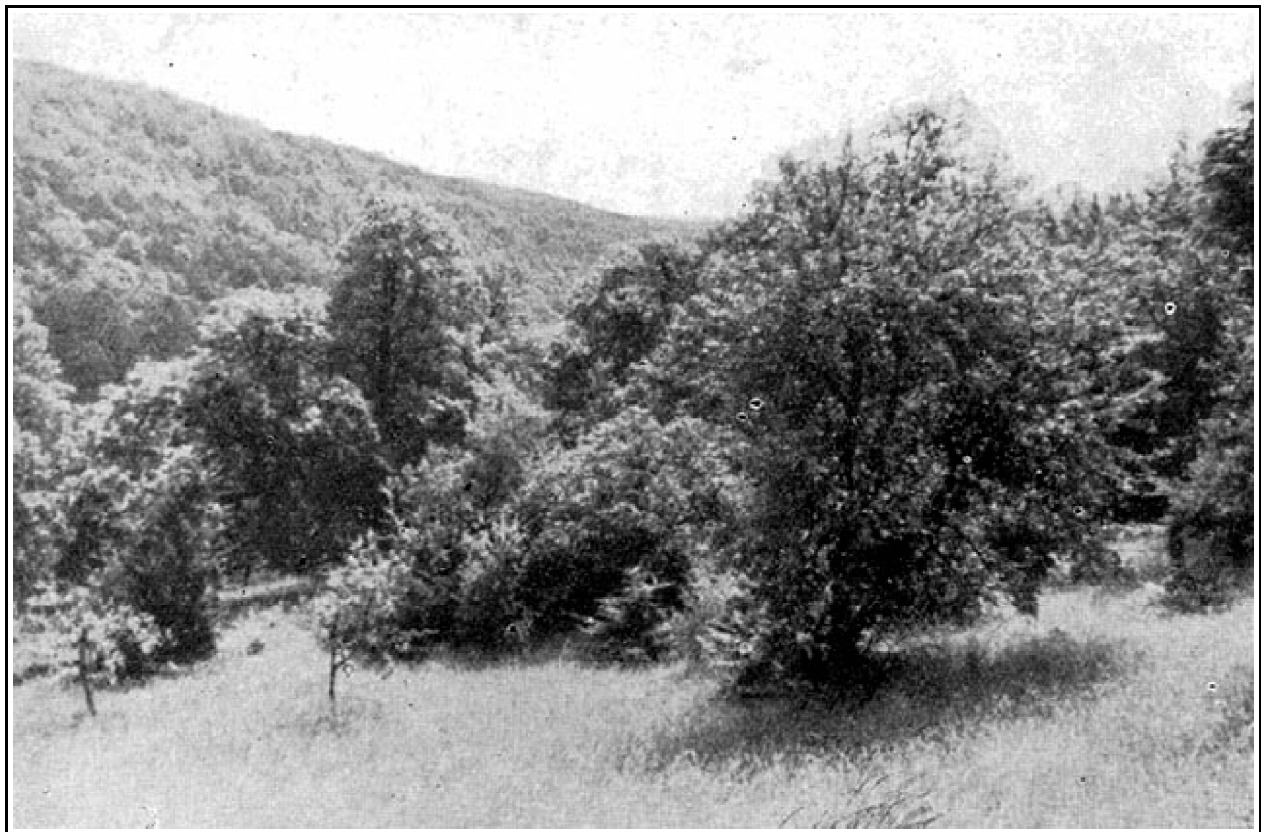
Miután „az éghajlati elemek közül a vegetációra a csapadéknak és a hőmérsékletnek van legnagyobb hatása” – írja *Csapody* (2. p. 30.), – éppen ezért e két tényezővel behatóan foglalkozik *Bacsó, Botvay, Hajósy, Kulin, Réthly és Róna* munkái alapján. *Csapody* szerint „csapadékmennyiség tekintetében Sopron az osztrák határ mentén húzódó és *Gáyer Gyula* által praenoricumnak keresztelt területsávjával

egyetemben hazánk legszerencsésebb vidéke. A csapadékmennyiség *évente* megközelíti, illetve meghaladja a 700 mm-t”. (V. ö.: *Werneck*, 18. VI. tábla.) Sopron meteorológiai állomásai negyvenéves átlagban 689 (Egyetem), 711 (Erdészeti Kutató), Ágfalva 803, Brennbergbánya 917 mm csapadékot kap, pedig a Magyar Alpok területén még Sopron vidéke a legszárazabb a közeli Kis-Alföld keletről jövő kontinentális behatásánál fogva.

„Még szemléletesebbé válnak az elmondottak, ha a *nyári* csapadékmennyiség értékeit vizsgáljuk.” A 275 mm-nél nagyobb nyári csapadékmennyiséggel elhatárolt vonal Sopron határában Bánfalva és Ágfalva között fut. Ettől keletre a nyári csapadékmennyiség a napfény tartam egyidejű növekedése mellett hirtelen csökken. Fertőszentmiklósnál, a Kis-Alföld szélén már csak 221 mm.

Jellemző még klimatológiai szempontból az egész Alpokaljához hasonlóan a *júliusi* esőmaximum (az évi csapadékmennyiség 13,3%-a), szemben az erős mediterrán befolyás alatt álló Keszthely és Pécs környékének kettős esőmaximumával. De a csapadék évi eloszlása más tekintetben is az Alpokaljáénak felel meg. Az ún. *Rosenkrantz-féle* oceanitási index közvetlenül Sopron területére nincs ugyan kiszámítva, de *Csapody* szerint (2. p. 34.) Soprontól nyugatra hozzávetőlegesen 40–45-re, keletre pedig mintegy 30-ra tehető. Ilyenformán Sopron éghajlatában bizonyos fokig atlanti vonások is mutatkoznak.

Az évi középhőmérséklet Sopronban 9,7, Bánfalván 9,6 C°. A hőmérsékleti görbe júliusban kulminál és egybeesik a csapadékmaximummal. A januári izotermákból meg kiderül, hogy a Dunántúl nyugati határszéle a legenyhébb területekhez tartozik, a március hűvösebb, az őszi viszont hosszú.

227 A gyümölcsfák közt nyírfa, gyertyán, rezgőnyárfa, erdei fenyő, a háttérben gesztenye

Az erdőszélén levő réten megjelennek az erdei fenyő magányos példányai

A természetes vegetáció és a geológiai viszonyok alapján, – s amint ezeket a *Csapody* által kifejtett (2) fentvázolt klimatológiai viszonyok is alátámasztják, 228– Sopron környékének florisztikai tagozódása a legutóbb megjelent dolgozatom (11) alapján a következő:

A várostól nyugatra a *kelet-alpesi (Noricum)* flóratartomány fajokban elszegényedett, alacsony, végső kiágazásai terülnek el. Ennek florisztikai határa a Soproni-hegység szegélyénél fut. A területre savanyú vagy neutrális talaj, a növénytakaróra pedig az európai elemcsoport tagjainak túlnyomó többsége jellemző, a kontinentális és mediterrán elemek viszont elenyésző számúak.

A város környékének többi része a *magyar (Pannon)* flóratartományhoz tartozik. A területnek ez a része a *Dunántúl (Transdanubicum)* flóraidéke, amelyhez a *Pannonicum* és a szomszédos flóratartományok közt átmenetet képviselő területeket soroljuk. Ehhez tartozik a várostól északnyugatra, északra és keletre a *Laitaicum* flórajárása, amely túlnyomóan pannon jellegű, az európai elemek rovására a kontinentális, mediterrán és balkáni flóraelemek számának ugrásszerű emelkedésével, s amely tulajdonképpen növényföldrajzi értelemben a Keleti Alpok és a Kis-Kárpátok mészzónáját összekötő folyosó. A *Trandanubicum* másik flórajárása a *Praenoricum*. Ez a *Noricum* és a *Pannonicum* átmenetét képviselő terület, amely Sopron déli határától délkeletre határolódik el a *Laitaicum-tól*. Ezt a növényzet erős keveredése jellemzi agyag- és kavicstalajon. A Fertő tó partja már az *Alföld (Eupannonicum) kistáplási* flórajárásához: az *Arrabonicum-hoz* tartozik. A határon túl a *Bécsimedence*: a *Vindobonicum* terül el, amelyet a *Laitaicum* választ el a Kis-Alföldtől. A *Laitaicum-tól* észak felé a Hainburgi-heggyekkel pedig

már a *Kárpátok* flóratartományának: a Carpaticum-nak *kis-kárpáti* flórajárása: a *Posonicum* kezdődik.

Mint a fentiekből láthatjuk, Sopron két éles ellentét: Az Alpok és a Magyar Alföld érintkezési vonalában fekszik. S míg a Soprontól délre eső területeken az érintkezés, az átmenet és az ellentétek kiegyenlítődése széles sávban, az Alpokhoz tartozó hegyek lábától majd a Bakonyig húzódik, addig itt, a város magasságában ez a vonal a növényföldrajzban szokatlanul éles, s átmenet szinte nincs is. Ami az átmenetet jelenti, az inkább vertikális, tehát a fokozatosan alacsonyodó hegyvidék a széle felé fajokban elszegényedik, leegyszerűsödik, azonban ez csak az alacsonyabb régió, a domb- és síkvidék felé való átmenet, de nem florisztikai átmenet az egészen más jellegű pannon flóratartomány felé, amely viszont a Fertő-melléki dombokon teljes kifejlődésében pompázik, s csak néhány faj árulja el, hogy mégis nyugaton, a pannon flóratartomány határán járunk. Ami keskeny átmeneti sáv mégis van, ez elsősorban az itt már nem jellegzetes *Praenoricum* területére esik. Erre jellemző, hogy itt, mint két ellentét küzdelmi zónájában, a növénytakaró aránylag csekély ökológiai eltérésekre, mint pl. expozícióbeli különbségekre igen érzékenyen reagál, s szinte egymás mellett találunk egészen ellentétes természetű társulásokat mozaikszerűen váltakozva.

Ez az igen éles határ, ami a természetes növénytakaróban mutatkozik, magától értetődően meghatározza a kertészeti termesztés lehetőségeit is. Hiszen nem szabad elfelejtenünk, hogy csak egyetlen klimatológiai adat, az évi csapadékmennyiség a Soproni-hegység és a már a Kis-Alföldre tartozó Fertő-part közt mintegy 300 mm-es különbséget mutat (v. ö. *Csapody*, 2. p. 31.). A két hely távolsága légvonalban legfeljebb 10–15 km. Világos, hogy a természetes növénytakaróban ez megmagyarázza a fennálló mélyreható különbséget, de ez egyszersmind a termesztési lehetőségek terén is igen lényeges különbséget jelent.

[229](#)Almafa, körülötte gyertyánnal, nyírral, rezgőnyárral

A gyümölcsfák közt gyertyán, rezgőnyár és kecskefűz

Ezeknek a körülményeknek a figyelembevételével szándékozom a Sopron [230](#) környékén kifejlődött legfontosabb és itt legjellegzetesebb kertészeti természetési ágak kialakulását a természeti adottságokra visszavezetni és ezekkel vonatkozásba hozni.

Sopron környékének egyik nevezetessége kitűnő bora. A soproni szőlőkről és a soproni borról, ahogyan arra *Csapody* rámutat (1. p. 272.), már 1715-ben jelent meg egy munka, és pedig *Komáromy János Péter* „Dissertatio physicomédica inauguralis de vino soproniensi” c. értekezése.

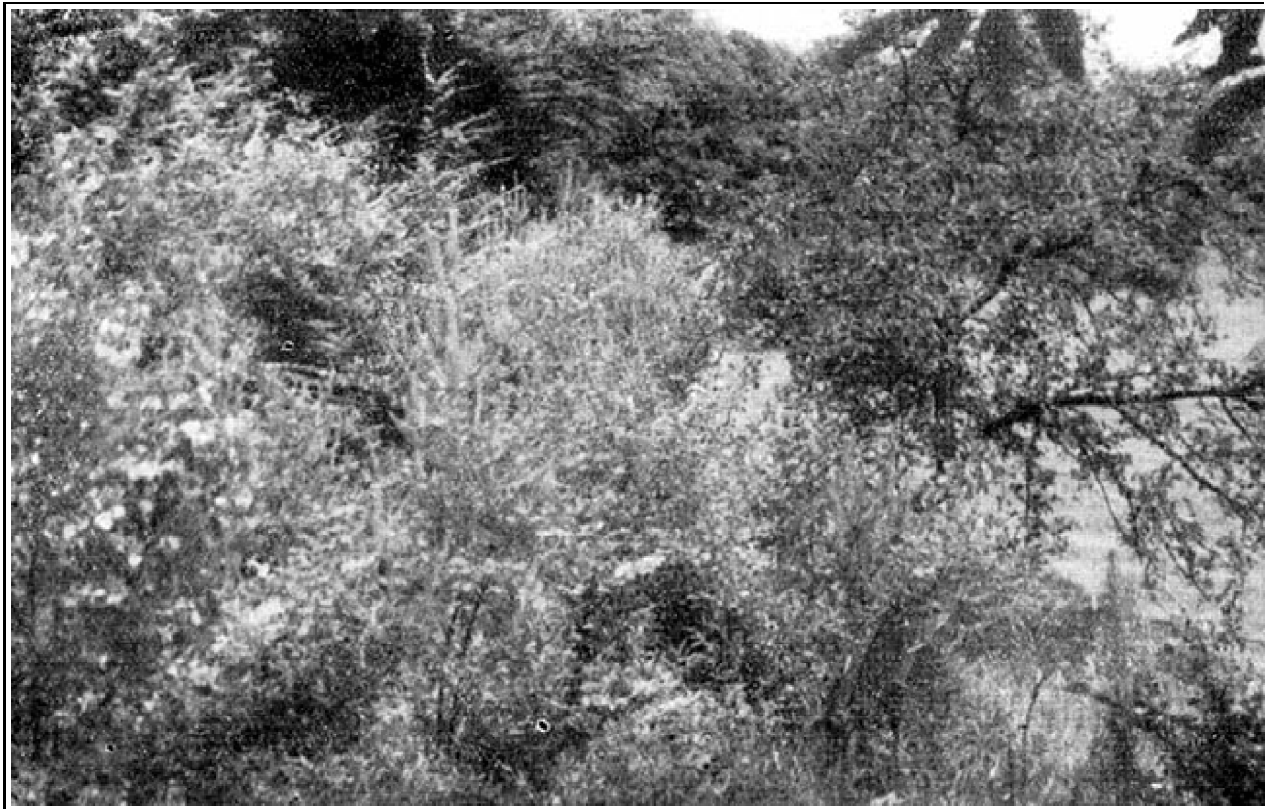
Ha a soproni borvidéket alkotó szőlők elhelyezkedését a mellékelt térképen megfigyeljük, első tekintetre megállapíthatjuk, hogy ezek zöme a *Laitaicum* területére esik, a *Praenoricum* területén már aránylag sokkal kisebb a szőlőterület, a *Noricum*-nak pedig meg csak a síkvidékkel érintkező szegélyén van kevés szőlő a Sopronbánfalva és Ágfalva közé eső lejtőkön.

Ha ezeket a szőlőket közelebbről szemügyre vesszük, feltűnő, hogy mind többé-kevésbé keletre néző lejtőkön, keleti expozícióban vannak. Ennek oka a szőlő természetében keresendő. A bortermő szőlő mediterrán növény, s így a szőlőkultúra is innen indult ki, és olyan helyeken fejlődött, ahol az adottságok ökológiai igényeinek megfelelnek. Ha Magyarország borvidékeit ilyen szempontból vizsgáljuk meg, azt találjuk, hogy ezek részben a Magyar Középhegység, illetve a Dunántúlhoz tartozó hegyek déli lejtőin, részben pedig az Alföld homokján fejlődtek ki, olyan körülmények között, ahol az éghajlat többé-kevésbé mediterrán jellegű, és olyan helyeken, ahol a természetes növénytakaró ennek megfelelően mediterrán flóraelemekben gazdag. Amikor *Moesz Gusztáv* a mediterrán flóraelemek északi elterjedési határait az

Északi-Kárpátok déli lábánál megvonta, megállapította, hogy az így kirajzolódó vonal nagyjából egybeesik a *molyhos tölgy* (*Quercus pubescens*) kompakt elterjedésének északi határával, de egyben ez a vonal jelzi nálunk a régen kialakult szőlőművelés északi határát is. Ilyenformán nyilvánvaló, hogy a szőlőkultúra és a molyhos tölgy elterjedése nálunk kapcsolatban van egymással.

A molyhos tölgy nálunk a *Pannonicum-ban* – kivéve az alföldi gyér előfordulásokat –, mindenütt elterjedt és leggyakrabban mint a *mészkedvelő tölgyes* (*Querceto-Lithospermetum*), de méginkább mint a *karsztbokorerdő* (*Querceto-Cotinetum*) egyik alkotóeleme szerepel. Különösen ez az utóbbi asszociáció az, amelyben a *molyhos tölgy* (*Quercus pubescens*) a *virágos kőris*-sel (*Fraxinus ornus*), a *cserszömörccé*-vel (*Cotinus coggygria*), *sajtmegy*-gyel (*Prunus mahaleb*), tehát csupa mediterrán, illetve pontus-mediterrán flóra elemmel laza, alacsony termetű fákból álló, gazdag cserje- és gyepszintű, sztyepfoltokkal tarkított társulást ad, amely mediterrán és kontinentális elemekben általában gazdag. Ez a növénytársulás főleg a Magyar Középhegység és a Mecsek déli lejtőin uralkodó asszociáció, amely a délre néző vagy keleti lejtőket borítja, s általában meleg, száraz, laza, sekély, sziklás törmeléktalajon él. Leginkább dolomiton és mészen találjuk, de kifejlődik bazalton, andeziten, rioliton, gneiszen, sőt löszön, agyagon és homokon is. Bár az asszociáció fajai inkább mészkedvelők, talajban mégsem válogat, s a megfelelő meleg, déli vagy keleti fekvésben más talajon is díszlik.

A mi hegyi szőlőkultúránk mindenütt ott alakultak ki, ahol a *karsztbokorerdő* vagy a *mészkedvelő tölgyes* a klimax-társulás.

231 Az almafa mellett nyírfa, gyertyán, kecskefűz, rezgőnyár, erdei fenyő

A gyümölcsfák alatt egy jól fejlett nyírfa, a háttérben gyertyán és rezgőnyár

Az erre vonatkozó kutatások és megfigyelések mind azt igazolják, hogy hegyi szőlőinket legnagyobbbrészt valóban egykori *karsztbokorerdeink*, kisebb részben pedig *mészkedvelő tölgyeseink* helyén telepítették. Más társulások helyén telepített szőlőket is kimutattak, de a megfigyelések zöme a fenti két társulás egykori jelenlétét igazolta a mai szőlők helyén. Így pl. [232a](#) Balatonarács feletti felhagyott szőlőkben az először bekövetkező befüvesedés után néhány év múlva megjelenik a *Cotinus coggygria* és a *Fraxinus ornus*, majd a *Quercus pubescens*, de köztük még ott vannak a legellenállóbb szőlőtőkék, ahogyan azt ezzel a témával részletesen foglalkozó munkatársammal *Baráth Zoltán*-nal megállapíthattuk. Az eredeti növénytársulás tehát a szőlőművelés felhagyása után fokozatosan igyekszik eredeti helyét elfoglalni.

Az a tény, hogy a *Querceto-Cotinetum* nem annyira a talaj kémiai összetételéhez, mint sokkal inkább a fizikai szerkezetéhez és méginkább a termőhely expozíciójához ragaszkodik, egybevág a szőlőművelés ama gyakorlati tapasztalatával, hogy bár nem közömbös a szőlőművelés számára a talaj összetétele, mégsem ez determinálja elsősorban a jó borvidéket, hanem a hely, az expozíció és a talaj szerkezete.

Ezek után lássuk mármost, hogy hogyan is áll a helyzet a Sopron környéki szőlőkkel. Említettem, s a térképről is jól látható, hogy ezek zöme a *Laitaicum* területén és a vele szomszédos Fertő-menti *Praenoricum*-ban van, tehát e terület keleti, leginkább pannon jellegű részén, nyugat felé a *Praenoricum* más helyein, valamint a *Noricum* szegélyén a szőlők már sokkal kisebb területet foglalnak el. Sopron növényföldrajzi határvonalait ismertető dolgozatomban (11) kifejtettem, hogy a Sopron környéki szőlők szempontjából legfontosabb területnek: a *Laitaicum*-nak legjellegzetesebb, főleg keleti lejtőit borító

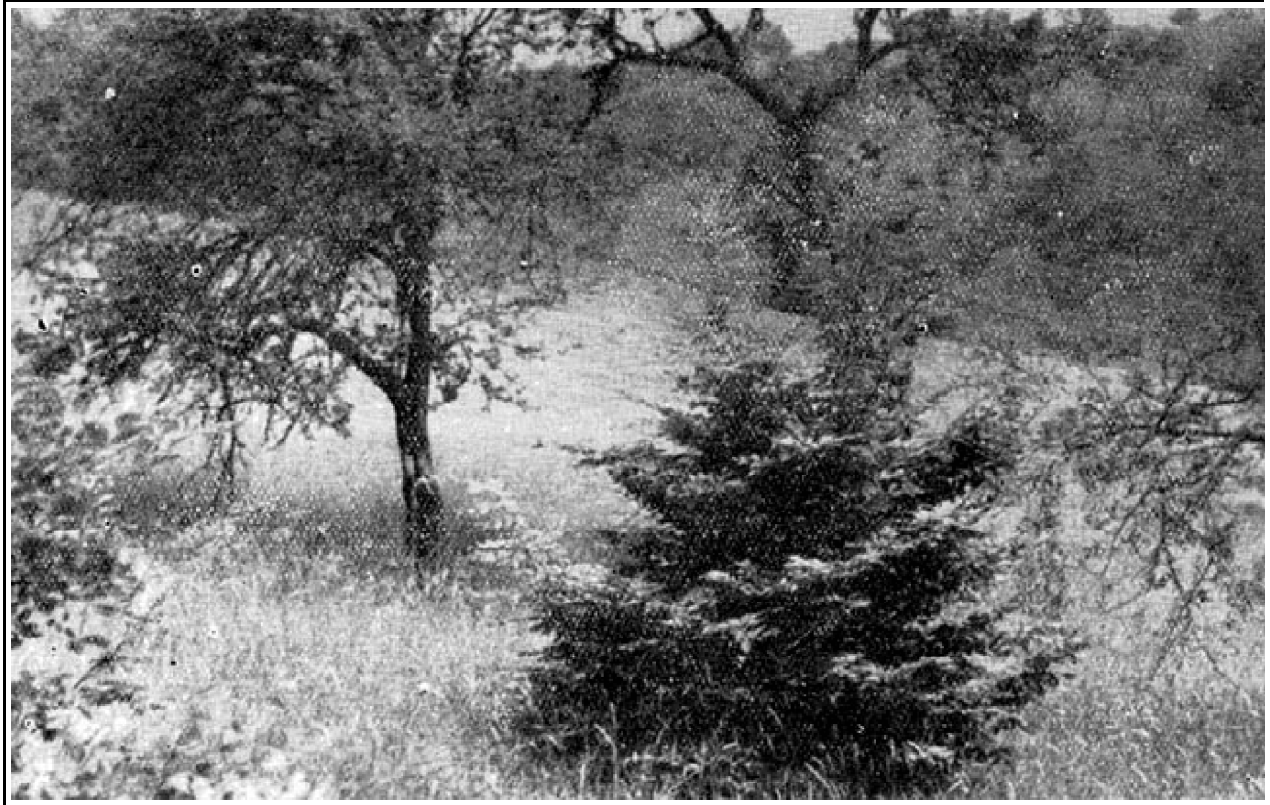
növénytársulása a *Querceto-Cotineum*-nak leegyszerűsödött és a *Querceto-Lithospermetum*-ba való átmenete (p. 292.). Ez itt ugyanis külső képében, megjelenésében és sztyeppfoltokkal való tarkítottsága tekintetében is a *Querceto-Cotinetum*-mal megegyező, de jellemző fás növényfajai közül csak a *Quercus pubescens* van itt meg, a *Cotinus*, a *Fraxinus ornus* és a *Prunus mahaleb* azonban florisztikai okokból itt a *Pannonicum* határán már hiányzanak. Növényföldrajzi szempontból tehát a helyzet ugyanaz, mint másutt a *Pannonicum*-ban, vagyis a soproni szőlők is *molyhos-tölgyesek* helyén keletkeztek, csak mivel ezek a társulások itt a keleti lejtőket borítják, találjuk a szőlőket itt is keleti expozícióban, vagyis a Fertő felé néző lejtőkön. Ennek érdekes klimatológiai magyarázatát adja meg *Botvay* adatai alapján *Csapody* a dolgozatában (2. p. 40.). Szerinte a jó bor megtermeléséhez szükséges napfény tartam értéke alacsony ugyan, azonban a közelben fekvő Fertő hatalmas víztükrenek fényvisszaverése olyan diffúz sugárzást idéz elő, amely a rövidebb sugárzástartamot kompenzálja. A bor minőségére itt nyilván előnyös hatású a *Botvay* számítása szerinti 3006 C° évi hőösszeg is.

A nagyobb vízfelületek sugár visszaverő képességének kedvező hatását a szőlőművelésre nézve több szerző is kiemeli. Így pl. *Réthy-Bacsó* (15. p. 299) a Balaton, a Genfi tó, a Rajna és a Duna felsőausztriai partjaira nézve, *Volk* pedig (17. p. 201) a Majna mentéről Würzburg környékéről közöl ilyen megfigyeléseket, s akiknek az adatát *Geiger* (8. p. 152) is idézi.

A fenti növényföldrajzi és klimatikai okok alapján érthető, hogy miért van a legtöbb szőlő és miért terem a legzamatosabb bor itt és a határon túl Ruszt körül a Fertő tó közelében, s miért csökken a szőlőterület és egyben a bor minősége is nyugat felé fokozatosan.

A gyümölcsfák alatt egy fiatal gyertyán

Gáyer Gyula fejtette ki Hayek nyomán 1925-ben megjelent dolgozatában (7. p. 14.), hogy „a szőlő Középeurópában csak ott kultiválható, ahol atlantikus, pannonikus, vagy mediterráneos hatás nyilvánul”. A Fertő melléki dombok pannon jellegét és mediterrán flóraelemekben való gazdagságát fentebb már hangsúlyoztam. A *Laitaicum* területén a szőlők legnagyobbbrészt lajtamészen, illetve méshomokon vannak, csak kisebb részben, így a Virágos-völgyben részben gneisz málladékán is. A *Praenoricum* területének szőlői főleg Harka 234(Magyarfalva) körül, nemcsak pannon, hanem már némi atlanti hatás alatt, gneiszen és kavicsos települtek. A kevés gesztenyésekkel kapcsolatos szőlő a *Noricum* peremén gneiszen, illetve savanyú homokon van. Itt részben a hegység szegélyén a már határozottabb atlanti hatás párosulva a szegélyen még érvényesülő pannon hatással teszi lehetővé, de csakis a szegélyen a szőlőkultúrát, a bor azonban nem olyan jó minőségű, mint a *Laitaicum*-ban, illetve a szomszédos *Praenoricum*-ban, a Fertő közvetlen körzetében.

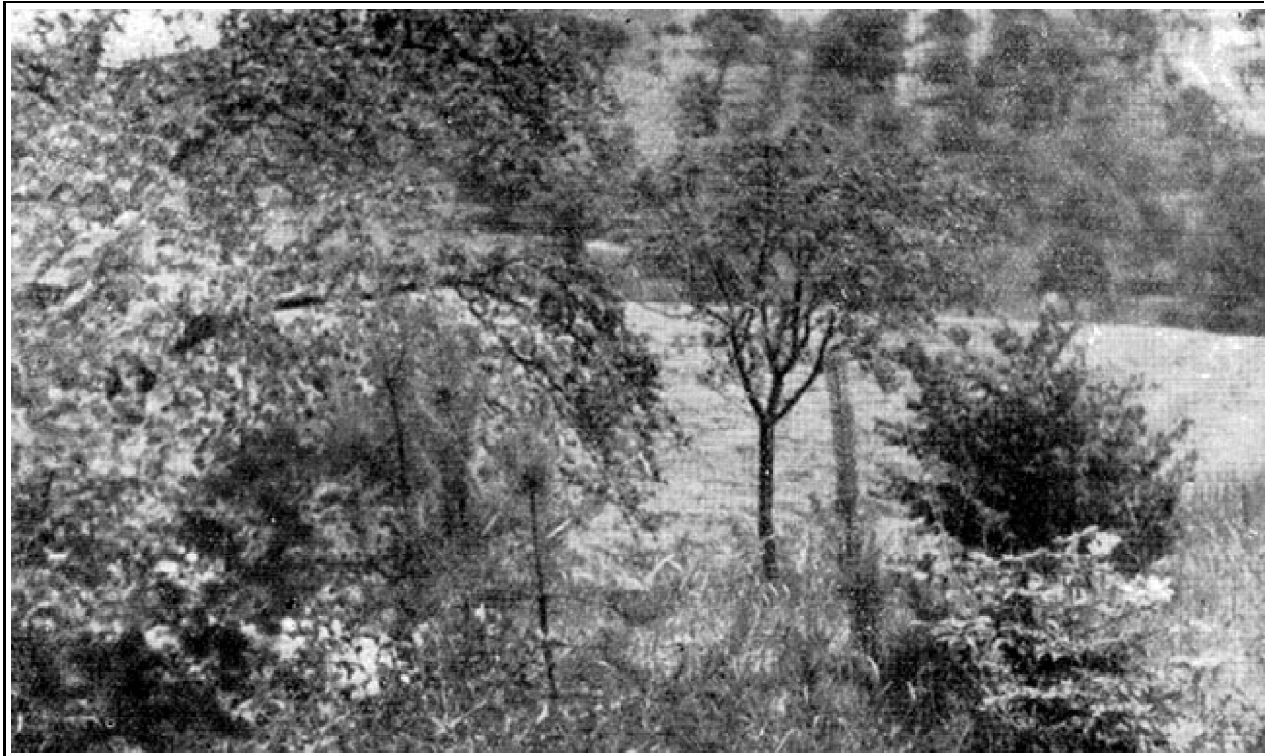
Meg kell még említeniünk azt is, hogy a Sopron éghajlatában mutatkozó atlanti vonás a szőlőművelésben annyiban is megnyilvánul, hogy az egyik legjobban tenyésző szőlőfajtánk: a kékfrankos közép-európai fajta, tehát olyan területről származik, ahol az éghajlat atlanti jellegű.

A fentiekből következik, hogy a *Laitaicum* területe gyümölcsstermesztés szempontjából hasonló a Magyar Középhegység szőlőtermő tájaiéval, és így őszibarack, kajszi, mandula, nyári alma és nyári körte termesztésére a leginkább alkalmas a gyümölcsök közül.

Sopron környékének kertészeti szempontból másik specialitása a *szelídgesztenye* (*Castanea sativa*). Közismert, hogy Sopron környékén kiterjedt gesztenyések vannak, amelyeknek területét *Főző Géza* mintegy 200 kat. holdra teszi (4).

Ezek kizárólag a *Noricum* területén, ennek főleg északi peremén található, így az Alsó-Lövérekben a Sörházdombon, a Felső-Lövérekben a Várhegy alján, a Kolostordombon és Alomhegyen, a Pálos-erdőben, a Sánchegyen, az Erdei malomnál és innen Ágfalváig, Soprontól délre pedig az Istenszéke környékén, részben emberi települések körül kertek alakjában, részben pedig távolabb, teljesen szabadon. A legnagyobb kiterjedésű gesztenyés-állomány Sopron környékén az Ágfalva feletti.

A gesztenyeről meg kell jegyeznünk, hogy a szőlőhöz hasonlóan szintén mediterrán flóraelem, de hegyvidéki jellegű. Bár a magyar medence peremén mindaddig előfordul, ameddig mediterrán elemek eljutnak, és így Sopron környékén a fentiek alapján a *Laitaicum*-ban való előfordulása volna indokolt, mégsem itt fordul elő, hanem mindenütt csak a *Noricum* peremén. Oka ennek a gesztenye talajigényében keresendő. A gesztenye, mint mészkérülő növény, szilikátos, tehát inkább savanyú, azonkívül káliumban gazdag talajon él és a szélárnyékos helyeket kedveli. Mint mediterrán-montán flóraelem, mediterrán jellegénél fogva a melegebb, montán jellegénél fogva pedig a nedvesebb helyeken él. Ezeket a feltételeket a főleg gneisz-, csillámpala-, savanyú homok-, stb. talajú *Noricum*-szegélyén találta meg.

235A gyümölcsfák alatt fiatal erdei fenyő, gyertyán és nyír

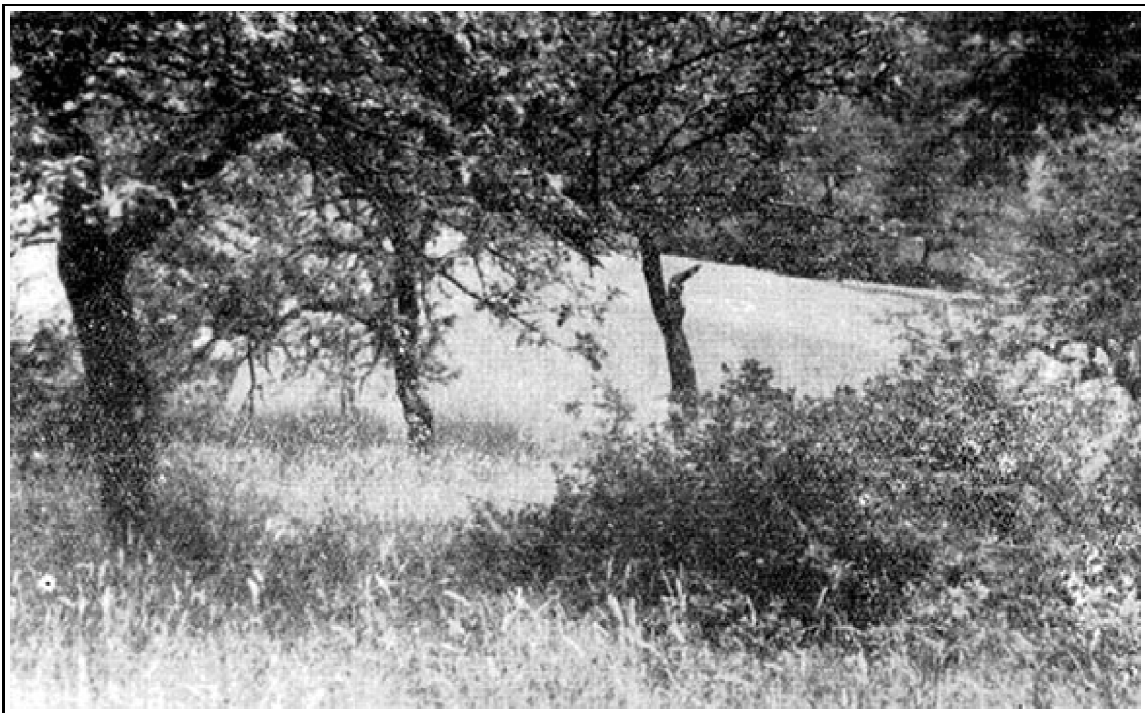
A gyümölcsfák alatt kecskefűz és gyertyán

A gesztenyeről ma már kiderítették, hogy őshonos fánk, amely eredetileg főleg a Dunántúl nyugati és déli felében tölgygel keverve mint *Castaneto-Quercetum noricum*, vagy pedig *gyertyános-tölgyesben* (*Querceto-Carpinetum transdanubicum*) társulva fordult elő. (V. ö. *Soó-Jávorka, 16. p. 820.*) Ezekből alakította ki az emberi kultúra a mai gesztenyéseket olyképpen, hogy az erdőt kiirtotta, a gesztenyét ellenben meghagyta, sőt azt eredeti termőhelyén pótolta, felújította és itt-ott megfelelő helyeken ki is terjesztette. Ez a folyamat napjainkban is megfigyelhető a Tacsai-árokban, ahol a Természetbarát-forrás utáni gyertyános-tölgyes erdőrészt a közelmúltban irtották ki úgy, hogy a gesztenyefákat mind meghagyták. Az előfordulási hely tehát eredeti, még akkor is, ha magán az állományon az emberi beavatkozás kétségtelen nyoma, – így a sorokban való ültetés, vagy az eredeti vadontermő fáknek nemes fajtával való beoltása, – meg is látszik, mint a Sopron körüli gesztenyéseken mindenütt. Azt, hogy a gesztenyések részben tölgyesek gesztenyés-konzociációi, vagy pedig [236](#)javarészt tölgyesekből alakultak, világosan bizonyítja az a körülmény, hogy saját jellemző aljnövényzetük nálunk sehol sincs, hanem ez mindig a környékbeli tölgyesekéivel azonos. A Sopron környéki gesztenyésekre jellemző, hogy aljnövényzetük legnagyobbbrészt a *cseres-tölgyes*-ekéivel (*Querceto-Potentilletum albae transdanubicum*) azonos, de vannak köztük a *savanyú tölgyes*-re (*Querceto-Luzuletum noricum*) és a *gyertyános-tölgyes*re (*Querceto-Carpinetum transdanubicum*) jellemző fajok is, és majdnem mindig megtalálhatók még az *erdei fenyvesek* (*Pinion silvestris*) és a *nyíres fenyérek* (*Betuleto-Callunetum*) fajai is. A *csarab* (*Calluna vulgaris*) szinte minden gesztenyésben szerepel, sokszor a *feketeáfonya*-val (*Vaccinium myrtillus*), *nyírfá*-val (*Betula pendula*), *erdei fenyő*-vel (*Pinus silvestris*). Jellemző tehát a savanyú talajt jelző fajok tömeges fellépése, úgyhogy a nyugat-dunántúli, és így a Sopron környéki gesztenyéseknak ez a jellege különbözik a középhegységi vagy mecseki gesztenyésektől, amelyek szintén mészkerülő aljnövényzetűek ugyan, de ez mégsem ilyen határozott mértékű. A gesztenyésekben szinte mindig jelenlevő *Calluna* helyenkint olyan tömegessé válik, hogy főleg ritkább, fiatalabb állományok talaját teljesen beborítja. A

gesztenye tehát Sopron környékén a *Calluná*-nak megfelelő helyeken jól tenyészik. A *Calluna* a talaj leromlásának, elsavanyodásának jele és az erdészek az erősen elcsarabosodott (*Calluná*-sodott) területeket nem tartják már erdőtelepítésre alkalmasnak. A fentiek szerint tehát mindenesetre érdemes volna az erdősítésre már nem alkalmas *Callunetum*-okban gesztenyetelepítéseket végezni, hogy ezeket a másféle termesztésre már nem alkalmas területeket megkíséreljük a gesztenye révén hasznosítani.

Igen kiterjedt és régi múltra tekinthet vissza Sopron környékén a gyümölcsstermesztés is. A gyümölcsstermesztés mai és közelmúlt helyzetéről *Főző Géza* közleményei (5, 6) adnak számot, de hogy ennek milyen múltja van, arra ékes bizonyíték az első magyar növényenumeráció: *Loew és Deccard* „Flora Semproniensis”-e (13). Ez az 1739–40-ben íródott, tehát még *Linné* „Species plantarum”-ának megjelenése (1753) előtti időből származó, eredetijében soká elveszettnek hitt (v. ö. *Gombocz*, 9. p. 14–16), majd néhány éve megkerült kézirat, melyet *Csapody István* ismertet és méltat részletesen (I. p. 263–272) igen érdekes adatokat tartalmaz a gyümölcsstermesztés akkori állapotára és az abban az időben termesztett fajtákra nézve.*[\(23\)](#)

[237](#)A gyümölcsfák beerdősödésének kezdeti stádiuma

Gesztenyés, a csarab tömeges fellépésével

238 Miután Sopron környékén a gyümölcsöt nagyrészt házikerti keretben termesztették, amikor is a gyümölcsök megválasztását a kert gazdájának szükséglete és egyéni ízlése szabta meg, így a legtöbb esetben sokféle, szinte valamennyi hazánkban termesztett gyümölcsöt és sokféle fajtát találunk a kertekben. Ilyen körülmények közt aránylag nehezen bontakozhat ki bizonyos gyümölcsre nézve jellegzetes optimális termőtáj képe. Miután pedig az optimális termőtájat a természeti és gazdasági tényezők együttesen határozzák meg, az ilyen körülmények közt itt túlnyomóan érvényesülő gazdasági tényezők mellett a természeti tényezőket aránylag nehéz kianalizálni. Pedig ez éppen a gyümölcsstermesztés vonalán végtelenül fontos, hiszen sok évre szóló telepítésről, a természeti viszonyok fokozott figyelembevételét éppen ezért nagyon is igénylő termesztési ágról van szó. Mindenesetre azonban annyi kianalizálható ebből a gyümölcstömegeből, hogy Sopron környéke különösen kiválóan alkalmas a téli alma és a téli körte termesztésére. De nem az egész terület, hanem főleg csak a *Noricum*, mert hiszen ez az alpesi almatáj egyenes folytatása, szerves része. Ugyanígy a téli körte is, miután a kiegyenlítettébb éghajlatú vidékeket kedveli, a soproni *Noricum* területén kiváló eredményeket ad. Az a körülmény, hogy mind a téli almát, mind pedig a téli körtét betegségek és kártevők csak igen kismértékben bántják, a termőterület optimális voltát bizonyítja.

Kérdés mármost, hogyan viszonylik a Sopron környékén különösen kiváló téli alma és téli körte a természetes növénytakaróhoz.

A külföldi irodalomban erre vonatkozó adatokat főleg *Hecke* dolgozatában (10) találunk, aki Karinthiára nézve kidolgozta a növénytakarókat és az illető területre ajánlható gyümölcsfajták összefüggéseit. Leginkább ezt a munkát vehetjük alapul, mert az Alpok gyümölcsstermesztési viszonyait tárgyalja, Sopronnak ez a része pedig az Alpok nyúlványain terül el, bár a tengerfeletti magasságok tetemesebbek a *Hecke* által tárgyalt területen, mint nálunk. *Hecke* megállapítja, hogy főleg az *Arrhenatherum*-os rétek

azok, amelyeknek helyén téli alma és téli körte legsikeresebben telepíthető. Teljesen hasonlóan a Soprontól nyugatra fekvő gyümölcsösökben valóban uralkodnak az *Arrhenatherum*-os mészkerülő *kaszálórétek* (*Arrhenatherum elatioris*), amelyeken a *Trisetum flavescens* is gyakori (v. ö. Soó megjegyzését, 16. p. XXIV. első lábjegyzete), illetve az *Agrostis*-os *hegyirétek* (*Agrostidetum tenuis*), ahol a nem közvetlenül a házak körüli gyümölcsösök völgyekben, tölgyesekkel megszakított réteken, gesztenyések környékén vannak.

Arra nézve, hogy ezek milyen társulások klimaxterületén vannak, igen érdekes bizonyítékot szolgáltatottak egyes felhagyott, vagy kellő gondozásban nem részesült gyümölcsösök. Legérdekesebb a sopronbánfalvi Erdei malom feletti gyümölcsös, amelynek nemrég elhunyt gazdája hosszú évekig tartó betegsége miatt nem tudta gyümölcsösét megfelelő kezelésben részesíteni. Ez a főleg téli almából és körtéből álló gyümölcsös egy főleg *Arrhenatherum*-os és *Agrostis*-os füves hegylejtőn van, melyet tölgyes-foltok és gesztenyések vesznek körül. Maga a gesztenyés és a gyümölcsös határán az erdő gyertyános-tölgyes. A lejtőn két magános *Quercus robur*-hagyásfa áll, jeléül annak, hogy a mai füves lejtő és gyümölcsös helyén egykor tölgyes állott. A nem gondozott gyümölcsösbe az évek folyamán a szomszédos erdő fokozatosan behatolt, s szinte évről-évre figyelemmel lehetett kísérni, hogy a *gyertyános-tölgyes* és a *gesztenyés* felől hogyan igyekezett az erdő, a *Querceto-Carpinetum*, illetve ennek degradációs stádiuma: az erdei fenyővel kevert *nyíres-fenyér* (*Betuleto-Callunetum*) az eredeti helyét visszahódítani.

239A csarabostban fiatal gesztenyefa

Fekete-áfonya egy gesztenyetörzs körül

A mélyebben fekvő, patak közelében levő részeken, amelyek a téli alma 240 mellett főleg a dió és szilva számára voltak alkalmasak, itt és a közeli Tacsai-árokban a mézgás égerfa (*Alnus glutinosa*) fokozatos térhódítása, az elégeresedés volt észlelhető.

Ezek a példák az igen jól látható és követhető szukcesszió alapján jól bizonyítják, hogy a gyümölcsösök milyen erdő-asszociációk klimax-területén keletkeztek annak idején, tehát milyen asszociációk klimax-területén legindokoltabb a létesítésük, s így a gyümölcsstermesztőnek és geobotanikusnak is egyaránt hasznos adatokat szolgáltatnak.

Mint fentebb már említettem, 1943-ban megjelent dolgozatában (5) Főző Géza felsorolja a Sopron környékén termesztett gyümölcsöket és ezek fajtáit, s megemlíti, hogy az Országos Pomológiai Bizottság annak idején mely fajtákat ajánlotta Sopron környéken tömeges termesztésre. A felsorolásban azonban mindenütt csak Sopront említ. A csupán „Sopron” helymegjelölés azonban nemcsak nála, hanem Elek László dolgozatában (3) is több helyütt szerepel, mint pl. a körténél (p. 312), a cseresznyénél (p. 313), a kajszinál (p. 314). Viszont ez a dolgozat ismételtelen nem említi Sopron környékét, amikor pedig ez indokolt lenne. Így pl. a nyugat-dunántúli almatermő körzetnek éppen már csak növényföldrajzi alapon is a Soprontól nyugatra eső terület is szerves része, ahol jelenleg is sok a főleg téli alma, ahol ennek termesztése éppen ezért fejlesztendő is volna.

A dísnövénytermesztés vonalán Sopron környékére jellemző az, hogy itt igen jól tenyésznek a fenyők és a lomblevelű örökzöldek. Ez is azonban csak a Soprontól nyugatra húzódó területekre vonatkozik. A lomblevelű örökzöldek és fenyők tenyészetének klimatikus és talajtani feltételeit igen jól jelzi a *csarab* (*Calluna*) előfordulása. Ez a növény (amelyet a soproniak „erika” néven ismernek), mint már említettem, a savanyú talajok jelzője és csapadékosabb, hűvösebb éghajlatra jellemző. A Soprontól nyugatra eső

területeken a *Calluna* mindenütt gyakori és tömeges, a *Laitaicum* területén azonban csak néhány, kisebb folton található, ott, ahol a gneisz alapkőzet a felületen van.

Sopron környékén a tenyészeti övet képező fenyőfajok a mélyebben fekvő völgyekben őshonosak, így a lucfenyő (*Picea excelsa*) a Hidegvíz-völgyben, a jegenyefenyő (*Abies alba*) pedig pl. szintén itt és a Tolvaj-árokban. Erdészeti telepítésük viszont a *Noricum* nagyrészen, ott is, ahol eredetileg nem nőttek, de ahol a tenyészeti feltételeiket megközelítő viszonyok uralkodtak, nagyrészt kitűnően sikerült, úgyhogy helyenként az őshonosság látszatát keltik. Különösen ott sikerült ez, ahol a fekete áfonya (*Vaccinium myrtillus*) tömegesen tenyészik más erdőtársulások aljnövényzetében. Az őshonosság kérdését azonban az aljnövényzet kétségen felül eldönti. Így pl. a Várhelyen levő, egyesek által őshonosnak vélt jegenyefenyvest (v. ö. Babos, Az Erdő, 1953. p. 264.) az eredetileg ott tenyésző egyvirágú gyöngyperjés gyertyános tölgyes (*Querceto-Carpinetum melicetosum uniflorae*) helyére telepítették. Sopron környékén ezért látunk kiterjedt, szép telepített fenyveseket (az erdei fenyő, *Pinus silvestris* a *Noricum* területén vadon is gyakori), de a kertekben is sokféle fenyő és örökzöld is szépen díszlik, amire legjobb példa az Erdőmérnöki Főiskola botanikus kertje (v. ö. még *Csapody* dolgozatával 2. p. 34.).

Összefoglalva tehát a fentieket, Sopron környékén egy olyan flórahatar vonul végig, amely két flóratartományt: a *Noricum*-ot és a *Pannonicum*-ot, tehát a növényföldrajzi értelemben vett Közép- és Kelet-Európát választja el egymástól, ezenkívül pedig itt 4 flórajárás található. Ez a tény a város környékén olyan homlokegyenest ellenkező körülményeket jelez, amely a növényföldrajzi viszonyokon messze túlmenően a kertészeti természetben is kétségtelenül [241](#) igen erősen érezteti hatását. Ha csak egy pillantást is vetünk a térképre, jól láthatjuk, hogy a növényföldrajzi határvonalak szinte egybeesnek azokkal a vonalakkal, amelyekkel Sopron környékén a természetrajzi rajonokat lehet elhatárolni. A *Noricum* határvonalától nyugatra a téli alma, téli körte természetrajzi tája terül el, ahol a dió és szilva is kiválóan terem, s ezen a területen tenyésznek a fenyők és lomblevelű örökzöldek is. Szőlőt viszont legfeljebb a terület peremén találunk, s ugyancsak itt a peremen, már a *Laitaicum*, illetve a *Praenoricum* határa mentén terülnek el a gesztenyések is.

A *Pannonicum*, vagyis ezen belül a *Laitaicum* és a *Praenoricum* egészen más jellegű területek. Itt terül el a híres soproni borvidék, amely gyümölcsstermesztése szempontjából is inkább a melegigényesebb gyümölcsök, főleg őszibarack, mandula stb. számára alkalmas tenyészterület, ahol meg éppen a fenyőkkel való kísérletezés, – a fekete fenyő (*Pinus nigra*) kivételével, – meddő próbálkozás.

A fenti néhány példa tehát ékesen bizonyítja azt, hogy a kertészeti termelés azon ágaiban, amikor szabadföldben hosszú évekig tenyésző növények telepítéséről van szó, a felvételezés eddigi módján, a jelenlegi helyzet rögzítésén kívül a természet számára a természeti adottságokat legpontosabban visszatükröző növényföldrajzi viszonyoknak, a természetes növénytakarónak a figyelembevétele is elhatároló jelentőségű, főleg a távlati fejlesztés, a jövő útjának kijelölése terén.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és a kertészeti természet közti összefüggés Sopron környékén. / IRODALOM:

IRODALOM:

1. *Csapody I.*: Sopron és Sopron-megye a magyar botanika történetének tükrében. – Stadt und Komitat Sopron im Wandel der Geschichte der ungarischen Botanik. – Az Agrártudományi Egyetem Erdőmérnöki

Karának Évkönyve. I. – 1950. 257–298.

2. *Csapody I.*: A sopronkörnyéki flóra elemeinek analízise. (= Analyse der Florenelemente in der Umgebung von Sopron). – Soproni Szemle. IX. 3/4. – 1955. 26–42.

3. *Elek L.*: A gyümölcsstermő tájak és tájoptimumok kutatása. – Erforschung der Fruchtregionen und der optimalen Gebiete. – Földrajzi Értesítő. V. 3. – 1956. 299–324.

4. *Főző G.*: Soproni gesztenyések. – Kastanienanlagen im Soproner Gebiet. Soproni Szemle. II. 3.–1938. 148–156.

5. *Főző G.*: Sopron vidékének gyümölcssei. – Die Obstkultur im Soproner Gebiet. Soproni Szemle. VII. 2.–1943. 118–135.

6. *Főző G.*: A soproni vidék gyümölcsseinek származása, nevük eredete. (= Die Abstammung der Obstarten der Soproner Gegend und der Ursprung ihrer Benennung.) – Soproni Szemle. X. 1. – 1956. 17–30.

7. *Gáyer Gy.*: Vasvármegye fejlődéstörténeti növényföldrajza és a praenorikumi flórasáv. – Entwicklungsgeschichtliche Pflanzengeographie des Komitates Vas (Eisenburg) und der Pränorische Florengau (Pränoricum). – Vasvármegye és Szombathely város Kultúregyesülete és a Vasvármegyei Múzeum I. Évkönyve. 1925. 1–43.

8. *Geiger, R.*: Das Klima der bodennahen Luftschicht. Braunschweig. 1950. (Die Wissenschaft, prof. W. Westphal, Band 78.).

9. *Gombocz E.*: Sopronvármegye növényföldrajza és flórája. (= Die Pflanzengeographie und Flora des Komitates Sopron). – Mathematikai és Természettudományi Közlemények. XXVIII. – 1906. 401–577.

10. *Hecke, H.*: Versuch zur vegetationskundlichen Erfassung der Grundlagen des Obstbaues in Karnten. – Angewandte Pflanzensoziologie. III. – 1951. 23–66.

24211. *Kárpáti Z.*: Die Florengrenzen in der Umgebung von Sopron und der Florendistrikt Laitaicum. – Acta Botanica Academiae Scientiarum Hungaricae. II. 3/4. – 1956. 281–307.

12. *Kárpáti Z.*: Gyümölcsstermesztési tájaink növényföldrajzi vonatkozásai. – Die pflanzengeographischen Beziehungen der Obstbaugebiete Ungarns. – Kertészeti és Szőlészeti Főiskola Évkönyve. XVIII. 1. – 1954. (1956.) 21–40.

13. *Loew, C. F. – Deccard, J. C.*: Flora sempronensis. 1739–40. – Kézirat a soproni Múzeumban. (Manuskript im Soproner Museum).

14. *Okályi I.*: Gyümölcsstermelés. I. (= Lehrbuch des Obstbaues. I.) Budapest, 1954.

15. *Réthly A.–Bacsó N.*: Időjárás-éghajlat és Magyarország éghajlata. (= Witterung und Klima, das Klima von Ungarn). Budapest, 1938.

16. *Soó R.–Jávorka S.*: A magyar növényvilág kézikönyve. (= Handbuch der Pflanzenwelt Ungarns). Budapest, 1951.

17. *Volk, O. H.*: Ein neuer, für botanische Zwecke geeigneter Lichtmesser. Berichte der Deutschen

Botanischen Gesellschaft. 52. – 1934. p. 195–202.

18. *Werneck, H. L.*: Die naturgesetzlichen Grundlagen des Pflanzen- und Waldbaues in Niederösterreich, Wien. 1953.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / Kárpáti Zoltán: A természetes növénytakaró és a kertészeti termesztés közti összefüggés Sopron környékén. / Von Prof. Dr. Z. Kárpáti (Budapest): Die Beziehungen des Gartenbaues zur natürlichen Pflanzendecke in der Umgebung von Sopron

Von Prof. Dr. Z. Kárpáti (Budapest): Die Beziehungen des Gartenbaues zur natürlichen Pflanzendecke in der Umgebung von Sopron

Mit dieser Frage befasste ich in meiner Abhandlung (12), in welcher ich die durch Prof. *I. Okályi* konstruierten (14) und die Obstanbaugebiete Ungarns darstellenden Karten in pflanzengeographischer Hinsicht ausgewertet habe.

Die unlängst erschienene Arbeit von *L. Elek* (3) beschreibt die Kartierungsmethoden und bringt die heutigen Obstanbaugebiete Ungarns darstellenden Karten, welche ebenfalls bloss auf Grund klimatologischer und bodenkundlicher Angaben konstruiert wurden, wegen Mangel an Vegetationskarten konnten aber die pflanzengeographischen Verhältnisse weder von *Okályi*, noch von *Elek* nicht in Betracht gezogen werden.

In meinem unlängst erschienenen Aufsätze (11) klärte ich die pflanzengeographischen Grenzlinien in der Umgebung von Sopron. Obwohl wir auch von dieser Gegend noch keine Vegetationskarte besitzen, versuchte ich die sich hier entwickelten Betriebszweige des Gartenbaues auf die pflanzengeographischen Verhältnisse zurückzuführen.

Die Umgebung von Sopron ist in pflanzengeographischer Hinsicht eines der merkwürdigsten und interessantesten Gebiete Ungarns. Durch die Stadt zieht sich nämlich eine äusserst scharfe pflanzengeographische Grenzlinie, welche die westlich von der Stadt liegenden äussersten Ausläufer der Ostalpen: die Florenzprovinz *Noricum* von der Ungarischen Florenzprovinz (*Pannonicum*) abtrennt. Westlich von Sopron finden wir auf überwiegend saurem Boden eine hauptsächlich aus azidiphilen mitteleuropäischen Arten bestehende Pflanzendecke, während östlich von der Stadt Sopron gedeiht dagegen eine charakteristische pannonische Vegetation, welche grösstenteils durch basiphilen, kalkliebenden, kontinentalen, mediterranen und balkanischen Arten gekennzeichnet ist.

Der Gegensatz ist sehr auffallend, da westlich von der Stadt wir natürliche Fichtenbestände, Buchenwälder finden, mit Mengen der Heidelbeere (*Vaccinium myrtillus*) und mit für ein feuchteres Klima charakteristischem massenhaftem Auftreten von *Calluna*. In einer Entfernung von bloss 4–5 Km ostwärts gedeiht dagegen eine sehr charakteristische osteuropäische Steppenvegetation mit Waisemädchenehaar (*Stipa pennata*) und mit Mengen der Küchenschellen (*Pulsatilla grandis* und *nigricans*).

243 Im Klima finden wir auch wesentliche Unterschiede, da westlich von der Stadt die Menge des Niederschlages jährlich mancherorts 900 mm übertrifft, östlich von der Stadt dagegen, grösstenteils schon in der Kleinen Ungarischen Tiefebene, diese Zahl schon die 600 mm nicht erreicht.

Dieser auffallende floristische (und klimatische) Gegensatz ist auch in der Beziehung des Gartenbaues

äusserst wichtig, da solche grundlegenden Unterschiede auch in dieser Hinsicht wesentlich verschiedene Möglichkeiten bedeuten.

Eine wichtige Spezialität von Sopron ist der Wein. An der beiliegenden Karte ist es deutlich sichtbar, dass sich die Weingärten grösstenteils im Florendistrikt *Laitaicum* erstrecken, im *Pränoricum*, sind sie schon beschränkter und hauptsächlich nur im Fertő- (Neusiedler See) Gebiet zu finden, im Noricum dagegen gedeihen die Reben nur am Rande des Gebietes. Die Weingärten sind zum grössten Teil in östlicher Exposition zu finden, dort, wo sich ursprünglich Flaumeichen- (*Quercus pubescens*) Bestände erstreckten. Die Rebe und die Flaumeiche sind mediterrane Florenelemente. Die Flaumeiche kommt in Ungarn als Mitglied des *Querceto-Lithospermetum*-s, hauptsächlich aber des *Querceto-Cotinetum*-s vor, in Assoziationen, welche durch die beträchtliche Anzahl neben kontinentalen, besonders von mediterranen Florenelementen gekennzeichnet sind. In der Umgebung von Sopron, an der Westgrenze des *Pannonicum*s sind zwar diese Assoziationen nicht mehr charakteristisch entwickelt, wie z. B. im Ungarischen Mittelgebirge, oder Mecsek-Gebirge, da die anderorts vorkommende *Cotinus coggygria*, *Fraxinus ornus* und *Prunus mahaleb* hier fehlen, die Gegenwart einiger Arten, welche für das *Querceto-Lithospermetum* und *Querceto-Cotinetum* gemeinsam charakteristisch sind, beweisen es jedoch, dass wir hier eigentlich mit einem Übergang beider obenerwähnter Assoziationen zu tun haben. Die Weingärten von Sopron sind somit grösstenteils an der Stelle der einstigen Flaumeichen-Bestände gepflanzt worden und somit ist es zu verstehen, warum die Rebe am besten im Fertő-Gebiet gedeiht und die besten Weine gibt.

Aus den obenerwähnten ergibt es auch, dass der Florendistrikt *Laitaicum*, – ebenfalls, wie das Ungarische Mittelgebirge und Mecsek-Gebirge, – eher für die wärmeliebenderen Obstarten, so Pfirsich, Aprikosen, Mandeln, ferner für die Sommersorten der Birne und des Apfels geeignet ist.

Eine andere Merkwürdigkeit der Umgebung von Sopron ist die Edelkastanie (*Castanea sativa*). In der Gegend der Stadt Sopron finden wir mehrerorts Kastanienwälder, welche nach *Főző* (4) etwa 200 Katastraljoch ausmachen. Obwohl dieses mediterran-montanes Florenelement ihres mediterranen Charakters entsprechend eher im Florendistrikt *Laitaicum* zu erwarten wäre, ist die Kastanie ausschliesslich in Noricum zu finden. Da nämlich die Art kalkmeidend ist, kommt sie auf saurem Boden vor, was ihr nur am Rande des norischen Gebietes gegeben ist, und wo sie neben einer gewissen Wärme auch ihrem montanen Charakter entsprechende Bedingungen findet.

Die Edelkastanie ist bei uns zweifelsohne uransässig, wo sie im westlichen Teile Transdanubiens eins im *Castaneto-Quercetum noricum* oder im *Querceto-Carpinetum transdanubicum* vergesellschaftet gedeiht und auch heute noch vorkommt. Aus diesen Assoziationen entwickelte sich die heutige Kastanien-Kultur durch die Ausrodung anderer Waldbäume und Belassung der Kastanie. Der Unterwuch des Kastanienwälder ist daher kein spezifisches, sondern mit den der hiesigen Eichenwälder, und zwar hauptsächlich mit dem des *Querceto-Potentilletum albae*, ferner aber auch mit dem des *Querceto-Luzuletum* und *Querceto-Carpinetum transdanubicum* identisch, es sind aber auch die Arten des *Pinion silvestris* und des *Betuleto-Callunetum*-s vertreten. Besonders charakteristisch ist mancherorts das massenhafte Auftreten der *Calluna* in den Kastanienwäldern, und somit wäre es angebracht zu versuchen die übrigens für die Fortwirtschaft unbenutzbaren grossen *Calluneta* hier mit *Castanea* aufforsten.

Die Obstkultur sich in der Gegend von Sopron schon lange entwickelt und hauptsächlich in Hausgärten verbreitet. Schon in der ersten handschriftlichen ungarischen Pflanzenenumeration: in *Loew und Deccard's* „Flora Semproniensis“ (13) aus 1739–40 finden wir die ausführliche Aufzählung der hier schon damals kultivierten [244](#)Obstgarten und Sorten (s. die Fussnote S. 236). Besonders Winteräpfel und Winterbirnen

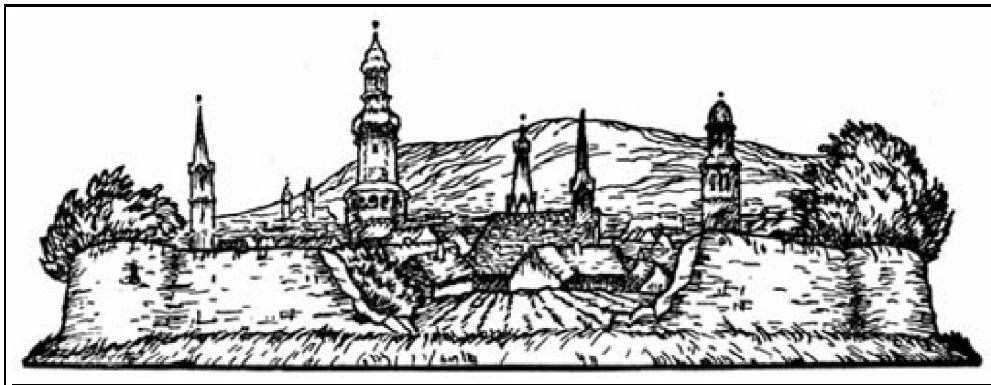
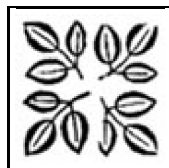
gedeihen vorzüglicher Weise im norischen Gebiete, an den letzten Ausläufern der Ostalpen, wo die in den Obsthainen befindlichen Bergwiesen hauptsächlich die Assoziationen *Arrhenatheretum elatioris* (mit *Trisetum flavescens*) und *Agrostidetum tenuis* bilden.

In einem, wegen der jahrelang dauernder Krankheit der seitdem verstorbenen Inhaberin vernachlässigten Obsthain oberhalb Sopronbánfalva konnte ich es mehrere Jahre hindurch folgen, wie hierher die benachbarte Waldassoziation: das *Querceto-Carpinetum* und dessen Degradationsstadium darstellende *Betuleto-Callunetum* mit Föhre (*Pinus silvestris*) allmählich eindringt und wie somit die Klimax-assoziation ihr ursprüngliches Gebiet wieder erobert.

An den Bachufern, welche hauptsächlich für Pflaumen und Walnüsse geeignet sind, finden wir infolge der Vernachlässigung das Vordringen der Erle (*Alnus glutinosa*).

Da in der Umgebung von Sopron in den tieferen Tälern die Fichte (*Picea excelsa*) und die Tanne (*Abies alba*) zweifelsohne uransässig sind, gedeihen hier mehrerorts, besonders an Stellen, wo als Unterwuchs in den Laubwäldern die Heidelbeere (*Vaccinium myrtillus*) massenhaft vorkommt, auch die aufgeforsteten Nadelhölzer sehr gut. Dafür spricht auch das massenhafte Auftreten der *Calluna*, welche für sauren Boden und für feuchteres Klima charakteristisch ist. Somit ist es zu verstehen, warum die Umgebung von Sopron auch für die Gartenkultur der Nadelhölzer, aber auch für die immergrünen Laubgehölze besonders geeignet ist. Ein schöner Beweis dafür ist der botanische Garten der Hochschule.

Aus den obenerwähnten Beispielen erhellt es sich, dass man bei Anlage von Kulturen mehrjähriger, besonders aber Gehölzpflanzen die pflanzengeographischen Beziehungen nicht ausser Acht lassen kann, besonders dann nicht, falls es sich um eine perspektivische Entwicklung handelt.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Sz. Póczy Klára: Reliefdíszű tálnegatív töredéke Scarabantiából

Sz. Póczy Klára: Reliefdíszű tálnegatív töredéke Scarabantiából

1955 januárjában Sopronban a Sztálin téren (Deák Ferenc tér) lakóépületek alapozása során római kori temető feltárása kezdődött meg. Az egyik sír alatt 15 cm-re egy tálnegatív töredéke került elő, ami *terra sigillata készítésére* szolgált.¹⁽²⁴⁾

A töredék nyersszínű agyagból készült, keményre égetett oldalát belül, a díszített felületen stearinos réteggel vonták be. A töredék alapján az edény formáját rekonstruálni nem tudjuk. Az enyhén ívelt, díszített oldal következtében kehely formára gondolhatunk, de semmi támpontunk sincs arra vonatkozóan, hogy a perem és talp kiegészítését a Drag 29, vagy 37-es típus szerint képzelhetjük-e el.

A negatív belső oldalát felül tagolatlan tojásfüzér szegélyezi. Ez alatt alakok sorát látjuk minden térkitöltő elem alkalmazása nélkül. Jobbról balra haladva sűrű redőzött ruhában Victoriát látunk, balkezében pálmaágot, jobbában babérkoszorút tart. Szembe vele – kissé alacsonyabban – meztelen harcos áll. Fején tarajos sisakot hord, jobbával lándzsát tart, bal lába mellé kagylósan kiképzett pajzsot támaszt. A harcos Mars alakja mögött, valamivel magasabban elhelyezve kisebb férfi alakját látjuk. Háromnegyed profilban balra fordul, arcát jobb tenyerébe támasztja, csípőjén nyugvó jobbára csavarodik pepluma, ami bal combja mellett végződik. Az alakok alatt keskeny sávban balra rohanó állatok sora zárja le a díszített mezőt. Töredékünkön kutya nyulat kerget. (1. kép.)

Az ábrázolás töredékessége következtében nem állapíthatjuk meg, hogy itt egy összefüggő mitológiai jelenettel állunk-e szemben, vagy azzal az iparművészetben jól ismert példával, amikor az eredetileg ábrázolt csoport a többszöri másolás folytán szétesik, s az összefüggő jelenet egyes alakjai szétszórva jelennek meg az edények oldalán, csupán dekoratív szempontból alkalmazva.²⁽²⁵⁾ Az 1. sz. elején itáliai sigillátákat gyakran díszítettek az egész felületet beborító összefüggő jelenetekkel,³⁽²⁶⁾ s ennek a hellenisztikus hatású ciklikus ábrázolásmódnak a későitáliai sigillatagyártásban is érezhető a hatása. A trójai háborúból vett jeleneteket alkalmazzák a legtöbbször az 1. sz. végi sigillata készítőik⁴⁽²⁷⁾ s nem lehetetlen, hogy Mars és Viktoria mellett töprengő férfi együttese ²⁴⁶az előbb említett ciklus egyik jelenetéhez tartozna.⁵⁽²⁸⁾ Bár a sigillatairodalomban eddig egyik alakunk pontos mását sem találtuk, a két férfialak *változatai* délgalliai sigillátákon is feltűnnek.⁶⁽²⁹⁾ A szokásos Victoria típusok között azonban ismeretlen a soproni negatívon szereplő változat. Erősen barokkos felfogása,⁷⁽³⁰⁾ – éppen úgy, mint a vele szemben álló Mars megfogalmazása is –, hellenisztikus mintaképek közvetlenebb hatására készülhetett, mint a délgalliai sigilláták megfelelő változatai s a mozgalmasabb itáliai alakos díszítések felé mutatnak.

Pannóniából eddig egyetlen edénytöredéket ismerünk, amelyik a soproni negatív alakos díszítésével hozható kapcsolatba. A darab Brigetioban, a Gerhát fazekastelepen került elő.⁸⁽³¹⁾ Egészen vékonyfalú, kehelyszerű edényhez tartozhatott, sötétvörös mázának felülete matt. A töredék oldalát sceptrumra támaszkodó

meztelen férfialak díszíti. Bár a soproni negatívon ez a típus nem szerepel, az alak magas reliefje, háromnegyed profilban való beállítása, valamint az alakok mérete és kontúrélessége mindkét töredéken azonos. A brigetioi töredék további jellegzetessége, hogy az alak mellett gyöngysor húzódik, amit a reliefdíszítés után alkalmaztak az edény oldalára kis pontokból. Ez a motívum, ami a terra sigilláták és a fémedények közvetlen kapcsolatára mutat, az itáliai sigilláták egyik gyakori díszítőeleme.⁹⁽³²⁾ Az Augustus-kori Perennius és Ateius műhelyek készítményein éppen úgy megtalálható, mint a későitáliai mesterektől származó, sokkal gyatrább kivitelű edényeken. Ezzel szemben egyetlen délgalliai sigillátán sem fordul elő annak ellenére, hogy az 1. sz.-ban az itáliai és galliai műhelyek motívumkincse között igen élénk kölcsönhatás zajlott.

A soproni negatív alakjainak elrendezése szintén az itáliai sigilláták felé mutat. A töredék legközelebbi analogiájaként talán egy Carnuntumban előkerült későitáliai készítményt idézhetünk, amely L. Rasinius Pisanus műhelyéből való.¹⁰⁽³³⁾ A carnuntumi tál Drag. 29 és 37 típusok közti átmeneti forma alacsony talpgyűrűvel, amelynek jellegzetesen korongolt profilja eltér az azonos korú délgalliai kehelyformájától.¹¹⁽³⁴⁾ A carnuntumi sigillátától felső lezárását kantharosok és kagylók sora képezi, alattuk alakos díszítésű sáv következik, minden térkitöltő elem nélkül, mint a soproni töredéken. A stiláris kapcsolatok mellett most már a scarabantiai negatív és a L. Rasinius Pisanus-féle műhely időbeli viszonyát is szükséges tisztáznunk ahhoz, hogy töredékünk helyes megvilágításba kerüljön.

A L. Rasinius Pisanus-féle műhely korhatározásával kapcsolatos vélemények egészen az utóbbi időkig teljesen eltérőek voltak az irodalomban,¹²⁽³⁵⁾ s éppen ezért részletesebben kitérünk arra a kérdésre, hogy meddig készültek reliefdíszítésű sigilláták az itáliai műhelyekben?

Az itáliai reliefdíszű kerámia csoport feldolgozása a sigillátakutatás egyéb területeihez viszonyítva egészen az utóbbi időkig feltűnően el volt hanyagolva. Ezt részben azzal szokták magyarázni, hogy ezek az edények az Augustus-kori iparművészeti termékekkel szemben annyival gyengébb alkotások, hogy az érdeklődést már nem tudták felkelteni. Másrészt Itália csodálatosan gazdag császárkori művészeti, építészeti és feliratos anyaga mellett a történeti szempontból is csekélyebb jelentőségű apróanyaggal az itáliai archeológusok nem foglalkoznak eléggé behatóan.¹³⁽³⁶⁾ Ennek a hiányát elsősorban a provinciális régészek érzik, akik feldolgozó munkájuk során az összehasonlító ²⁴⁷anyagra lennének utalva. Ezzel szemben a provinciális sigillátakutatás a század eleje óta annyit fejlődött, hogy sigillátát, mint datálóeszközt szinte évtizedes pontossággal lehet felhasználni. Így érthető, hogy az utóbbi időben az itáliai sigillata-műhelyek feldolgozása terén is éppen a nyugati provinciákba exportált szállítmányok alapján történt előrehaladás. H. Dragendorff¹⁴⁽³⁷⁾ és A. Oxé¹⁵⁽³⁸⁾ egy emberöltőt felölelő aprólékos megfigyeléseit felhasználva H. Comfort különböző műhelyeket állapított meg.¹⁶⁽³⁹⁾ E kutatások során tisztázódott az is, hogy az említett L. Rasinius Pisanus-féle műhely nem azonos az arezzoi Rasinius-műhellyel.¹⁷⁽⁴⁰⁾

Az itáliai sigilláták feldolgozása keretébe tartozik L. Ohlenroth munkája, aki az ú. n. rátétes díszítésű Pó-vidéki kerámia csoport időrendi sorrendjét és típusváltozatait tette közzé, az Alpoktól északra előforduló anyag alapján.¹⁸⁽⁴¹⁾ Most már e sigillata publikációk egybevetéséből az is kitűnik, hogy egy-egy itáliai műhelyben reliefdíszű és rátétes sigillata is készült, tehát a két technika egykorú. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert eddig általánosan elterjedt az a felfogás, hogy az I. sz. közepén a délgalliai sigillata gyárai magáról az itáliai piacról is kiszorították a helyi reliefdíszű árut¹⁹⁽⁴²⁾ s az ún. Pó-vidéki sigilláták nemcsak technikában, hanem korban is a sigillatagyártás következő fázisát jelentenék.²⁰⁽⁴³⁾

A rátétes díszű terra sigillata nyilván olcsósága miatt Pannóniában is szép számmal van képviselve délgalliai gyárai reliefdíszű árujával kb. egyidőben, az I. 248. század második felében. A rátétes sigilláták legtöbbje Sex. Murrius Festus, L. Rasinius Pisanus műhelyéből valók, akik egyébként Itáliában éppen reliefdíszű készítményeikkel szereznek maguknak egyeduralmat a díszedények piacán.²¹⁽⁴⁴⁾ Sőt még ekkor a század fordulóján is kimutatható, hogy lényegesebb befolyást gyakorolt az itáliai sigillata a délgalliaira,²²⁽⁴⁵⁾ mint fordítva, ahogyan azt eddig hitték.²³⁽⁴⁶⁾

Az I. sz. második felére tehető itáliai sigillata-műhelyek jellegzetességei közé tartozik a már említett Drag. 29–37. típusokból kialakított tálforma, amelyen az Arrezzo fénykorából ismert thyasos elrendezésére emlékeztető módon, egyenlő nagyságú alakos díszítés borítja az edény oldalát.²⁴⁽⁴⁷⁾ A későitáliai reliefdíszű sigillatáknál azonban a stiláris finomságok mellett a térkitöltő elemek is lemaradnak az alakok mellől. Így a díszedények sablonosak, egyhangúak lesznek, s természetesen jóval gyengébb minőségűek, mint a korabeli délgalliai készítmények.

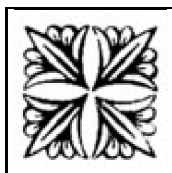
Érthető tehát, hogy ez a kerámia csoport kiszorul a jól jövedelmező provinciális piacokról és a ragyogóan megszervezett galliai kerámia-kereskedelem mellett másodrendű szerepet töltött be. Ennek következtében az

itáliai műhelyek reliefdíszű árujukat ott igyekeztek elhelyezni, ahova a galliai kerámia nehezen jutott el, vagy pedig, ahol az itáliai kereskedelemnek már olyan több százados hagyományokon nyugvó és személyes kapcsolatokra épített kereskedőházai álltak fenn, ahova érdemes volt új üzleti vállalkozásokat kiépíteni. A közelmúltban H. Klumbach felvázolta a későitáliai sigilláták elterjedésének határait.²⁵⁽⁴⁸⁾ Ebből kitűnik, hogy Itálián kívül Észak-Afrika, Hispánia, a Földközi-tenger nagyobb kikötői, továbbá Noricum, Pannónia, Moesia kapott ebből az árufajtából. A Oxé századeleji anyaggyűjtését²⁶⁽⁴⁹⁾ összehasonlítva ez utóbbi adatokkal, az is feltűnik, hogy Aquileiában milyen nagymennyiségű későitáliai sigillátaanyag halmozódott fel. Az aránytalanság fennáll, ha azt vesszük figyelembe, hogy ugyanitt a század első felének lényegesen jobb kivitelű sigillátaárúja sokkal kisebb mennyiségben van képviselve, másrészt, ha azt nézzük, hogy Itália nagyobb városaiban ugyanekkor a késői itáliai sigilláta sokkal kisebb számarányban kerül elő.

Azt hisszük, mindkét szempont világosan jelképezi, hogy az itáliai kerámiakereskedelem súlypontja az I. sz. utolsó harmadában áttevődött keletre, ill. éppen Pannónia és Moesia felé, – ahol még a hellenisztikus idők óta virágzó kisázsiai díszedénygyártás konkurrenciájával²⁷⁽⁵⁰⁾ sem kellett az itáliai kereskedőknek számolniuk. Sajnos, Klumbach későitáliai sigilláta cikkében a díszítetlen, rátétes díszű és reliefsigillátákat együttesen tárgyalja, néhány adata alapján is kitűnik azonban, hogy csak egy-két reliefdíszű tál jutott el Noricumra és Pannóniába,²⁸⁽⁵¹⁾ méghozzá a szokványos módon, a borostyánkő útvonalon.

A Scarabantiában előkerült sigillatanegatív itáliai kapcsolataival nem áll egyedül ekkor a II. sz. elején Pannóniában. Sőt az sem lehet véletlen, – az előbb említett nagymennyiségű aquileai későitáliai sigilláta felhalmozódását figyelembe véve, – hogy elsősorban a Dráva–Száva közén és a borostyánkő útvonal mentén kerülnek elő a reliefszerű utánszatok, míg a Pó-vidéki utánszatok az említett útvonalon kívül a limesmenti Brigetioiban, Aquincumban is. Az utóbbi időben mind jobban kezd kibontakozni az a kép, hogy *Aquileián keresztül az itáliai kereskedelem az említett útvonalakon hogyan próbálta a lehetőségeit megtartani* ^{249a} II. sz. folyamán.²⁹⁽⁵²⁾ Ehhez érdekes adatokat szolgáltat az epigráfiai anyag, amiből legutóbb Mócsy A. és Alföldy G. szűrték le azt a megfigyelést, hogy Dél-Pannónia, valamint Scarabantia környékén aquileai üzletházak, vagy birtokos családok, libertusaikkal hogyan képviseltették érdekeiket még a II. sz. első felében is.³⁰⁽⁵³⁾ A legutóbbi eredmények szerint a *Barbius ház* Carnuntum és Vindobona kereskedelmi életében még a II. sz. második felében is jelentős szerepet játszott³¹⁽⁵⁴⁾ és kapcsolatai a dél-pannóniai Poetovioban még ekkor is kimutathatók.³²⁽⁵⁵⁾ Ez annál figyelemre méltóbb, mert a régészeti feltárások során éppen Carnuntum, Vindobona és Aug. Vindelicium épületei között a poetovoi *C. Justinianus* féle kerámiagyárban készült névbélyeges edények egész sora került napfényre.³³⁽⁵⁶⁾ H. Kenner *Iustinianus* itáliai vállalkozónak tartja, aki az I–II. századok fordulóján itáliai gyár fiókvállalatát létesítette Poetovioban.³⁴⁽⁵⁷⁾ Innen kerülhetett gyárának áruja a jól kiépített kapcsolatok alapján Carnuntumba és Vindobonába, valamint Aug. Vindeliciumba. A Dráva–Száva közti műhely árujával is tovább kereskedtek, nemcsak Aquincum, hanem Dácia felé is.³⁵⁽⁵⁸⁾

Talán ilyen képviselőnek vagy fiókvállalkozásának kellett lennie Scarabantiában a L. Rasinius Pisanus-féle díszedénygyárnak is. A soproni negatív legközelebbi kapcsolatai a gyár Carnuntumban előkerült névbélyeges darabjához fűződnek. Egy feliraton L. Apuleius Brasidas nevét olvassuk,³⁶⁽⁵⁹⁾ aki Pisaurus sevirje, Carnuntum *augustalisa* volt – valószínűleg befolyásos kereskedő, – akit Pisában temettek el, tehát onnan származhatott. A felirat a II. sz. második feléből való. Nem akarunk messzemenő következtetéseket levonni ebből az egy feliratról, az azonban biztos, hogy a L. Rasinius-féle műhely éppen Poetovioban, Carnuntumban, Aquincumban van képviselve a II. sz. elején névbélyeges *sima* sigillátával,³⁷⁽⁶⁰⁾ amikor már magában Itáliában ismeretlen éppen ennek a műhelynek áruja, és Pannónián kívül máshova alig exportált Klumbach, valamint Ohlenroth kimutatása alapján.³⁸⁽⁶¹⁾

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Balogh István: A soproni színház és Debrecen

250 Balogh István: A soproni színház és Debrecen

Az 1841-ben felépült soproni színházat – amely a magyar vidéki városokban az első állandó színházak egyike volt – a korabeli újságok, az irodalom- és színházkedvelők már megépülte után nagy dicsőretekkel halmozták el. Kis János így ír róla: „A hazában célszerűségére s csinoságára nézve kevés párját találó játékszín.”¹⁽⁶²⁾

Hogy ez valóban így is volt, bizonyítja, hogy alig néhány év múlva híre már Debrecenbe is eljutott, ahol már akkor egy ideje foglalkoztak az állandó színház építésének gondolatával. Ezért történt az, hogy két ízben is, 1847-ben és 1860-ban is mintának kívánták venni az építendő színházépületükhöz.

Debrecenben hosszabb-rövidebb megszakításokkal 1792 óta működött színtársulat, amely előadásait az akkori legjobb vendéglő, a Fehérló nagytermében, majd kocsiszínjében, az 1820-as évektől kezdve pedig a mai Kossuth és Piac utcák sarkán állott ódon Varga-szín emeletén tartotta. Ez az épület a város tulajdona volt, de 1832-ben az akkor már száz évesnél régebb ház erősen romlandó állapotba jutott, s ezért a városi tanács és választott hites közönség elhatározta, hogy egy küldöttséget nevez ki a színház építésére.

A küldöttség munkáját meg is kezdte, de előbb tisztázni kívánta „ha vallyon azon közcélra, mely honi nyelvünket, városunk díszét és csinosodását, egyszersmind pedig a nemes mulatságot is érdekli”, a város hajlandó lesz-e megfelelő telket adni. Ki is nézték a megfelelő helyet, a városháza mellett, Beck Pálné háza mögött (ma Tóthfalussy tér), amelyet ingyen kértek e célra átadatni, azért „mivel ha csak a város a Theatrom épületjéül ingyen fundust nem adna, nem találkozna sem magános személy, sem egész összeállott társaság; másfelől pedig a város azt az áldozatot nem teheti, hogy magát azon szép fundus jussából kivetkeztesse, tanácsosabbnak találtatott, ha a megnevezett helyen a város maga építessen játékszín”. A régi Varga-szín el kell adni a javaslat szerint, ennek árából és az erre a célra történő adakozásból kell felépíteni a színházat.²⁽⁶³⁾

Az építésre azonban ekkor nem kerülhetett sor. Beck Pálné – a városban lakó kevés földesurak egyike – tiltakozott, hogy a háza szomszédságában épüljön fel a komédia ház. Azzal is fenyegetőzött, hogy ha ott kezdik meg az építést, inkább kiköltözik a városból. De a város anyagi helyzetére felügyelő udvari kamara se járult hozzá a Varga-szín eladásához és a város amúgy is zilált pénzügyi helyzetének újabb megterheléséhez.

Ilyen körülmények között egy színházpártoló szenátor, Nánássy Gábor a következő esztendőben a Harmincados közben (ma Batthyány utca 17.) lévő háza udvarán épített magtárat rendezte be színháznak és a város vezetősége engedélyével bérbe adta az akkor már évenként rendszeresen megjelenő, egymást

váltó szintársulatoknak.³⁽⁶⁴⁾

Az állandó jellegű színház mellett azonban a vándor szintársulatok nagyobb sokadalmak idején továbbra is a Fehérló tánctermeben tartották előadásukat.⁴⁽⁶⁵⁾

A város vezetősége 1842-ben ismét kérte az udvari kamarát, hogy engedélyezze az állandó színház megépítését, ismét felajánlotta e célra a még mindig álló Varga-szín épületének árát és felterjesztette a színház tervrajzát is.⁵⁽⁶⁶⁾ A Varga-szín épületét a város ugyan a következő évben eladta, de a színház építésére sem ekkor, sem a következő években nem került sor.⁶⁽⁶⁷⁾

Az 1844-i tisztújítás a város vezetésének évtizedes, áporodott levegőjébe 251mégis hozott valami kis mozgást és az újonnan megválasztott főbíró, Poroszlay Friderik, főleg a Kaszinó-egylet buzgólkodására 1847-ben ismét felvetette az állandó színház építésének gondolatát. A legfőbb gond megfelelő tervek szerzése volt, és nyilván a soproni színházról elterjedt jó híreknek köszönhető, hogy elsősorban oda folyamadtak. 1847. jan. 15-én Poroszlay főbíró az alábbi levelet intézte Martiny Frigyes soproni polgármesterhez:

„Debreczen várasa Főbirájától. Tekintetes Nemes és Vitézlő Martiny Frigyes Urnak, Szabad Királyi Sopron Várasa Polgár Mesterének s több Nemes Megyék Táblabirájának teljes tisztelettel Sopronban.

Tekéntetes Polgár Mester Ur!

A kor kívánatának megfelelő Színházat kívánván mi is építeni, több féle rajzokat és költség kivetéseket készítettünk helybeli és más tapasztaltabb építőnokok által, de azok közzül egy sem találtatott még eddig, mely a köz kívánságának egészen és tökéletesen megfelelne; miután azonban úgy értesítettünk, hogy Sz. K. Sopron Várasában volna, s darab idő oltá létezne olyan színház, a mely tökéletes mind külső, mind belső formájára nézve, bátor vagyok Tekintetes Polgár Mester Urat teljes bizodalommal s barátsággal meg kérni, lenne szives, az ottani színház szabályszerű rajzát Várasunk részére, mi előbb elkészíttetni. A költséget szives és hála köszönetem mellett, azonnal megtéríttetem. A ki egyébiránt szives jó indulatába, a barátságába ajánlva maradok Tekintetes Polgár Mester Urnak

Debreczenben Január 15-én 1847.

kész kötelességű szolgálja
Poroszlay Fridrik főbíró.⁷⁽⁶⁸⁾

A levelet a soproni polgármester jan. 22-én kapta meg, február 21-én a tanács tárgyalta és az alábbi megleghangú levéllel küldötte el a színház alap- és homlokzati rajzait:

„Kedves Barátaink és Atyánkfiak! T. Poroszlay Fridrik fő Biró Urnak f. évi Januarius 15-én Polgármesterünkhöz intézett elnöki megkeresése következtében színházunk Saltzmann Károly tiszteletbeli mérnökünk által készített rajzát és pedig 1). alatt annak homloka, 2) alatt pedig a színpad alapi rajzát oly hozzá adással küldjük át, hogy ha meg kívántatnék, a többi rajzokat is másolatban át küldjük. Kik egyéberánt igen becses atyafiságos barátságunkba ajánlottuk, állandó szeretettel maradunk Önöknek

Sopronban 1847-iki Mártius hó 31-én tanácsülésünkből

Szives baráti és atyánkfiak.⁸⁽⁶⁹⁾

A debreceni állandó színház építését az alig egy év múlva bekövetkezett szabadságharc, majd az

abszolutizmus nehéz évei – ha nem is temették el, de mégis másfél évtizeddel elodázták.

A soproni kapcsolatra való emlékezés azonban megmaradt, és amikor az 1859-ben megalakult Színi egyesület buzgólkodására a tervet ismét elővették, megint az ottani színházat kívánták mintának venni. 1860. szeptemberében a Színi egyesület határozatot hozott „Hogy a soproni színháznak, mint tudomásunk szerint a magyarországi színházak között legcélszerűbb felosztásának egy helybeli szakértővel – és amennyiben a színház helyes felosztására nézve tapasztalt színész utasítása nélkülözhetetlen – pesti nemzeti színházi tag, Egressy Gábor úrral leendő megvizsgálására helyettes polgármester úr városi költségen kiküldetnek, azzal a megbízással, [252](#) hogy ha az érdekelt színház a helybeli helyiségeknek és igényeknek megfelelőnek látszanék, tájékozás végett annak hihetőleg könnyen megkapható terveit és költségvetését szerezze meg.”[9\(70\)](#)

Az említett helyettes polgármester Szöllősy János volt, aki ekkor már éveken keresztül foglalkozott a színház ügyével. A szemlére Egressy kivül Debrecenből Vecsey Imre építész – a mai színház építőjét – is kiküldötte a községtanács, mindhármukat pedig megbízták, hogy visszatérőben keressék fel Ybl Miklós akkor már híres pesti építész, aki már korábban egy színháztervet készített a város részére, és a soproni tapasztalatok alapján állapodjanak meg vele a végleges tervben.[10\(71\)](#)

Az utazás az 1860. november 5-ét követő napok valamelyikén meg is történt, legalábbis erről értesít Szöllősy egy levele. Azt nem tudjuk, hogy a soproni tapasztalatoknak volt-e valami eredménye, de az bizonyos, hogy a következő év márciusában Ybl Miklóssal a színház tervezésére megállapodtak.[11\(72\)](#) Az Ybl-féle tervek ez idő szerint valahol lappanganak, s így nincs módunk megállapítani, hogy vette-e figyelembe, és ha igen, milyen mértékben a soproni színházat. A mai Csokonai Színház Skálniczky Antal alkotása, mivel a város Ybl terveit szépnek, de túlságosan költségesnek találta, az építész pedig a kért változtatásokat nem volt hajlandó végrehajtani, és ennek következtében a tervezéstől visszalépett.

Bár a színház építése időközben más irányt vett, Sopron és Debrecen között a színházi kapcsolatok nem szakadtak meg. Ugyanis az állandó színház építésének hírére a múlt század 60-as éveinek legjobb vidéki társulata, a Reszler István igazgatása alatt álló opera és drámai együttes 1861-ben Debrecenben állapodott meg egy évtizedre.

Reszler István (1831–1874.) – maga is jóhangú operaénekes és ügyes igazgató – ez év januárjában ideiglenes színház építésére kapott engedélyt és a társulat áprilisban meg is érkezett. „Ez a jól szervezett társulat 48 drámai és dalszínészből és 28 zenekari személyből állva, elég erős leendő arra, hogy, a nagy közönség igényeit kielégítse”, – írta a korabeli debreceni lap.[12\(73\)](#)

Működését 1861. május 11-én kezdte meg és a következő két évben változó sikerrel, de mindig igényes darabokkal szerepelt a debreceni közönség előtt. A nyári idény azonban Debrecenben rossznak bizonyult és 1862-ben Szatmárnémetiben és Nagyváradon, a következő évben pedig Dunántúlon tartott előadásokat.[13\(74\)](#) A helyi lap, amelyet éppen akkor a Színi egyesület adott ki, a nyugat-magyarországi turnéra készülő társulatot melegen búcsúztatta el. „E hét elején távozott el városunkból Reszler István úr színésztársulatával. Ha elfogulatlanul ítélünk, meg kell vallanunk, hogy Reszler úr vállalata nem volt jó hatás nélkül városunkra nézve, ha itt-ott kifogást is tehetünk ellene, a benyomás, amit maga után hagyott, általában nem kedvezőtlen. Csak azt említjük meg, hogy rendes színházjáróink száma tetemesen megsaporodott. Kétségkívül jó volt ez az átmeneti korszak az állandó színházra nézve, amelynek immár van egy kis közönsége, amelyre bizton számíthat. A színészet ügyének az is használt, hogy a színtársulat tagjai művelt emberekhez illő magaviselettel igyekeztek az állásuk irányában eddig nagy mérvben

uralkodott előítéleteket elenyésztetni, bár nem voltak mindig kedvező helyzetben, az előre gyanúsítgatókat [253](#) megszegyénítették az által, hogy adósságot és rossz véleményt sehol sem hagytak maguk után.

Reszler úr társulata innen Pozsonyba utazott, onnan két hó múlva Bécsbe megy a wieneni színházba hívatván meg, végre Nagyszombatot és Sopront szándékozik a nyár folyamán meglátogatni.”[14\(75\)](#) A pozsonyi vendégszereplés azonban, legalábbis a debreceni hírek szerint, nem váltotta be a reményeket, „bárha több művészeti erővel rendelkeztek, mint itt létük alkalmából.”[15\(76\)](#) A hír szerint legközelebb Sopronban és Győrben fognak szerencsét próbálni.

A soproni vendéjátékra júniusban került sor és a repertoár valóban impozáns volt. A „Lucia” c. operával nyitottak, előadták – Sopronban először magyarul – Verdi operáit. Erkel Hunyadi Lászlója is szerepelt a műsoron. Összesen 14 operát adtak elő, kitűnő tolmácsolásban.[16\(77\)](#)

Sopron után Győrbe ment a színtársulat, ahol a vendégszereplés igen jól sikerült, mert augusztustól decemberig kétszer 18 előadásra nyitottak bérletet. „A derék győriek Reszlernek ujonnan nyitott bérletét 18 előadásra 100 zártszékig biztosították, ami a jelen szűk időkből a színészet iránti érdeklődésnek igen szép bizonyítéka” – írja a debreceni lap a második bérlet megnyitása alkalmából, december 6-án.[17\(78\)](#)

December elején a társulat visszatért Debrecenbe és karácsony másodnapján a „Kártyavető” c. ötfelvonásos drámával nyitotta meg az évadot. Ettől kezdve folytonosan Debrecenben játszottak 1869-ig. A mai Csokonai színház felépültével, 1867-ben Reszler István társulata volt az első állandó együttes Debrecenben, azonban az 1863-i dunántúli körút után – amely erkölcsileg igen, de anyagilag kevésbé volt kifizetődő – felváltva játszottak Debrecenben és Nagyváradon, legfeljebb egy-két napi vendégszereplésre mentek át a kisebb erdélyi városokba. A dunántúli szereplés azonban nem maradt hatás nélkül, mert az igazi nagy operák továbbra is műsoron maradtak.

Jóllehet a debreceniek két ízben is fordultak Sopronhoz színháztervekért, legfeljebb néhány kisebb részletben vették át az ottani tapasztalatokat. A debreceni színházkultúrára sokkal maradandóbb hatást gyakorolt a Reszler-féle társulat soproni szereplése, mert a körútra betanult, maradandó értékű operák ezután is állandóan műsoron maradtak. A társulat debreceni szereplése közel egy évtizeden keresztül a debreceni színészetnek – művészeti tekintetben – a múlt század folyamán legfényesebb korszaka volt.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Simkovics Gyula: Soproni áldozat a haza oltárára 1848-ban

Simkovics Gyula: Soproni áldozat a haza oltárára 1848-ban

Az 1848 márciusi országos méretű tömegmozgalom áprilisban nagyszerű eredményeket hozott. Az eddig tétovázó és minden «forradalmitól» távol álló és idegenkedő utolsó rendi országgyűlés és pesti forradalom hatására április első felében törvénybe iktatta a független, felelős magyar kormány létrehozásáról intézkedő határozatot, ugyanakkor megszüntette az évszázados feudális viszonyt a jobbágy és földesúr között.

Az áprilisi törvények korántsem biztosították azonban a magyar forradalom győzelmét. A bécsi udvar csak a kedvezőtlen belső és külső politikai körülmények kényszerítő hatása alatt ismerte el a forradalom vívmányait és szentesítette a törvényeket. Semmiképpen sem mondott [254](#)le arról, hogy kedvezőbb feltételek esetén támadást indítson a megalakult új kormány ellen. Különösen számít erre abban az esetben, ha seregei Olaszországban véglegesen eltiporták a forradalmat és csapatai felszabadulnak, a magyarok ellen

felhasználhatóvá válnak.

Az áprilistól júliusig terjedő időszak Kossuth és a baloldal egyirányú harcának időszaka az ellenforradalommal szembeni védelem előkészítéséért. Az új kormánynak fő politikai irányvonala a békés megegyezés, a bécsi udvarral való összetűzés elkerülése volt. A békülékeny politika ellenére a Habsburg reakció már márciusban megkezdte az ellenforradalmi támadás előkészítését, amikor 22-én Jellachichot horvát bánná nevezte ki, aki a magyar kormánnyal szemben azonnal megtagadta az engedelmisséget. Április 24-én a magyar kormány kérte az uralkodót, hogy a «belbéke helyreállítása érdekében» rendelje haza a külföldön állomásozó magyar csapatokat és Jellachichot kötelezze engedelmisségre. A bécsi hadügyminisztérium a kérést nem teljesítette, sőt arra kötelezte a magyar pénzügyminisztériumot, hogy Jellachich pénzügyi ellátásáról gondoskodjék. Amikor erre a magyar kormány nem volt hajlandó, az udvar maga küld 150.000 Ft-ot a horvát bánnak.

Kossuth és a baloldal egyre növekvő bizalmatlansággal szemléli a magyar kormány gyengeségét és a reakció kibontakozó politikáját. A radikális baloldal lapja a «Március Tizenötödike» így ír: «Soha egy pillanatra sem kell elfeledni, amit az ország független miniszteri törvény által nyert, az nem volt a bécsi kormány kegyes koncessziója, az a legkeményebb kényszerűség volt. Ha a kormány azt akarja, hogy tekintélye legyen, oda valóságos hatalom, fegyveres erő szükséges.» (1848. április 29.)

«A forradalomnak nincs vége, ez csak az első felvonás volt...» hívja fel a közvélemény figyelmét ezekben a napokban Petőfi.

Ezt hangoztatja lapjában, a «Munkások Ujságja»-ban Táncsics is: «Polgárok, a forradalom nemhogy bevégezve volna, de alkalmassint még csak ezután fog igazán kezdődni...» «...Ausztriávali háború kétszer kettő négy...» – írja más helyen a «Március Tizenötödike». (1848. május 6., 45. szám.)

A honvédelem anyagi feltételeinek megteremtése terén Kossuth rendkívüli körülményekkel került szembe. Amikor átvette a pénzügyminisztérium vezetését, az államkincstár alig hatszázezer forinttal rendelkezett. A hiányok pótlására Kossuth a néphez fordul: országos gyűjtést kezdeményez, hogy ilyen módon teremtsen meg az új magyar bankjegyek kibocsátásához és a hadsereg felállításához szükséges fedezetet. A gyűjtésről szóló miniszteri rendeletet május 19-én tették közzé.

Sopronban ezekben a napokban magyar és német nyelvű röpcédula jelent meg a város vezetőségének felszólításával. A röpiratot Lenck Sámuel nyomdájában készítették Sopronban. (A későbbi Romwalter nyomda elődje) A felhívás szövege a következő:

«Polgártársak!

A haza felszólítja fiait; segélyökre szüksége van! Illy felhívásra ki késedelmeskednék? Hazánkat körös-körül olly irányu és természetű mozgalmak környezik, mellyek veszélyesekké válhatnak.

Ellenséges törekvésekkel találkozik tulajdon keblében is. Mindenkinnek kötelessége tehát hazánknak egész épségében s fényébeni megtartására, s a veszély elhárítására minden erővel egyémüködni; e szent célra semmi áldozattól meg nem vonulni.

Ezeket tekintve a magyar Minisztérium által a belügyi Miniszter f. é. Május 19-én kelt rendelete mellett felszólítatik a hazának minden igaz fia, áldozni a hon oltárán. Ki volna közülünk, ki áldozatjával el akarna maradni?

Ennél fogva, hogy a hazának védelmére e rendkívüli körülményekben kívántató eszközök megszeresztethessenek az érintett miniszteri rendelet következtében az említett célra itt is ajánlatok fognak gyűjtetni. E végre a városnak legközelebb a tisztválasztáskor felállított 4 szakaihoz képest már több rendbéli bizottmányok nevezettek, házról házra menendők, az ajánlatok felirandók és átveendők.

Elfogadtatik kész pénz, drága ércz, fegyver, gabonanemű, posztó, vászon, és minden mi könnyen pénzzé fordítható. Kölcsön is szivesen elfogadtatik melly **255** esetben a kölcsön vett pénz vagy áru körülírva kiteendő, eladási bece meghatározandó, s róla mint minden más ajánlatról is átvételi bizonyíttmány kiadandó.

Az áru, így szóll továbbá a rendelmény lehető jutalmasan, de tüstént adassék el. A begyült pénz a törvényhatósági pénztárba teendő, onnan az a pénz ügy miniszter rendelete szerint fog elszállíttatni.

Sopron város lakosai mindig első sorban állottak, mikor a haza javára teendő áldozatról volt szó. És most midőn hazánk fennállása, megmentése, olly állapotnak megállapítása mellyben az épen most kivivott szabadságnak renddel párosult kifejlődése egyedül lehetséges, csend és a közbátorság áll szóban, buzgalmok nem kiseb mértékben tüntetendi ki magát.

A miniszteri rendelmény avval záratik be, hogy megvárja a haza mi szerint ebben mindenki szivesen és becsületesen telyesitse hazafiui kötelességét. Ezen szavaknak nem lehet nem áthatniok mindnyájunk szívét. Ugy van: mindenki közülünk megteendi kötelességét. Adjunk mindnyájan, többet, kevesebbet, mert nem az ajánlat nagysága hanem a jó szándék, a készség jó tekintetbe. Adjunk mindnyájan.

Szab. kir. Sopron város választói gyüléséből Május 26-án 1848.

A gyűjtők nevei.

A város 1. szakában

Genser Ferenc
Guggenberger Pál
Hoffmann János
Holzmann Sámuel
Kugler Antal
Murmam Károly

a 2-ikban

Gabriel Mihály
Greillinger Ferdinánd
Horváth József
Kumerth András
Schmidt Xav. Fer.
Walheim József

a 3. szakban

Artner János
Braun Ferdinánd

Démy János
Hofer Péter
Labach György
Schweger József

a 4-ikben

Claus Keresztély
Hauer Sámuel Lajos
Leidenfrost József
Lenck Sámuel
Spanraft József
Welles Henrik

Urak: az illető Negyedmester urakkal.»

A röpirat második része ismerteti a miniszteri rendelet tartalmát és azokat az okokat, amik a kormányt erre a lépésre készítették.

A város felhívása a polgársághoz nem volt hiábavaló. Mindenki, amennyire tehetsége engedte, hozzájárult a nagy ügy sikeréhez.

A Caesar-család kegyeletesen őrzi őséneket, Ihász Rudolfnak nyugtáját az általa beszolgáltatott ezüstről 68 aranyról:

Nyugta.

Azon ezüst és arany szerekről, mellyeket t. cz. Ihász Rudolf úrtól, az alábirt bizottmány, a pénzügyi minisztérium felszólítása következtében státus kölcsönkép tizenkét hónapra átvett:

A szerek leírása:	nehézsége	
	font	lat ¹⁽⁷⁹⁾
1. Egy nagy ezüst tálca	4	16
2. Tizenöt kávé kanál		14 1/4
3. Kilencz késtartó (Raztl)		10 1/2
4. Huszonnégy evő kanál	3	1/4
5. Egy nagy merő kanál		8 1/2
6. Egy tejfelnek való merítő kanál		4 3/4
7. Két sarkantyú		8 1/2

	A szerek leírása:	nehézsége	
		font	lat ¹⁽⁷⁹⁾
8.	Egy kisebb féle láncz		1 1/4
9.	Huszonnégy pár kés és villa	7	16–
10.	Négy gyertyatartó	2	18 1/2
11.	Négy hamvévő		27–
12.	Négy sótartó		19 1/2
13.	Két kávé maschina	2	–
14.	Egy kávé kánna	1	14 1/4
15.	Egy tejfelnek való kánna	1	4–
16.	Egy czukros pixis		24 3/4
256	17. Egy edény	1	15–
18.	Egy tejfelnek való lábos	1	22 3/4
19.	Egy kosár		15 3/4
20.	Egy eczetnek és olajnak való edény	1	4 1/2
21.	Egy evő eszköz, 1 késből, villából evő-, kávé- és tojás kalánból állván		17
összesen		31 font	7 lat

harmincz egy font és hét lat.

Az aranyékszerek:

1. Egy nyak láncz, tiz és fél aranyból 3-ik foknyi
2. Egy kapocs (Brosch) két és fél foknyi arany
3. Két fülön függő 48 drb gyémánttal 2 foknyi aranyból

Kelt Sopronban Jun 20-án 848.

A szerek leírása:

nehézsége

font [lat^{1\(79\)}](#)

Schultz Pál
tanácsnok

Pfendesack Károly ppia
mint bizottmányi jegyző

A lista annyiból is nagyon érdekes, hogy bepillantást enged a régi soproni otthon és háztartás ezüst eszközeibe, de felemelő abból a részből is, hogy szinte keresztmetszetét adja egy soproni család hazafias érzésének.

Ihász Rudolf apja, Ihász Imre Veszprém megyei származású volt, a soproni líceumban végzett. Részt vett 1792-ben a soproni diákok színelőadásán, mely alkalommal először szólalt meg a magyar múzsa soproni színpadon. Utána mint jogász a Pest-budai színház számára több darabot fordított. 1815 körül költözött ismét Sopronba, a mai Caesar-házba. Rudolf fia szintén a líceum növendéke volt és házi tanítóként Székács József, a későbbi költő működött mellette. Ihász Rezső példamutató hazafisága szép emléket kapott a közölt listában. A város 1861-ben őt tisztelte meg a képviselőséggel az annyira kényes és nehéz országgyűlésben. Még két cikluson át képviselte városát Ihász, aki egyébként a város főjegyzője volt.

Unokafivére, Ihász Dániel honvédezredes Kossuthot második Mikesként követte száműzetésébe. Rudolf – bármennyire veszélyes is volt ez – szorgalmasan levelezett rokonával.

A hajdani Ihász- (jelenleg Caesar-) ház

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Thier László: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1956-ig a mestert érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával

257 Thier László: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1956-ig a mestert érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Thier László: Liszt Ferenc soproni hangversenyei és műveinek nyilvános előadásai 1956-ig a mestert érintő fontosabb helyi és megyei események felsorolásával / III. rész Liszt vonatkozások 1912-től 1956-ig

III. rész

Liszt vonatkozások 1912-től 1956-ig

1912. július 25. A Nemzetőr című soproni újság közli a belügyminiszter felhívását a doborjáni Liszt-emléktemplom tárgyában.

– november 23. Stráner Mici az Irodalmi és Művészeti Kör estélyén Liszt X. rapszódiaját adja elő.

1913. február 1. A soproni ev. líceum diákbáljának hangversenyén Simkó Dezső Liszt Fülemlüle c. átiratát

adja elő.

– június 22. A soproni Dalfűzér dalosünnepélyének műsorán Altdörfer Viktor Liszt Mazeppa c. szerzeményét játssza.

1914-ben (?) A bécsi Tonkünstler zenekar soproni hangversenyén Nedbal Oszkár vezényletével Liszt-darabokat ad elő.

1915. Jótékonycélú előadáson Czeiszberger Maca, a budapesti operaház tagja Schnell Alfrédné kíséretével Liszt Loreley c. dalát énekli.

1918. Liszt Es muss ein Wunderbares sein c. dalát Thierry Vilma adja elő Kossow Jenő zongorakíséretével, jótékonycélú hangversenyen.

1919. október 10. A soproni Zeneegyesület Liszt Missa choralis-át mutatja be a domonkosok templomában Zwinz Károly vezényletével.

1920-ban alakult a soproni Liszt Ferenc Daloskör Kárpáti Sándor zenetanár vezetése alatt; működött 1922-ig.

1921. november 19. A Frankenburg Irodalmi Kör estélyén Marsalkó Mignon győri zongoraművész Liszt Törpék c. darabját és műsoron kívül a XI. rapszódiaát adja elő.

– december 3-án Takács Jenő önálló hangversenyén Liszt Invocation c. művét mutatta be.

– december 22-én ugyancsak Takács a Frankenburg Kör Dante-estélyén Liszt II. penseroso c. darabját adta elő.

1922. március 1-én ifj. Buresch Jenő önálló hangversenyén Lisztől a következő darabokat játszotta: Weinen-Klagen, Szerelmi álmok II, Loreley, XII. rapszódia.

– augusztus 18. Hir Sári budapesti zongoraművész hangversenyén Liszt Campanelláját és a VI. rapszódiaát játssza.

1923. február 9-én a soproni színházban Jászai Mari szereplésének keretében előadják Csatkai Endre Csillagok, ha találkoznak c. ünnepi prólógusát, amely egyfelvonásos színdarab Liszt és Petőfi soproni elképzelt találkozásáról szól.

– március 17-én Schipper Emil bécsi operaénekes hangversenyén Dachs Oszkár bécsi zongoraművész Liszt Szerelmi álmok III és Nocturno c. darabjait adja elő.

– május 3-án Schuller Józsa soproni zongoraművész műsorán Lisztől a Szent Ferenc legendája szerepel.

1924. áprilisában a Frankenburg Kör estélyén Conrad Elza Liszt Rigoletto átiratát adja elő.

– tavaszán Lindberg Helge dalestélyén a kísérő, Gonda István Liszt Szent Ferenc legendáját játssza.

– május 3. A Felsőkereskedelmi fiúiskola estélyén Mészáros Margit Liszt XII. rapszódiajával szerepel.

1925. március 4. Takács Jenő önálló zongoraestjének műsorában két Liszt-mű: Mefisztó-keringő, Csárdajelenet.

- április. Gróf Endre budapesti zongoraművész hangversenyén egy Liszt darab is helyet kap.
  - június 28. „Liszt Ferenc hamvait Sopron követeli” címmel a Sopronvármegye c. napilap cikket közöl.
1926. október 30-án Takács Jenő a Frankenburg Kör estélyén egy Liszt-darabot is ad elő.
- november 10. A Zeneegyesület hangversenyén Horváthné Dessewffy Bella Liszt: Ha álmom mély c. dalát énekelte.
  - november 16-án a Frankenburg Kör estélyén Kéler Tasziló Liszt Tarantelláját mutatja be.
1927. március 13-án a helybeli Honvédzenekar hangversenyén Liszt Rohamindulóját mutatják be.
1928. november 24. A Zeneegyesület 258hangversenyén Schubert–Liszt Nagy fantáziáját zongorázza Altdörfer Viktor a zenekar kíséretében.
- december 2. Bartók Béla a Pélérinage ciklus 4 darabját adta elő önálló hangversenyén.
1929. április 8. A Zeneegyesület centenáris hangversenysorozatában Stefániai Imre Liszt Funérailles es Tarantella di bravura c. művekkel lép fel.
- október 20. A Zeneegyesület 100 éves fennállásának ünnepén felveszi Liszt Ferenc nevét. Este a színházban díszelőadásként színre kerül Vándor Kálmánnak Liszt hangverseny című darabja.
  - október 22-én az egyesület vendégei és tagjai Doborjánba zarándokolnak és megkoszorúzzák Liszt szülőházán az emléktáblát. Este Petőfi–Liszt emlékünnepe, ez alkalommal Bartók Béla Liszt Weinen-Klagen, Dohnányi Ernő Liszt H-moll szonátáját, Stefániai Imre pedig a mestertől Szent Ferenc legendáját és a Porticii néma átiratát játszotta.
  - október folyamán a jubileummal kapcsolatosan Thier László a Schwartz könyvkereskedés kirakatában, Riedl Rezső hangszergyártó a saját kirakatában rendezett zenetörténeti kiállítást, amely alkalommal számos Liszt-emlék is volt látható.
1930. március 10. A Zeneegyesület iskolájának felső tagozata hangversenyt ad, amelyen Gallasy Etelka Lisztnek Schubert Soirée de Vienne c. átiratát zongorázta.
- március 14. Darré Jeanne Marie zongoraestjének műsorán Liszt Szent Ferenc legendáját is szerepeltette.
  - március 31-én a Liszt Ferenc Zeneegyesület zenekara Zwinn Károly vezényletével Liszt Les Préludes c. szimfonikus költeményével állt ki.
  - decemberben a pozsonyi Toldy Kör soproni szereplése alkalmával Liszt 116. zsoltárát mutatja be.
- 1932 márciusában a helybeli honvédzenekar Liszt II. rapszodiáját adja elő hangversenyén a színházban.
- december 3-án a Liszt Ferenc Zeneegyesület majdnem a teljes Szent Erzsébet legendát bemutatja hangverseny formájában. Gárdonyi Zoltán vezényelte.
1933. november 11-én a Liszt Ferenc Zeneegyesületnek a rádión is közvetített hangversenye hozza Liszt Loreley dalát Fangh Frida operaénekesnő tolmácsolásában.
1934. január 27-én a Frankenburg Kör estélyén Rieger Tibor két Liszt művet zongoráz: a második

notturnot és az E-dur polonaiset.

– október 20. A Sopron vármegye c. napilap felhívást intéz az illetékes körökhöz Liszt hamvainak hazahozatala érdekében. Sopron legyen a zeneköltő végső nyugvóhelye. A lap december 8-án jelenti, hogy a megye valóban felirattal fordul a kormányhoz ebben az ügyben.

1935. október 26. Stefániai Imre Liszt-zongoraestje. A műsoron: H-moll szonáta, Funérailles, Szerelmi álmok, X. rapszódia, Cantique d'amour, Rákóczi induló és Paganini E dur caprice-ának átírata. A hangversenyen Gárdonyi Zoltán Lisztről szóló felolvasása is szerepelt.

– november 9. A Zeneegyesület Liszthangversenyén részleteket adtak elő a Krisztus oratóriumából; Hernfeld Pálné a magyar népdalok felett írt fantáziát játszott zongorán, Lorenzi Pál bécsi baritonista Flórián György zongorakíséretével Liszt-dalokat énekelt (Es muss ein Wunderbares sein, Oh komm im Traum, Drei Zigeuner). Ez utóbbi énekszámok híján a hangverseny műsorát november 10-én megismételték a Sopronba érkezett filléres vonat vendégei számára.

– november 30. A Frankenburg Irodalmi kör Liszt-émlékünnepén Házi Jenő főlevéltáros Liszt soproni vonatkozásairól olvasott fel (megjelent a Soproni Hírlapban folytatásokban, majd különlenyomatként is), Gárdonyi Zoltán pedig Liszt egyéniségéről; Lászlóffy Margit több Liszt-szerzeménnyel gondoskodott az estély zenei részéről (Szerelmi álmok, Consolations, Paganini-etüdök, Mendelssohn-Nászinduló-átirat).

1936. január 29. 31. Kárpáti Sándor és Borsitzky Oszkár a Soproni Hírlap hasábjain a Petőfi téren álló Liszt-szobor elhelyezéséről cikkeznek.

– március 1. Haniffel Emilia hangversenyének műsorán Liszt Paganini E-moll etüdjének átírata is szerepel.

– március 14. Sopron megye kisgyűlése Liszt-ösztöndíjat alapít megyei születésű, kiváló tehetségű zeneakadémiai növendék számára.

– április 5. A Zeneegyesület ünnepi Liszt-hangversenyén Dessewffy Bella a mester két dalát énekli. Fischer Annie [259](#)pedig az Es-dur zongoraversenyművet tolmácsolja az egyesületi zenekar kíséretével, amely még Liszt Tarantelláját is előadja. A műsort a Magyar Rádió közvetítette.

– május 26. Sopron megye közgyűlésén Simon Elemér emlékbeszédet mond Liszt Ferencről. (Megjelent a Soproni Hírlapban és külön lenyomatként.) Ugyanakkor nyílt meg a megyeházán a Liszt-émlékiállítás, amelyet Csatkai Endre közreműködésével Sümeghy Dezső főlevéltáros rendezett.

– június 20. A Soproni Férfidalkör hangversenyén Téby Mihály karnagy három Liszt-szerzeményt vezényel (Pater noster, Magyar ünnepi dal, Fényt, több fényt!).

– július 5. A csepregi Iparosdalkör Liszt-émlékünnepén a szombathelyi MÁV Haladás énekkar Jurányi János vezényletével Liszt Vigyázz az égi jelre! című művét énekli.

– július 11. A Soproni Hírlap jelenti, hogy a Frankenburg Irodalmi Kör a mester Frankenburghoz intézett 1881. április 10-ről kelt levelét vette meg Herold Miksa bécsi tanártól.

– augusztus 2. A soproni Liszt-émléktábla leleplezése a Petőfi tér sarkán. Szakál Ernő kitűnő műve. Az ünnep alkalmával a Zeneegyesület és a Dalfűzér egyesített énekkara Liszt Magyar ünnepi dal c. művét szólaltatta meg harsonakísérettel. Az ünnepélyt doborjáni kirándulás követte, ahol d'Isoz Kálmán

zenetörténész mondott ünnepi beszédet.

– október 24. A fővárosi Schlaraffia egyesület Liszt-zarándoklatot rendezett Sopronba és ez alkalommal megkoszorúzta a Liszt-szobrot.

– november 14. A Frankenburg Irodalmi Kör estélyén Pázmán György a XIV. rapszodiát zongorázta.

– november 21. A TESZ soproni kerületének ünnepi estélyén Báthy Anna Liszt Cseng halkán kezdetű dalát énekli, majd záró számként a Liszt Ferenc Zeneegyesület énekkara megismétli a Magyar ünnepi dalt Gárdonyi Zoltán vezényletével.

– december 6. A Liszt Ferenc Zeneegyesület zászlóavató közgyűlésén Fekete Bella elszavalja Missuray-Krug Lajos Liszt-rapszódia című ódáját.

1937. április 23–25. A Városi Mozi műsorra tűzte a Liszt Ferenc Sopronban c. filmet.

– augusztus 4. A Soproni Hírlap jelenti, hogy a belügyminiszter nem hagyta jóvá a megye Liszt Ferenc-alapítványát.

– december 12. A Soproni Protestáns Egyesület az evang. templomban hangversenyt rendez, ezen Amminger Kálmán az Ad nos, ad salutarem undam korál dallamára írt fugát orgonálja.

1938. szeptember 3–6. A Városi Mozi játssza a Liszt második rapszódia c. optikai költeményt.

1939. április folyamán a csornai Katolikus Kör Liszt-kultúrdélutánt rendezett.

– október 21. A fővárosi Cecilia kórus Bárdos Lajos vezényletével soproni hangversenyén két Liszt-karművet ad elő (Ave verum, Magyar ünnepi dal).

1940. február 23. A Frankenburg Irodalmi Kör estélyén Koller Éva Liszt XIII. rapszodiáját zongorázza.

– március 4. A Liszt zongoraművek legnagyobb soproni tolmácsolója, Altdörfer Viktor halálozási napja.

– november 26. Dammert Udo müncheni zongoraművész a Liszt Ferenc Zeneegyesület Collegium Musicum ciklusába illesztett estélyén Liszt XV. rapszodiáját adta elő. Ráadásul szintén Liszttől játszott két darabot.

1941. június 11. A Zeneiskola növendékhangversenyén Bender Margit Liszt Soirée de Vienne c. művét zongorázta.

– november 16. Dammert Udo Végh Sándorral együttesen adott estélyén Liszt B. A. C. H. című fugáját adta elő.

– december 14-én a hegykői dalárda Liszt Magyar ünnepi dalával áll ki a soproni népszavazási ünnepen.

1942. február 2. A Magyar Rádió soproni közvetítésnek szánja az egész napot. A Frankenburg Kör és a Liszt Ferenc Zeneegyesület közös estélyén Simon Atala Liszt két darabját tolmácsolja (Hárfaetűd, Valse oublié).

1943. január 11. Raffay Erzsébet Liszt Ha álmodom mély c. dalát énekli.

– február 3. Böszörményi Nagy Béla hangversenyén Liszt két Wagner-átiratát zongorázza (Trisztán és

Izolda, Tannhaeuser).

– december 2. A „Liszt zenei mesterfilm” zártkörű bemutatója az Elite moziban.

1948. november 4. A Liszt Ferenc állami leánygimnázium (a volt Orsolyita gimnázium) Liszt emlékestje.

1951. aug. 20. A volt városi, majd állami **260**múzeum felveszi Liszt Ferenc nevét; a névavatás alkalmával külön-kiállítást rendez.

1955. március 31. Az időközben tanácsosított és Liszt nevét felvett szimfónikus zenekar Horváth József vezényletével Liszt Les Préludes c. művét adja elő.

– májusban a petőházi kultúrgárda műsorán megjelenik Liszt ünnepi dala.

– május–június. Idegenforgalmi kiállítás a soproni Festőteremben; egyik érdekessége volt a Liszt-tárló.

1956. június 30. A soproni Kisipari Szövetkezetek Énekkara bemutatkozó hangversenyének műsorán Liszt Ha álmodom mély c. dala szerepelt Baumann Józsefné tolmácsolásában, továbbá az Ünnepi dal, amelyet az énekkar énekelt.

A közlések forrása az egykorú hírlapok, személyes feljegyzések és műsorok; az utóbbiak közt, sajnos, sok olyan akad, amely nem tünteti fel az előadás idejét. Ezenkívül nem lehattunk tekintettel a műsor nélkül vagy az újságokban említetlen templomi előadásokra. Mégis meg kell említenünk Struglitzné Haemrich Lujzát († 1958-ban), a Szent Mihály templomnak évtizedeken át működő orgonistáját, aki sokszor orgonált istentiszteleteken és egyházi hangversenyeken Liszt darabokat és az Ad nos, ad salutarem undam c. fugát rádióban is előadta. Nem kerültek említésre a nagyszámú cikkek sem, amelyek soproniak tollából Lisztnek elsősorban soproni, de egyéb vonatkozásaival foglalkoztak, lévén ez a bibliográfia területe és hálás feladata.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Franz Liszt Soproner Konzerte und die öffentliche Aufführung seiner Werke von 1820 bis 1956

Franz Liszt Soproner Konzerte und die öffentliche Aufführung seiner Werke von 1820 bis 1956

Deutsche Zusammenfassung. Siehe aber auch Jg. 1956, S. 354–359 und Jg. 1957, S. 99–103.

Für die Zusammenfassung der Soproner Beziehungen von Franz Liszt und jener seines Geburtsortes Doborján (Raiding) dürfte die vorliegende chronologische Aufzählung den ersten Versuch darstellen, obwohl sich eine wahre Legion von Büchern und Aufsätzen mit ihm beschäftigt. Die Daten sind in drei Gruppen eingeteilt. In die erste reihten wir die Liszt-Beziehungen bis 1886, d. h. bis zum Todesjahr des Meisters, in die zweite jene der Jahre 1887–1911 (Liszt-Gedenkjahr) und schliesslich in die letzte Gruppe denkwürdige Ereignisse von 1912 bis 1956 ein. Die Quellen sind nebst handschriftlichem Material, das schwer zugaenglich ist, gleichzeitige Zeitungen und Programme. Einige beigegebene Bilder sollen die Studie lebhafter gestalten.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Kovács József: Lunkányi János

feljegyzései 1848-ból

Kovács József: Lunkányi János feljegyzései 1848-ból

A Soproni Szemle 1956-os évfolyamában olvashatjuk Lunkányi Jánosról Darvas István tanulmányát, melyet Lunkányi János 1848-ban írt feljegyzései egészítenek ki. Ezeket a birtokomban levő „Trattner és Károlyi Nemzeti Kalendáriumá”-ba írta. A rövid, párszavas jegyzetek feltüntetik a Lunkányi család név- és születésnapjait. 1848. februárjában megemlékezik felesége, a soproni Eberl Aloysia Anna halálának harmadik évfordulójáról, és ebben az évben kell még feljegyeznie leánya halálát is.

A családi természetű feljegyzések mellett egy-egy szó jószágkormányzói munkájára is utal, olvashatunk birtokra való kiutazásairól, különböző pénzkölcsönzéseiről, felírja az álláskérők neveit stb. Két helyen említi meg levelezését Széchenyi Istvánnal, egy sor utal a Széchenyi-tragédia bekövetkezésére: „7 Sept Grof Döblinbe”. Több feljegyzése [261](#) helytörténeti érdekességű; soproni közgyűlések, vasút-társasági megbeszélés, bálók emlékét örökíti meg.

Lunkányi János feljegyzéseit teljes terjedelemben adjuk közre.

1848. január.

7 Orsz Gy. – Választ
10 Sopron – Közgyül évnegy.
11 Ball
18 Ball
25 Ball

1848. február

16 Juli kisasszony névnapja
21 Sopron – Közgyül – Törvénysz
23 Feleségem meghalt 1 orakkor délután 1845. 55 évében

1848. március

(Nincs feljegyzés.)

1848. április

3 Sopron – Közgyül. évnegy
5 Geregye
6 Pölöske
12 Gyula névnapja
15 Mari † 11 1/2 orakkor 1848. 33. év. (Leánya: L. Mária Róza.)
18 Sándor névnapja (Veje: Darás Sándor.)
29 Közgyüles első népszerű

1848 május.

15 Sopron – Közgyül – törvénysz

16 Névnapom
25 Geregye
26 estve Pölöske
62 frükтуaria Sz. Barth

1848 június.

4 Sopronba vissza
5 Szilvágyinak 2000f.ep (sajátkezűleg kihúzva.)
8 delutan 5 orakkor Conferentia
14-en Vasuti közgyűlés
21 Alojzia (felesége Eberl Aloysia Anna)
24 követválasztás

1848 július.

3 Sopron – közgyűl – évnegy
5 Irtam Grofnak
21
22 vissza
23 Pesten lehetünk
14 Születés napom

1848 augusztus.

21 Sopron – közgyűl – törvénysz.

1848 szeptember.

7 Sept Grof Döblinbe
10 Mari névnapja
10 Gyula születésnapja
16 Juli kisasszony születésnapja
20 Karol születésnapja
25 Sopron – közgyűl – évnegy

1848 október

18 Sándor (veje) születésnapja.

1848 november

Károl névnapja
24 Sopron – közgyűl – törvénysz

1848 december.

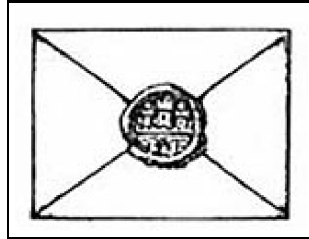
18 Mari születésnapja
Zitka Josef – Sopron, Hegedüs Urnát Gombás István RK-nn (nőtlen?) Attya István Sümeg Rendeken

Kaszvár – Győr Acad – Kesth. Georg 1847 ben – 20 éves

Kémények tisztogatása

Soproni ház 6 f ep

Loocsi házak 4f ep.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA

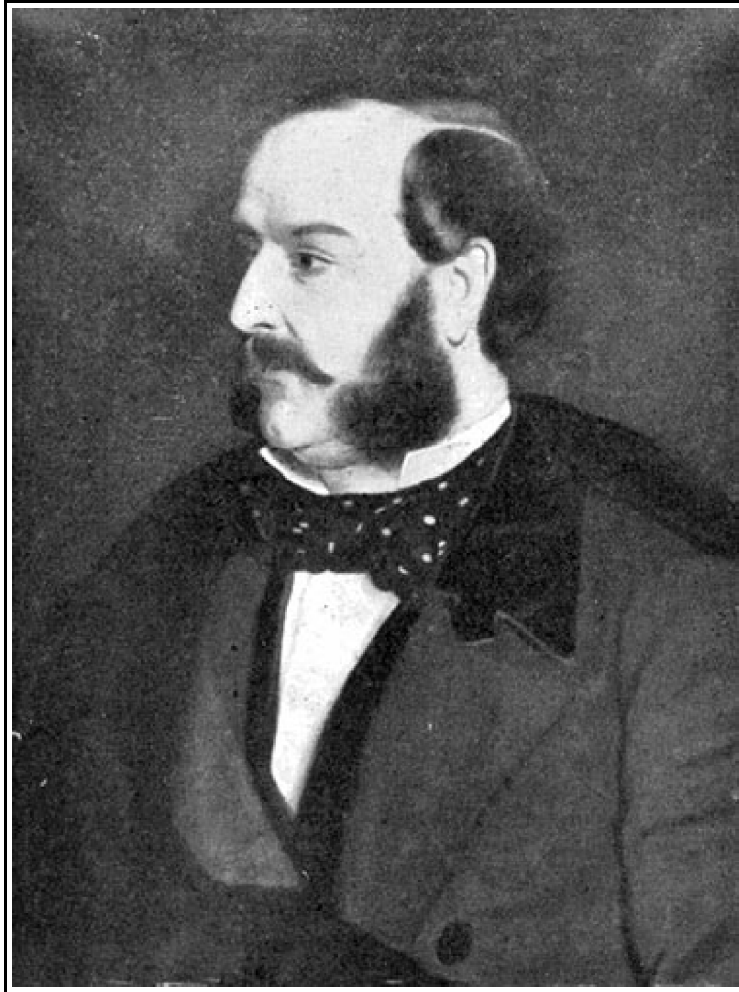
---

262 SOPRONI LEVELESLÁDA

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Csatkai Endre: Angeli Henrik soproni gyermekkoráról

Csatkai Endre: Angeli Henrik soproni gyermekkoráról

Angeli Henrik: Kossow Béla arcképe
Sopron, magántulajdon

Angeli Henrik az 1880–1900-as években azt a szerepet töltötte be a bécsi művészetben, mint nálunk Benczur Gyula. Az előkelőségnek volt a festője és szinte hozzátartozott a főrangú illemhez, hogy valaki a szobrát a pozsonyi születésű Tilgnerrel készíttesse el, arcképét pedig a soproni születésű Angelivel. Nem volt annyira színekben dúslakodó az Angeli-képmás mint Benczuré, lélekábrázolásban viszont többet mondott. A bécsi tárlatokon egy-két képpel jelentkezett 263évente, a halála után megrendezett emlékkiállítás mutatta meg egy rövid villanásra, mire volt képes.

A soproniak tudták róla, hogy itt született, a régiek büszkék is voltak földijükre. 1917-ben, kezdő koromban, hozzáfogtam, hogy összegyűjtöm a soproni és megyei festők akkor még lappangó adatait, és így az akkor még élő Angelihez is fordultam írásban. Kérdéseimre a következő rövid levelet kaptam (Jelenleg Liszt Ferenc Múzeum, helytörténeti adattár 179. szám):

Reichenau N. Ö. 5/8 1918

«Eure Wohlgeboren. Ich kann Ihnen nichts weiter mittheilen, als dass ich mit 12 Jahren von Ödenburg fort

bin, und von Gebäuden mich nur an das Palais Széchenyi und das Theater erinnere. Besucht habe ich eine Schule, aber welche weiss ich nicht mehr. Hochachtungsvoll und ergebenst

H. v. Angeli.»

A levélből kivehető, hogy kérdéseim akörül forogtak, vajon volt-e valamiféle hatással Sopron kialakuló művészetére. Angeli 1840-ben született, keresztapja a kapuvári Sitzinkopf Antal tiszttartó volt; ezen a nyomon elindulva találtam rá Sitzinkopféknak 1918-ban még élő rokonára, Hiermayer Annára, aki Angeli játszópajtása volt, de természetesen a később nagy hírre vergődött mester fiatalságáról a sablonos dolgokon kívül, hogy ti. együtt játszottak, nem tudott mondani semmit. A családi viszonyok felől úgy értesült, hogy Angeli apja a Magyar Király fogadó csaposa volt, ennek fivére Bécsben viaszgyárosként jó módban élt, az vette gondjaiba a tehetséges kisleányt. Hiermayer Anna szerint először Pozsonyba költöztek Sopronból, majd onnan Bécsbe, ahol Angeli Henrik a művészeti akadémián végezte tanulmányait. Valóban 1838 táján mind hivatalos írásokban, mind a Szt. Mihály templom anyakönyveiben kezd szerepelni Angeli apja. Heves vérű ember lehetett, sokszor megcibálták a városházára, hogy vendégeivel nem illő módon bánt. Feleségét igen csinos nőnek mondják, még Széchenyi is kedvet kapott rá, hogy egy alkalommal elmenjen a kedvéért a Magyar Királyba, de nem volt szerencséje láthatni. Angeli Henrik későbbi barátja, Blaas nevű festőművész állította össze az emlékkiállítás katalógusát, ő is, korábbi életrajzírók is azt állítják, hogy Sopronban a szép asszony kedvéért a fogadóban megfordult Pálmay C. nevű festő fedezte fel a kisleány tehetségét és az ő biztatására adták szülei a művészi pályára. Valóban 1851-ben tevékenykedett egy rejtélyes, egyébként kitűnő arcképfestő Sopronban Pálmay néven.

Nem feltűnő, hogy Angeli öreg korában is a színházra és a Széchenyi-palotára emlékszik vissza. A színházat 1841-ben építették készre és a maga korában messze földön híres épület volt; a Széchenyi palotát a mai alakjában 1853 körül fejezték be, ennek építését láthatta, amazéről pedig sokat hallhatott a szülői házból, a vendégek szájából. De tudjuk azt is, melyik iskolába járt. Az ő gyermekkorában a Fegyvertár utca 2. számú házból még iskola volt, amelyet közvetlenül az ősi fegyvertárból alakítottak át. A Storno-gyűjteményben van egy mintafüzet ezzel a címmel: «Szépírási példányok, irattak a Soproni nemzeti Főiskolának 1. osztálybéli tanulói által 1847 év első felében.» A 12. lapján Angeli írásában egy német életigazság (közölte Storno Miksa, SSz. 1938, 27. lap). Tanítója Geronnay-Kossow Béla volt, akit később tanítványi hálából érett művész korában meg is festett. A harmadik nemzedék birtokában van ma a kép (szerepelt a Liszt Ferenc Múzeum első soproni arckéпкиállításán), mikor készült, Sopronban-e, Bécsben-e, ma már nem ismeretes.

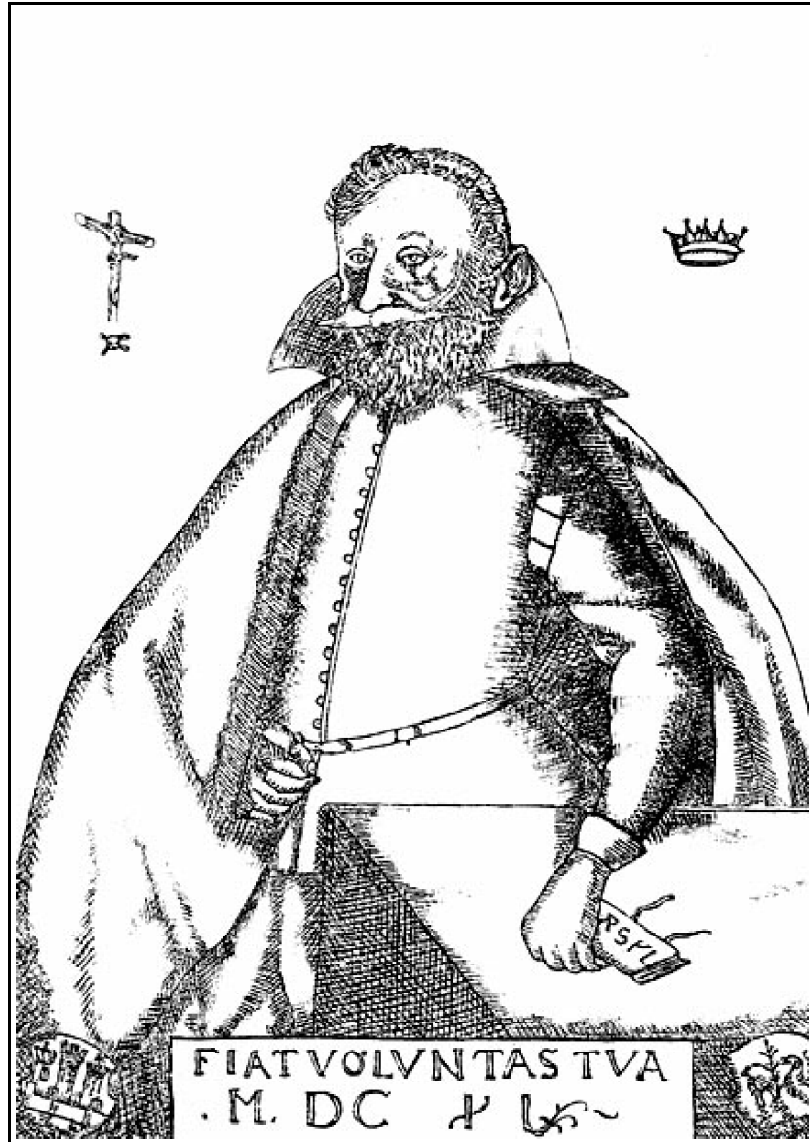
Angeli elszakadt szülővárosától, el a szülőföldjétől is. Magyarországon alig van valami alkotása; ami a főrangúak birtokában volt, po. Habsburg Józsefnél, lappang valahol; a soproni képen kívül Győrött néhai Petz Aladár kórházi igazgatónak volt egy rajza, ma özvegye birtokában. De úgy látszik, Sopron iránti érdeklődése nem hunyt ki. A közölt levél hatására több soproni részlet fényképét küldtem meg neki és szívesen meg is köszönte.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / Kovács József: Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhhoz 1631-ből

264 Kovács József: Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegyének számlája Lackner Kristófhhoz 1631-ből

Lackner Kristófról tudjuk, hogy összegyűjtötte és megőrizte a családjára vonatkozó iratokat. Olyan sajátkezű elismervénye is fennmaradt, melyet családi iratok átvételekor állított ki. Vigyáztak azonban Lackner írásaira az emlékét tisztelő utódok is. Városi levéltárunk nagy számban őriz mindenféle rávonatkozó okmányokat, pl. számlákat is. Az ilyenfajta Lackner-iratok között legérdekesebb az a nyomdai számla, melyet Jonas Rosa frankfurti nyomdász özvegye, Eszter küldött 1631-ben a tavaszi vásár idején a tudós polgármesterhez. A számlából tudjuk meg, hogy mekkora példányszámban jelentek meg Lackner Kristóf munkái. A *Questiones Justiniani* 150, az *Actus Oeconomicus*-t és a *Tugendspiegel*-t 200, az *Electio Trigoniana*-t 400 példányban készítette el Rosa nyomdája. Itt olvashatjuk azt is, hogy Lackner Prágába és Bécsbe is küldetett műveiből, mégpedig hordóba csomagolva. (Rosa özvegye felszámította a csomagolást, a hordók és a szállítás árát.) Érdekes az az adat is, hogy Lackner műveiből általában 20-20 példányt bekötve kért a nyomdászától. Az *Electio*-t és a *Tugendspiegel*-t piros selyemkötésben, az *Actus Oeconomicus*-t fehér és fekete bőrkötésben küldte meg az özvegy. Lackner utóljára 1619-ben, az őszi vásár előtt dolgoztatott Rosával. A türelmes nyomdász 12 év múlva kérte csak az utolsó részlet kifizetését.

Az okmány teljes szövege a következő:

Lackner Kristóf önarcképe

265 Laus Deo, Anno 1631 Ostern Me3 Insgesammt

Der Edle Vndt Ehrnueste Herr Doctor Christophorus Lackner Soll

Mier für gehavte Bücher wie hernach folgt

	Herbst Me3 Anno 1617.	fl	3
150	Lacknerj Quaestiones Justinianae insgesamt	100	„
	Lacknerj Item Für Buchbinder Lohn zahlt	20	13

	Herbst Me3 Anno 1617.	fl	3
	30 Ehlen Seyden bandt zu 20 Exemples á 14 d	1	15
	13 1/2 Ehlen guethseydene Bendel... á 24 d	1	7
400	Lacknerj Electio Trigonianae Insgesammt	30	„
2	Catalogus Nundinarius Insgesammt	„	3 „
25	Lacknerj Electio da3fa3zufüllen	10 „	„
	da3fa3kost Mit zuschlagen llkz	„	14 „
	Item zu Packen	„	4 „
	Item Für Pracht Derfa3 Bi3 nach Prag	16 „	„
	<i>Ferner Anno 1618, den 13 novembris geschickt</i>		
200	Lacknerj Tugentspiegell Insgesammt...	40 „	„
	Item Beim Krämer Dómet für Sammet, gülden gallon		
	Vndt Bendell 3u den 20 Bóchern, tuth...	4 „	6 „
	Item Fürst fä3lein Vndt Pácken Lohn...	„	9 „
	Item Für Binder Lohn der 20 Exemplar zahlh	4 „	10 „
	Item Für Pracht nach Wien...	1 „	10 „
	<i>Ferner Herbst Me3 Insgesammt 1619</i>		
200	Lacknerj actus Oeconomicus Insgesammt	10 „	„
4	Lacknerj actus, Eingebunden In schwarz Leder f	4 „	4 „
16	Lacknerj actus, Eingebunden In wei3 Leder f	8 „	16 „
		<hr/>	
		Summa ... f	254 „ 13 „
	Hierauf Hatt der Herr Doctor durch Vnderschiedliche Mahl Bezahlt ... f	207 „	16 „
		<hr/>	
	Rest Er Mier Also noch f	46 „	16 „

E

Euer Ersamen

In Ehren Der Wohlweisen Herrn

Ester, Jonae Rosae Seeligen

Wittib

(Városi Levéltár Lad. I. Fasc. III. N 98/8)

Jegyzet: A számla végén található rövidítés (E. E. In Ehren DWH) feltehetően helyes feloldása: Euer Ehrsamen In Ehren Der Wohlweisen Herrn. Az egyes tételek végén *ins* rövidítés áll. A két lehetséges feloldás: Insetatum, és Insgesammt, az utóbbi a valószínű, ezt fogadtam el. Domet kereskedő neve, Douiet-nek is olvasható.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI LEVELESLÁDA / J. Hajdu Helga: Levél Drezdából Sopronba 1655-ben

266 J. Hajdu Helga: Levél Drezdából Sopronba 1655-ben

A levelet Gensel György írta fivérének, Gensel Kornél soproni gyógyszerésznek. Apjuk, a sziléziai származású Gensel Kristóf evangélikus lelkész 1619-ben került Sopronba. 1628 úrnapiján egy, a beszéd hevében tett katolikus-ellenes kijelentése miatt soproni állásától megfosztották. Medgyesre helyezték, majd Ágfalván lelkéskedett.¹⁽⁸⁰⁾ Kornél fia később a soproni Fekete Elefánt patika tulajdonosa lett.²⁽⁸¹⁾ Gensel György pedig, mint leveléből látható, a szász választófejedelem (I. János György, 1611–1656) udvarába került, s a fejedelem környezetében teljesített szolgálatot. A levélben említett küldeményéből s patikusokkal való kapcsolataiból következően, talán gyógyszerész volt, vagy pedig orvos. Testvére révén soproniakkal is, mint a levélből kiderül, erős kapcsolatot tartott.

Gensel György levele az Országos Széchényi Könyvtár egyik iratgyűjteményében található, amely Jankovich Miklós hagyatékából származik.³⁽⁸²⁾ Valamely régebbi tulajdonosa a levelet – teljesen indokolatlanul – In re montanistica felirattal látta el, (talán azért, mert az eléggé nehezen olvasható szövegből csak Freiberg nevét betűzte ki, s a híres német bányaváros említéséből arra következtetett, hogy a levélben bányászati dolgokról van szó?).

A levél címzése és szövege:

Meinem Hertzlieben Bruder
Cornelio Gänssel, Apotheckern
zum Schwarzen Elephanten
zu treuen brüderlichen Händen
In
Oedenburgk.

Meinen freundlichen. Gruss, Nebenst Wünschung alles Liebes vndt gutes zuvor.

Hertzlieber Bruder Corneli, dein geliebtes (Schreiben) de dato 17. hujus st. n. hab ich zwar den 14. st.

v.[4\(83\)](#) wohl empfangen, aber eröffnet. Habe auch den inhalt desselben meistens erfahren, ehe ich den Brieff gesehen, in deme Ihre Churfürstliche Gnaden, vnser gnerdigster Herr, jüngst verflossene Wiener vnd Prager Post selbst eröffnet, welches jetzo gar seltsam, vnd lange nicht geschehen ist, aber vor diesem, in Kriegs Zeiten gar oft[5\(84\)](#); worauff sie aber dissmahl ihr absehen gehabt, weiss ich nicht. Hat zwar alle Brieffe nicht erbrochen, jedoch etliche, darunter auch der meinige, welchen ihme der Postmeister von Wort zu Wort müssen ablesen. Hat aber nichts zu Bedeutung. Jedoch ists desto besser, dass im wenigsten nichts Vnbilliches oder Verdächtliches darinne gestanden.

Erfreue mich zuförderst darauss, dein vnd der lieben deinigen gesundheit, vnd dass du mit deinem Bau auch allgemach zu Ende kömbst, ist mir auch lieb.[6\(85\)](#)

Wann ich meine Hochzeit werde anstellen, kann ich dir, lieber Bruder, noch zur Zeit nicht melden. Dieses Jahr wirdt schwerlich wass darauss, denn innerhalb 8 Tagen werden Ihre Churfürstl. Gnaden sambt dem gantzen Hoffstadt auf die Hirschfeist[7\(86\)](#) nach Freybergk verraissen. Gott weiss, wann wir wieder kommen, aufs allerehiste geschiehts vnter 6 oder 8 Wochen nicht, es müste denn vnser raysse verhindert werden vnterschiedlicher abgesand(t)er halben, so ehistes anhero [267](#) kommen sollen, als ein Kaysserlicher, ein Königlich Schwedischer, ein Königlich Französischer vnd Chur Brandenburgischer. Gott helffe, dass sie was gutes bringen, vnd behüte vnss nur vor Krieg, wann nur des Polnische wesen vnss nicht auch etwa Vnruhe verursacht.[8\(87\)](#)

Dass Herr Zoana[9\(88\)](#) auch schon wider zu Hauss angelanget, wundere ich mich, da ferne er gewest, wie er sich vorgenommen, muss er sich nicht gesäumet haben. Ich wüste nicht, wer ihm wass alhier zuwider hette gethan, das ihme missgefallen; allein diss hat ihn balt im anfang verdrossen, dass man ihn nicht alsbalt vnexaminirt zum Thor hereingelassen, in deme es scharff bestellt, weillen es eine real Vestung ist, vnd man auch in Kriegs Zeiten gewitziget worden.[10\(89\)](#) Dass darff er sich nicht lassen wurden, viel weniger verdriessen. Er beruffte sich gleich auff seinen Adelstandt, darauff man hier wenig siehet, absonderlich vngarische Edelleute. Man weiss hier eben so wohl, dass sie gar wohlfeil vnd emein seindt, die Vngarischen von Adel. Es gibt hier auch Leute, vnd vielleicht etwas höfflicher, als in Vngern (jedoch ich sie nicht verachte). Er aber dachte, er were zu Oedenburg. Pro secundo habe ich nacht Oedenburg. Pro secundo habe ich nach seiner abraysse von hier vernommen, dass er sich geuneiniget mit seinem wirth, da er gelegen, der Hamburger genant, welcher sonsten gar ein Ehrlicher, aufrichtiger Mann ist vnd mit jedermann sich wohl vergleicht, ist vnss mit etwas weitleufig beschwägert, der es mir selber geklagt, dass er vor seinem abrayssen, als er zahlen sollte, mit groben vnd vngestümen Worten ihme hab angelassen, als hette er ihm zu viel zugerechnet vnd angeschrieben, welches sonsten sein Brauch nicht ist. Der gute Herr Zoana ist halt gar zu karg gewest, allein, wer reyssen vnd wass sehen will, muss gelt haben, vnd auch fein bezahlen. Ich merckte aber wohl, es stack gar fest bey ihm. Es ist zwar hier ein orth, etwas zu sehen, aber geldt ist die Lossung.

Bitte, wollest ihn meinewegen himwiderumb freundlich grüssen, vnd darneben berichten, dass sein guter Freundt, deme er alhier zugeprochen, vnd noch Studenten Weiss zu Königsberg in Preussen mit ihme bekandt gewesen, Nahmens Hannss Georg Hoffkontz, Capelmeister alhier, gleich 14 tag nach seinem hiesigen abrayssen, am Stein gestorben[11\(90\)](#) wirdt sich sehr darüber verwundern. Weiss nicht anders. Er hat den Tag zuvor, als er hier abgeraist, mit ihm gespielt. Bitte, auch wollest H. Zoana erinnern vnd vnserwegen bitten, dass er die Schwarzische Sache erinnere vnd ernstlich treiben wolle, dann die Apotheckerin Witbe alhier starck darauf hoffet, wie ers dann auch alhier versprochen zu thun.

Bitte auch lieber Bruder, du wollest mich aufs allerehiste, vnd zwar bey der ersten Post berichten, wass das

Rhabarbarum gilt, das Pfundt; es hat ein guter Freundt hier etwas, so schön v. frisch ist. Ich habs bey jüngster Post der Apotheckerin Frau Tillain, zum Elephanten in Wien, lassen anbieten, hoffe innerhalb 8 tagen antwortt. Wann dir etwas mit gedienet, wolte dier es vor einem andern gönnen, müste mir aber (qie gemelt), bey der nechsten Post berichtet werden.

Eingeschlossenen Brieff von Herrn Langen¹²⁽⁹¹⁾, an den Apothecker nach Wittenberg, ²⁶⁸will ich bey nechster Post dahin bestellen.

Es lest meine Liebste dich, nebenst deiner hertzlieben Haussfrau, wie auch H. Zoana (mit deme si alhier geredet), hinwiderumb Ehren vnd dienstfreundlich grüssen, Vnd befehle auch sämtlich hiemit in Gottes gnädigen Schutz.

Raptim Dressden, den 17. Augusti st. v. Anno 1655.¹³⁽⁹²⁾

D(ein) tr(euer) Br(uder)

Georg Genssel

manu propria

P. S. Bitte berichte mich, wie der Wein heuer bey euch stehet, alhiervmb gar schlecht, wirdt nicht der 4-te Theil, alss vorm Jahr gewesen.

Fertőszentmiklós, Piéta 1676

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957

---

269 SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE
1957

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNIKA

Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNIKA

Olvasóink nemrégiben megismerkedtek városunk kultúrintézményeivel, most összefoglaljuk mindazt, ami részben a város kultúréletét, részben a soproni szórakozási lehetőségeket jelentette az elmúlt évben.

Az 1957. évben 205 nap alatt 181 rendezvénnyel összesen 240 előadást bonyolítottak le, azonkívül a három normálméretű soproni filmszínházban összesen 2457 előadásban 267 műsort mutattak be.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNIKA / A rendezvények részletezése.

A rendezvények részletezése.

	Rendezvény	Nap	Előadás
I. <i>Ismeretterjesztő előadások</i>	88	88	88

II. Színházi előadások	30	45	75
III. Különféle zenei rendezés	63	72	77
	181	205	240

I. Ismeretterjesztő előadások

a) Liszt Ferenc Kultúrházban	26
b) Ady Endre Kultúrházban	15
c) Különféle helyeken	3
d) Soproni üdülőkben, szanatóriumban	44
	88

II. Színházi előadások

	Rendezvény	Nap	Előadás
a) Fővárosi színházak	10	10	13
b) Győri Kisfaludy Színház	8	14	25
c) Műkedvelő színházak	6	13	17
d) Bábszínházi rendezések	6	8	20
	30	45	75

III. Különféle zenei rendezés

	Rendezvény	Nap	Előadás
a) Liszt Ferenc Zenekar hangversenyei	8	8	8
b) Hazai és külföldi népi együttesek	6	6	7
c) Soproni és budapesti kórusok	5	5	5

d) Külömfélék: fúvószenes orgonazene.	3 24	3 24	3 24
e) Tánczene, jazzműsor	6	8	12
f) Esztrádműsor	11	12	18
	<hr/> 63	<hr/> 72	<hr/> 77
	<hr/>	<hr/>	<hr/>

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNKA / A rendezvények egyenkénti felsorolása:

270A rendezvények egyenkénti felsorolása:

I. Soproni ismeretterjesztő előadások az 1957. évben

1957. február 15-én az Ady Kultúrházban

Magyar mesterművek, Szarka Árpád vetítettképes képzőművészeti előadása

1957. február 22-én az Ady Kultúrházban

Humor a zenében, Kovács Sándor hanglemezes előadása a zenebarátok számára

1957. március 6-án a Liszt Ferenc Kultúrházban

Győr műemlékei, Czigány Jenő előadása Győr épületbelső szépművészeti alkotásairól és városképi szépségeiről, dr. Janniczky Nándor színes felvételeivel

1955. március 8-án az Ady Endre Kultúrházban

A Nemzetközi Nőnap emléke

1957. március 22-én az Ady Kultúrházban

Zeneesztétika, Lukács Béla előadása hanglemezekkel

1957. március 29-én az Ady Kultúrházban

Megemlékezés az Ifjúnunkások 1907. március 31-én tartott első országos értekezletéről

1957. április 12-én az Ady Kultúrházban

Idegen szavak, műkifejezések eredete és értelmezése, Lukács Béla előadása

1957. április 26-án a Liszt Ferenc Klubban

A némafilm emlékei, dr. Friedrich Károly vetítettképes előadása

1957. május 10-én az Ady Kultúrházban

Heine, a dalok költője, Balogh Mihály irodalomtörténeti előadása

1957. május 17-én a Liszt Ferenc Klubban

Pillangókisasszony, Radó Ferenc ismertetése mikrobarázdás előadással

1957. május 24-én az Ady Kultúrházban

Idegen szavak, műkifejezések eredete és értelmezése, Lukács Béla előadása

1957. június 7-én a Liszt Ferenc Klubban
Néprajzi kutatás, Domonkos Ottó előadása

1957. június 21-én a Liszt Ferenc Klubban
Sopron környékének jellegzetes flórája I., Csapody István előadása

1957. június 22-én a Liszt Ferenc Klubban
Ehető és mérges gombák, dr. Kalmár Zoltán előadása

1957. július 5-én a Liszt Ferenc Klubban
Sopron környékének jellegzetes flórája II., Csapody István előadása

1957. szeptember 6-án az Ady Kultúrházban
Élményeim a VIT-en, Golhoffer Sándor Kisz-titkár moszkvai beszámolója

1957. szeptember 6-án a Liszt Ferenc Klubban
Sopron városrendezése, Tompos Ernő előadása

1957. szeptember 13-án a Liszt Ferenc Klubban
Sopron idegenforgalma, dr. Friedrich Károly előadása

1957. szeptember 20-án a Liszt Ferenc Klubban
A soproni vasöntöde munkája, Hauer Alfréd előadása

1957. szeptember 27-én a Liszt Ferenc Klubban
A geofizikai laboratórium, Bencze Pál előadása

1957. október 2-án az Ady Kultúrházban
Az imperialista erők és a magyarországi ellenforradalom, Hajdu Pál előadása

1957. október 4-én a Liszt Ferenc Klubban
Olajtermelésünk kilátásai, Bencze Pál előadása

1957. október 9-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
Ellenforradalom vagy forradalom, MSZMP előadás

1957. október 11-én a Liszt Ferenc Klubban
Doppler elve és a relativitás, dr. Gerő előadása

1957. október 5-én a Metesz helyiségében
Műanyag a távközlő technikában, Szalay János előadása

271 1957. október 15-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
Sopron városfejlesztési programja, Winkler Oszkár előadása

1957. október 15-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
Szép Sopron, dr. Friedrich Károly vetítettképes előadása

1957. október 18-án a Liszt Ferenc Klubban

Sopron városfejlesztési terve, Tompos Ernő előadása

1957. október 17-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
A 400 éves Berzsenyi Gimnázium, az intézet volt növendékeinek műsorával

1957. október 19-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
Az 50 éves Soproni Fotóklub emlékképei, Mühl Alfréd vetítettképes előadása

1957. október 20-án a Várhelyen
Bella Lajos emléke, dr. Csatkai Endre és Nováki Gyula előadásai

1957. október 23-án az Ady Kultúrházban
A népgazdaság néhány problémája az ellenforradalom után, Zámbo János egyetemi tanár előadása

1957. október 25-én a Liszt Ferenc Klubban
Csehszlovákiai élményeim, Domonkos Ottó vetítettképes előadása

1957. október 30-án az Ady Kultúrházban
A Párt értelmiségi politikája, Orbán László előadása

1957. november 5-én az Ady Kultúrházban
A Párt előtt álló feladatok, Lombos Ferenc előadása

1957. november 7-én az Ady Kultúrházban
Negyven éve. A Nagy Októberi Forradalom megünneplése a Műszaki Egyetem és Erdőmérnöki Főiskola rendezésében

1957. november 8-án a Liszt Ferenc Klubban
Soproni hangulatok, Mühl Alfréd keskenyfilm-bemutatója

1957. november 15-én a Liszt Ferenc Kultúrházban
Arany János emlékest, a Berzsenyi Gimnázium rendezésében

1957. november 22-én a Liszt Ferenc Klubban
Szovjet előadó beszámolója *a műholdról*

1957. november 28-án a Liszt Ferenc Klubban
Szovjet előadó beszámolója *az atomról*

1957. november 29-én a Liszt Ferenc Klubban
Régészeti lelőhelyek, Nováki Gyula előadása

1957. december 6-án a Liszt Ferenc Klubban
Mesterséges aranykészítés, Dér Gyula előadása

1957. december 12-én az Ady Kultúrházban
A Kisz-bizottság rendezésében *Előadások fiatalok részére* ciklusban. *Tiszteld az idősebbet!*

1957. december 13-án a Liszt Ferenc Kultúrházban
Kodály Zoltán munkássága, Turcsányi Emil előadása

1957. december 20-án a Liszt Ferenc Klubban
Hunyadi János hadvezér harcai, Kamondy Zoltán előadása

1957. december 27-én a Liszt Ferenc Klubban
Az atommagról, Bálint József előadása

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNKA / A SOPRONI SZÍNHÁZ 1951. ÉVI ELŐADÁSAI

A SOPRONI SZÍNHÁZ 1951. ÉVI ELŐADÁSAI

a) 10 fővárosi együttes 10 nap alatt 13 előadással.

1957. január 17: Budapesti Nemzeti Színház, Illyés Gyula: *Fáklyaláng*
Bessenyei Ferenc – Ungvári László – Máthé Erzszi – Hindy Sándor – Szemethy Endre – Sinkovits Imre – Fenyő Emil.

1957. január 18: Budapesti Nemzeti Színház, *Irodalmi est*. Jelenetek a Bánk bán 3. és 4. felvonásából
Tőkés Anna – Sinkovits Imre – Csernuss Mariann – Kállai Ferenc – Major Tamás – Szemethy Endre.

Az ember tragédiája 4. szín: Egyiptom.

Básti Lajos – Kohut Magda – Major Tamás – Sinkovits Imre. Csokonai – Vörösmarty – [272](#)Petőfi – Arany – Ady – Tóth Árpád – Kosztolányi – József Attila – Illyés – Benjámín – Juhász Ferenc verseit elmondták: Básti Lajos – Csernuss Mariann – Kállai Ferenc – Kohut Magda – Major Tamás – Sinkovits Imre – Tőkés Anna.

1957. január 19: Budapesti Nemzeti Színház, Federico Garcia Lorca: *Bernarda háza*
Tőkés Anna – Gombaszögi Frida – Sivó Mária – Apor Noémi – Kohut Magda – Máthé Erzszi – Berek Katalin – Orbán Viola – Gobbi Hilda – Majláth Mária – Csernuss Mariann.

1957. május 27-én: Budapesti Vidám Színpad két előadásban, *Fő az optimizmus*
Kabos László – Herceg Jenő – Komlós Vilmos – Balogh Erzszi – Bán Klári – Csengery Judith – Hlatky László – Bikády György – Madaras Vilma.

1957. június 16-án: a Déryné Állami Faluszínház előadásában, Szirmai Emőd: *Mézeskalács*
Kassai Iona – Szoó György – Várady Zsuzsa – Fülöp Kálmán – Donáth Lili – Sándor Böske – Fülöp Sándor – Berényi Ottó – Deák Ferenc.

1957. június 30-án: a Déryné Állami Faluszínház előadásában, Garson Canin: *Pénz és szerelem*
Tóth Ila – Gerbár Tibor – Várady György – Vértes Lajos – Orbók Endre – Tapasztó János – Erda Iona.

1957. július 19-én: a Budapesti Nemzeti Színház művészeinek együttese, J. B. Priestley: *Veszélyes forduló*
Básti Lajos – Csernuss Mariann – Ungvári László – Temesy Hédi – Kohut Magda – Berczy Géza – Gobbi Hilda.

1957. július 31-én: a Budapesti Nemzeti Színház művészeinek együttese két előadásban. Bisson–March: *Madame Belzebub*
Gobbi Hilda – Temesy Hédi – Benkő Gyula – Apor Noémi – Ungvári László – Somogyvári Pál – Berczy

Géza.

1957. szeptember 15-én: a Magyar Néphadsereg Színháza művészeinek együttese. D. Nicodemi: *Hajnalban, délben, este*
Gordon Zsuzsa, Benkő Gyula.

1957. október 25-én: a Déryné Állami Faluszínház előadásában, Babay-Buday: *Három szegény szabólegény*
Donáth Lili – Garay József – Dékány Ottó – Dömötör Erzsi – Hetés György – Berényi Ottó.

b) A Győri Kisfaludy Színház vendégjátéka

1957. március 16–17., négy előadásban, Lehár: *A mosoly országa*
Tunyogi Péter – Nádory Margit – Csengery Aladár – Köles Zoltán – Földi Teri – Kormos Ferenc – Ray Pál.

1957. március 25-én, két előadásban, Tito Strozzi: *Játék és valóság*
Kiss Ferenc, Göndör Klári.

1957. április 6., 7., 8., hat előadásban, Kálmán: *Marica grófnő*
Nádory Margit – Szili János – Balla Ica – Csengery Aladár – Máriáss József – Ray Pál.

1957. április 16., 17., 18., három előadásban, Geyer-Katscher: *Gyertyafénykeringő*
Szili János – Csengery Aladár – Tóth Mihály – Balla Ica – Nádory Margit – Erdélyi Ila – Vörös Ferenc

1957. április 21, két előadásban, Molnár-Zerkovitz: *Doktor úr*
Kárpáthy Zoltán – Balla Ica – Szakács Sándor – Máriáss József – Puskás Tibor – Bánky Róbert – Tunyogi Péter – Földi Teréz.

1957. június 4., 5., 6., 7., négy előadásban, Kálmán: *Csárdáskirálynő*
Nádory Margit – Köles Zoltán – Balla Ica – Csengery Aladár – Pethő Endre – Gárdonyi László – Szakács Sándor.

1957. július 3., 4., két előadásban, Lehár: *Mosoly országa*
Tunyogi Péter – Nádory Margit – Csengery Aladár – Köles Zoltán – Földi Teréz – Kormos Ferenc – Ray Pál.

1957. október 14., két előadásban, Török–Emőd: *Ida regénye*
Bánky Róbert – Földi Teri – Várady Szabolcs – Ray Pál – Egerváry Klári – Ballay István – Balla Ica.

c) Műkedvelő együttesek színházi előadásai 6 alkalommal 13 napon 17 előadással

1957. május 13-án, egy előadásban, Sárvári Járási Kultúrház „Blaha Lujza” Együttese. Tabi László: *A párizsi vendég*
273 Sasvári Józsefné – Eitler Klára – Rózsa Ferenc – Rózsa Ferencné – Horváth Ilonka – Sasvári József – Perczek Béla – Kreschka Imre.

1957. június 8-án, egy előadásban, Pedagógus Szakszervezet Szombathelyi Együttese, G. B. Shaw: *Pygmalion*

Csáky Vilma – Pozsonyi János – Erdélyi Béla – Pétervári Vilmosné – Pétervári Vilmos stb.

1957. július 13., 14., két előadásban, a Soproni Ruhagyár Színjátszó Együttese az üzemi kultúrteremben, J. B. Priestley: *Váratlan vendég*

Mészáros Tibor – Vámos Istvánné – Forstner Éva – Korán Jenő – Dancsok Gyula – Grubits Ilona – Dénes József.

1957. szeptember 28., 29., két előadásban, a Soproni Vasas Művészegyüttes előadásában, G. B. Shaw: *Pygmalion*

Papp Lászlóné – Korán Jenő – Monostori Ferenc – Németh Ili – Csermelyi Ernőné – Motzer Anna – Rezsák Miklós – Mészáros Tibor – Gáspár Jenőné – Tóth Vilmos – Kovács Pál – Balogh Teréz,

1957. december 21., 22., 25., 26., 28., 29., tíz előadásban, a Soproni Textilüzemek Művészegyüttesének előadásában, az Ady Kultúrházban, Kálmán: *Marica grófnő*

Roób Vilmosné – Bus János – Kelestyeni Vilmos – Szauer Ottóné – Papp Lászlóné – Kovács Lajos – Kiss Imre – Bettelheim Vilmosné – Bettelheim Vilmos – Wischy Lajos – Döbrösi Ilona – Simon Imre.

1957. december 24-én: a Soproni Textilüzemek Művészegyüttesének előadása az Ady Kultúrházban, *Jancsi és Juliska – Árgyilus királyfi és Tündér Ilona*

Bus János – Visi Ella – Roób Vilmosné – Sift Károlyné – Bettelhelm Vilmosné – Kuti Józsefné – Kellner Eta.

d) Bábszínház-előadások a Liszt Ferenc Kultúrházban

6 alkalommal, 8 napon, 20 előadásban

1957. február 10-én: a Liszt Ferenc Kultúrház bábjátszói, *A félig nyúzott bakkecske*

1957. március 24-én: a Liszt Ferenc Kultúrház bábjátszói, *Vidám medvebocskok*

1957. április 2–3.: az Állami Bábszínház előadásában, Grimm: *Jancsi és Juliska*

1957. április 28-án: a Liszt Ferenc Kultúrház színjátszói, *A szódásüveg és a varázslók*

1957. szeptember 1. és december 5-én: a Liszt Ferenc Kultúrház bábjátszói, *Jancsi és Juliska, Az aranytaréjú kakas*

1957. szeptember 19–20: az Állami Bábszínház előadásában, Szilágyi: *Az ezüst furulya*

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Friedrich Károly: 1957. ÉVI SOPRONI KRÓNKA / AZ 1957. ÉVI HANGVERSENYEK SOPRONBAN

AZ 1957. ÉVI HANGVERSENYEK SOPRONBAN

a) Hangversenyek a Liszt Ferenc Kultúrházban

1957. május 4-én: Beethoven halálának 130. évfordulója alkalmából, *Zenekari hangverseny*. Vezényel Horváth József.

Közreműködik Kovács Dénes és a Szimfonikus Zenekar. Műsor: Coriolan-nyitány – Hegedűverseny – IV.

szimfónia.

1957. június 1-én: a párizsi nemzetközi zenei verseny fiatal művészeinek hangversenye: *Lengyel Endre, Miskolczi Margit, Dóri Zoltán és Helényi Gyula* vezényletével a Határőrség zenekar
Műsor: Haydn D-dur gondokaverseny – Mozart D-dur hegedűverseny – Chopin E-moll zongoraverseny.

1957. június 8-án: Haydn születésének 225. évfordulója alkalmából, *Zenekari hangverseny*. Vezényel Horváth József
Közreműködött Dénes Vera és a Szimfonikus Zenekar. Műsor: Londoni szimfonia (D-dur) –

1957. június 22-én: a Soproni Állami Zeneiskola növendékeinek nyilvános évfárá Gordonkahangverseny (D-dur) – Oxford szimfonia (G-dur).
Zenekari hangversenye. Vezényel Horváth József.
Közreműködött 29 növendék és a Szimfonikus Zenekar.

1957. október 12-én: a Soproni Kultúrnapok alkalmából *Zenekari hangverseny*. Vezényel Horváth József.
Közreműködött Deák Ágnes. Műsor: Reznicek Donna Diana – Mendelssohn Hegedűverseny Op 64 – Mendelssohn 3. (skót) szimfonia A-moll. Op 56.

1957. november 6-án: *Zenekari hangverseny*. Vezényel Horváth József.
Közreműködött Kiss Zoltán. Műsor: Haydn 97. (C-dur) szimfonia – Mozart: Aria „Mentre ti lascio o figlia” (Kch 513) – Arietta: „Un bacio di mano” (Kch 541) – Mozart 39 (Esz-dur) szimfónia (Kch 543).

274 1957. november 23-án: a 400 éves fennállását ünneplő Berzsényi Gimnázium öregdiákjainak *Hangversenye*.

Közreműködött: Botvay Henrik, Botvay Károly, Kiss Zoltán. Zongorán kísért Botvay Margit és Benczédi Ágnes. 1957. december 14-én: a Liszt Ferenc Kultúrház *Zenekari hangversenye*, a 75 éves Kodály Zoltán, háromszoros Kossuth-díjas kiváló művész tiszteletére. Vezényel Horváth József.

Közreműködött Török Erzsébet Kossuth-díjas és a Szimfonikus Zenekar. Műsor: Farkas Ferenc: Furfangos diákok szvit – Török Erzsébet Kodály-dalokat és Kodály-népdalfeldolgozásokat énekelt – Kodály: Galántai táncok.

b) Népi együttesek szereplése a soproni Petőfi Színházban

6 alkalommal, 6 napon, 7 előadással.

1957. március 3-án: a *Pozsonyi Szlovák Művészegyüttes* vendégszereplése

1957. június 19-én: a *Szovjetunió Állami Pjatnyickij Népi Együttese* orosz népdalokkal és táncokkal.
Művészeti vezető: P. M. Kazmin. Vezető balettmester: T. A. Usztyinova. Karigazgató: A. Sz. Sirokov. – Vezető karnagy: V. V. Hvatov.

1957. október 20-án, két előadásban, a *Magyar Állami Népi Együttes* táncjátéka: *Kisbojtár*
Írta Varjasi Rezső. Rendezte Rábai Miklós. Zenéjét összeállította Gulyás László. Karmester: Baross Gábor.

1957. november 26-án: *A Magyar Állami Népi Együttes és a Budapesti MÁV Szimfonikusok közös hangversenye: Kodály Zoltán: Székelyfonó.*

1957. december 1-én: a Magyarországi Német Dolgozók Demokratikus Szövetségének és a Neue Zeitung

rendezésében: *Német művészet*.

Közreműködött a Magyar Rádió, Comensoli Mária – Groh Júlia – Hegedűs Éva – Spiegel Anny – a brennbergi Ramberger sramliegyüttes – a Soproni Vasárugyár jódliegyüttese – a Liszt Ferenc Kultúrház táncgyüttese és a Soproni Kisipari Szövetkezetek Énekkara.

1957. december 14-én: *Bécsi Művészegyüttes vendégszereplése* népi táncokkal, ének- és zeneszámokkal.

c) Soproni kórushangversenyek az 1957. évben

5 alkalommal, 5 előadásban.

1957. április 28-án: a Petőfi Színházban, a *Soproni Ruhagyári Énekegyüttes*
Vezényelt Kóh Ferenc. Közreműködött Mátray Ferenc, az Állami Operaház tagja.

1957. június 12-én: a Petőfi Színházban, a *Soproni Kisipari Szövetkezetek Énekkara*.
Vezényelt Radó Ferenc. Közreműködött Radnay György, az Állami Operaház tagja és Lukács Miklós vezényletével a MÁV szimfonikusok.

1957. június 29-én: a Petőfi Színházban, a *Soproni Ruhagyári Énekegyüttes*.
Vezényelt Kóh Ferenc. Közreműködött Vámos Ágnes, Mátray Ferenc, az Állami Operaház tagja – Radnay Egon – Katter Herbert és Schwarz József.

1957. december 7-én: a Petőfi Színházban, a *Budapesti Házipari Szövetkezetek Központi Tánc- és Ének-Együttesének műsoros estje*.

Közreműködtek Egerváry Pál vezetésével Imreh Márta – Borsos Károly – Harmath Éva és Halmi László.

1957. december 11-én: a Liszt Ferenc Kultúrházban, *Énekkari hangverseny*, Kodály Zoltán születésének 75. évfordulója tiszteletére.

Sopron nyolc legjobb kórusát vezényelték: Törzsök Béla – Hajdu Árpád – Radó Ferenc – Kolmann Lajosné – Kovács Sándor és Kóh Ferenc.

d) Különféle hangversenyek az 1957. évben

1. 3 fúvószenekari hangverseny az Ady Endre Kultúrház előtt Maros Ernő vezényletével

1957. április 7-én, július 11-én és augusztus 8-án.

2. *Orgonahangverseny* az evang. templomban. Orgonált Szentgyörgyi Kálmán karigazg.

1957. október 18-án, a Soproni ünnepnapok műsora keretében.

1957. év folyamán kéthetenként az üdülők részére, összesen 23 ízben.

2753. *Tánczene-esték az 1957. évben.*

6 alkalommal, 8 napon, 12 előadással.

1957. április 15-én: a Petőfi Színházban, *Holéczy Ákos* dr. és zenekara
Zárai Márta – Vámosi János – Nagy István és Torma György.

1957. június 24-én: a Petőfi Színházban, *Jazzorgona*.

Selmecey István orgonaművész tánczenekara: Gencsy Sári – Erdélyi Nóra – Szegedi Gyula – Herendy Mancsi – Kelly Péter – Fernando – Doddy.

1957. július 21-én: a Petőfi Színházban, *Jazz karnevál*.

Chappy és tánczenekarának vidám műsora. Ákos Stefi – Vadas Zsuzsa – 2 Loósz – 2 Négyessi – Szegedi Gyula – Majláth Jenő.

1957. augusztus 15-én és 16-án: a Petőfi Színházban, *Vidám hangverseny*, Holéczy Ákos dr. és zenekara. Zárai Márta és Vámosi János.

1957. november 4-én: a Petőfi Színházban, *Akinek a világ tapsolt*.

Harry Williams néger jazzénekes, Tabányi Mihály és szólistái – Latabár Árpád – Mednyánszky Ági – Laboch Gérard – Elek Zsuzsa – Szenes László – Gazda Géza – Stella Viktória.

1957. november 23-án és 24-én: *Tánczenekari hangverseny* az Ady Kultúrházban, 10 tagú *ABC tánczenekar*.

Vezényelt Köppel József. Közreműködött: Németh Marika és Szabady József.

e) Esztrád-műsorok Sopronban az 1957. évben

11 alkalommal, 12 napon, 18 előadással.

1957. február 16-án és 17-én: az Ady Kultúrházban, *Jót neveltünk*.

Az Ady Kultúrház Művészegyüttese vidám műsorát Kuti József rendezte. Közreműködtek: Roób Vilmosné – Kuti József – Soproni Júlia – Ughi Magda – Goócz István – Villányi Béla – Bettelheim Vilmos – Bettelheim Vilmosné – Mészáros Erzsébet – Bus János – Varga Sándor – Széchenyi Szilvia – Kelestyeni Vilmos és Kovács Lajos.

1957. március 18-án: a Petőfi Színházban, *Tündérműsor légy a párom*.

Zentai Anna – Koltay Vali – Gozmány György – Udvari Magda – Domahidy László és Helényi Gyula vezényletével a Határőrség 42 tagú szimfonikus zenekara.

1957. május 1-én: a Petőfi Színházban, *Májusi Tarka Est*.

Közreműködtek: a Liszt Ferenc Kultúrház színjátszóinak együttese, a Ruhagyár és a Lakatosárugyár táncsoportja.

1957. május 1-én: *Vidám Május* az Ady Kultúrházban.

Közreműködtek a Textiles Művészegyüttes tagjai.

1957. május 20-án: a Petőfi Színházban, *Automat, óh!*

A „Budapesti Variété” együttesének műsorában közreműködtek: Latabár Kálmán – Latabár Árpád – Kornai Mariann – Szenes László – Szegedi Gyula – 3 Schneller – Vay Ilus – 3 Várad.

1957. május 30-án: a Petőfi Színházban, *Muzsikáló tavasz*.

Közreműködtek: Sárdi János – Zentay Anna – Erdész Zsuzsa – Domahidy László – Kishegyi Árpád – Keres Emil és Helényi Gyula vezényletével a Határőrség szimfonikus zenekara.

1957. június 17-én: a Petőfi Színházban, *Váci utcán...*

A zenés-táncos játékban közreműködtek: Honthy Hanna – Antalffy József – Tábori Nóra – Solymossy

Imre – Fábry Edit és a Studió trió.

1957. július 9-én: a Petőfi Színházban, *Kacagi Bajazzó*.

Opera-operett est. Közreműködtek: Gyurkovics Mária – Petress Zsuzsa – Szabó Miklós – Reményi Sándor – a Rádió Kisegyüttese. Konferált: Gál György Sándor.

1957. szeptember 23-án: a Petőfi Színházban, Ábrahám Pál: *Viktória*, jazzoperett.

Közreműködtek: Kertész Dezső – Raffay Erzsébet – Bordy Bella – Farkas József – Darvas Marika – Horváth Pál – Kállai Gyula – Károlyi József – Kostály Gyula.

1957. december 9-én: a Petőfi Színházban a budapesti Kamara Varieté vendégszereplése, *Derűre derű*.

Közreműködtek: Kabos László – Feleky Kamill – Kardos Magda – Rodolfo – 2 Vikárisz – 2 Dodisz – Basa György – Fülöp Kálmán – Járnyai Katalin – Sugár Sári – Ticho Mariann.

1957. december 14-én: a Petőfi Színházban, *Pesti posta*.

Vidám, zenés műsor. Közreműködtek: Gobby Hilda – Bordy Bella – Fekete Pál – Fónay Márta – Rafael Márta – Temesy Hédy – Berczy Géza.

276f) Soproni kiállítások az 1957. évben

1957. április 14–16-ig: *Mélyépítő Műszaki Kiállítás* a Liszt Ferenc Kultúrházban.

Rendezte a Soproni Műszaki Egyetem Geológusmérnöki Tagozata és a MTESZ Soproni Intézőbizottsága szervezésében az Építésügyi Minisztérium Földmérő és Talajvizsgáló Irodája.

1957. augusztus 16–30-ig: *Ellenforradalmi Kiállítás* a Liszt Kultúrházban, az MSZMP városi pártbizottsága rendezésében.

1957. október 13–27-ig: a Városi Festőteremben, a Soproni Képzőművészeti Kör rendezésében *Őszi kiállítás*.

Horváth Marietta és Mühl Aladár különkiállításával.

1957. október 13–20-ig: *Akváriumkiállítás* az Ady Kultúrházban. 1957. október 13–20-ig: *Fényképkiállítás* az Ady Kultúrházban.

1957. október 13–20-ig: *Bélyegkiállítás* a Postapalotában, a Magyar Bélyeggyűjtők Országos Szövetsége rendezésében.

1957. október 16–23-ig: *Kereskedelmi-, Ipari- és Mezőgazdasági Kiállítások a Soproni ünnepnapok keretében*. Rendezte a Soproni Hazafias Népfőnt.

1957. október 13–30-ig: a Soproni Fertőbarátok Kiállítása a Metesz helyiségében, *A Fertő és vidéke*.

1957. november 10–24-ig: a Városi Festőteremben *Légoltalmi Kiállítás*, a Sopron Városi és Soproni üzemi Légoltalmi Parancsnokságok rendezésében.

g) Cirkuszok Sopronban az 1957. évben

1957. június 22–25-ig: 6 előadással, 12 attrakcióval, a *Budapesti Vidám Cirkusz*.

1957. augusztus 23–26-ig: 5 előadással, 15 attrakcióval, a *Hungária Nagycirkusz*.

A soproni normálméretű filmszínházak 1957. évi műsorai:

Bemutatásra került 3 filmszínházban (Ady Kultúrházban, Szabadság és Vörös Csillag Filmszínházakban)
összesen
267 műsorral 2457 előadás.

Ezek között 74 színes és 193 fekete-fehér volt.

Gyártmányuk szerint

népi demokratikus államokból	178
nyugati államokból, stb.	89
összesen	267 műsor.

A filmek részletes statisztikája:

	Gyártási hely: (Műsorok száma)	A bemutatott előadások száma: (Rendes és matiné-előadások)
Ausztria	5	57
Anglia	8	93
Argentina	3	53
Bulgária	3	43
Csehszlovákia	24	85
Franciaország	32	482
India	2	6
Jugoszlávia	10	114
Kelet-Németország	16	144
Lengyelország	7	46
Magyarország	52	423
Kína	3	12
Mexico	2	13

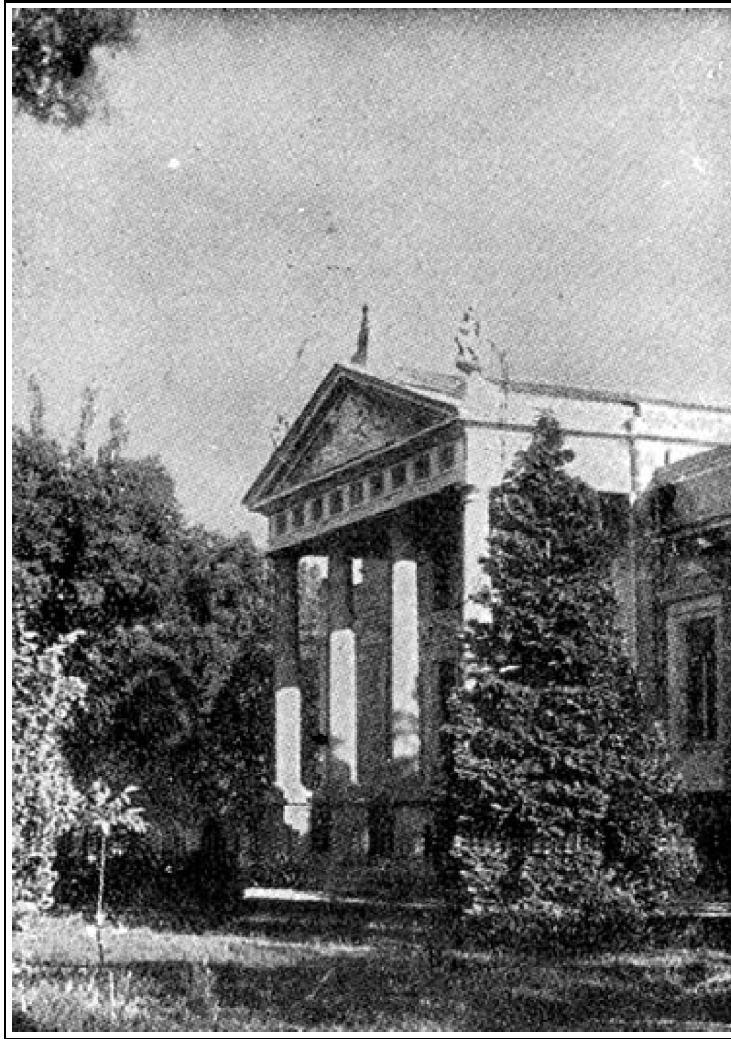
Norvégia	2	2
Nyugat-Németország	18	238
Románia	2	22
Olaszország	16	192
Spanyolország	1	26
Szovjetunió	61	406
267 műsor		2457 előadás

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE 1957 / Csatkai Endre: A soproni Liszt Ferenc Múzeum az 1957. esztendőben

277 Csatkai Endre: A soproni Liszt Ferenc Múzeum az 1957. esztendőben

Nem könnyű évet hagyott maga mögött a soproni múzeum 1957 szilveszter napján. Az 1956-os ellenforradalmi események ugyan nem sujtották a várost fegyveres mozzanatokkal, sem anyagi kárral, mégis a múzeum szokott munkamenetében nagy zökkenők támadtak. Az üdülők hosszú hetekig szüneteltek, alig tévedt valaki a múzeum tájékára, a szénhiány miatt a múzeum dolgozói egyetlen szobába szorultak, természetesen nagyobb munkáról alig lehetett szó. A fűtőidény elmúltával az lett a múzeum vezetőségének a törekvése, hogy a múzeum mihamarabb megnyissa kapuját és ezzel is hozzájáruljon a felzaklatott kedélyek lecsillapításához. Valóban a tavasz érkezével ismét jelentkeztek az üdülők, míg a helybeliek szokásos külön-kiállításaink kapcsán mutattak nagyobb érdeklődést. Az év utolsó negyedében a látogatottságot erősen korlátozta a villanyvezeték kicserélése, ami miatt néha az egész múzeumot zárva kellett tartani, hosszabb ideig pedig egyes részek voltak zár alatt. Sajnálatosan állapítható meg, hogy bár a látogatottság – a belépődíj ellenére is – némi emelkedő irányzatot mutat, fiókunkat, az Orsolya téren levő Lábás-házat nem karolja úgy fel lakosságunk, ahogyan megérdemli, jóllehet naponta látható és a város kellős közepén van. A Sztálin téri épület és a Lábás-ház együttes látogatottsága 12.286 főnyi volt. Közel 200 csoportvezetést végzett a múzeum személyzete.

Az év utolsó napján a leltározott tárgyak száma 13.947. Nincsen még tudományos leltára az éremtárnak, a plakátoknak és kisebb számú raktári anyagnak.

A soproni múzeum

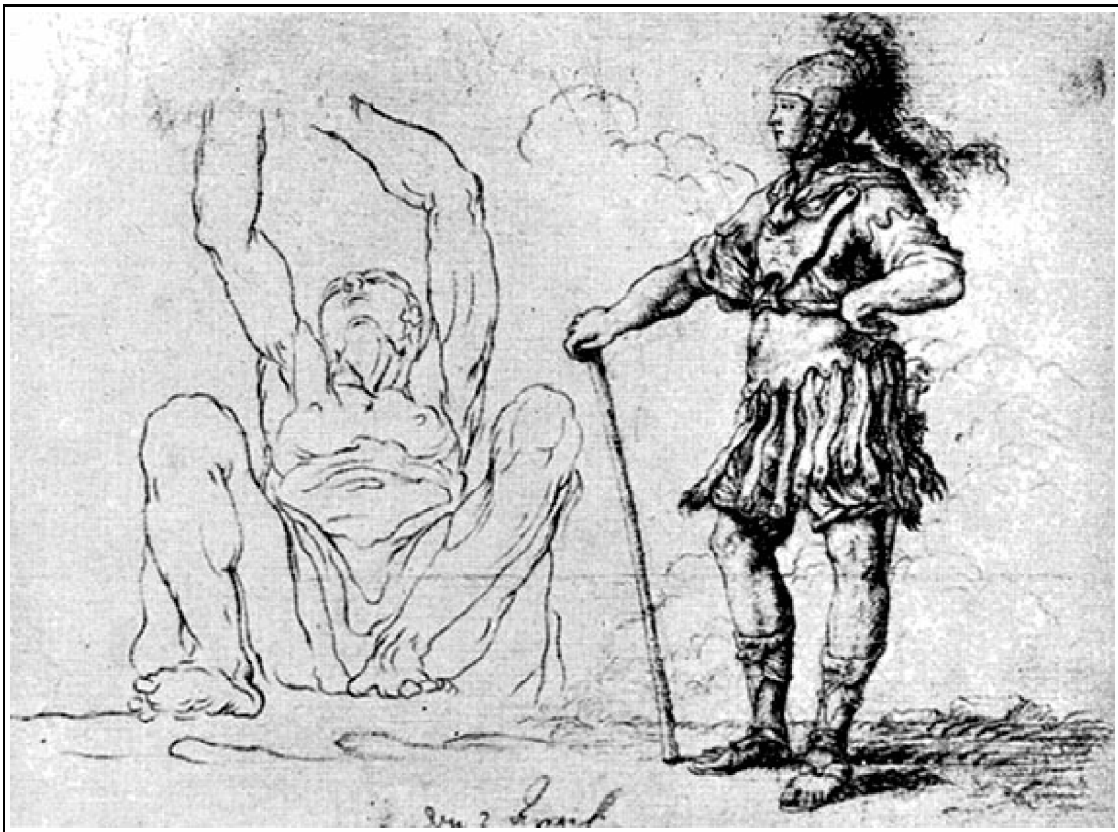
A múzeum számos ásatást és leletmentést végzett 1957-ben. Nagycenken a MÁV pályaudvar homokbányájában hallstatt-kori urnasír került feltárássra, tartozékai közül említésre méltó egy díszítetlen urna, egy nagyobb edény, kettős edény, egy kis, magasra húzott fülű csésze és három tál. Újkéren a Temető dülőben római kori sírláda volt a lelet, tetejét az első századból való sírkő alkotta, amelyről a mellképeket és felírást leverték, egyes rajzok azonban még jól kivehetők. A sírt magát régen kifosztották már. Sopronhorpácson a híres román templom oldalhajójának feltárását is a múzeum régésze, Nováki Gyula végezte. A templom déli oldalán 71 sír, illetőleg sírnyom került felszínre igen szegényes leletekkel a középkortól a 18 századig. Sopron területén a Balfi utca 27. szám alatti építkezéssel kapcsolatosan két római kori csontvázra akadtak, melléklet nem volt, az egyik csontváz peremtéglákkal volt takarva. A Sztálin téri építkezések a korábbi években is gazdagon jutalmazták a régészek fáradozását; 1957-ben újabb három sírt lehetett a térképbe rajzolni. A Nemzeti Múzeum a Tómalom közelében felfedezett népvándorlási temető további ásatását intézte, Török Gyula régész mellett a soproni múzeum régésze is dolgozott, aki egyébként több terepbejárást is végzett, többek között Oslin. Néprajzi kutatást Domonkos Ottó számos faluban folytatott, így Fertőendrédén, Agyagosszergényben, Hegykőn, Vitnyédén, Kópházán stb.; tárgyakat

gyűjtött a pásztorkodás, gazdálkodás és kisipar köréből. A művészi anyag gyarapodásából kiemelhető Karcsay Lajos Sopron megyei festőművész vázlatkönyve, a soproni születésű Bors Károly festőművész egy kisebb [278](#)vízfestménye, négy soproni gyártmányú ezüst kanál, amivel az 1945-ben sajnálatosan eltűnt helyi ötvöstárgyakat igyekeztünk pótolni. A helytörténeti – anyag gyarapodásában értékes darab a Hillebrand cég kezelésében volt omnibusz végállomásának cégére, egy kis miniatűr kocsi, egy igen szép művű puska stb.

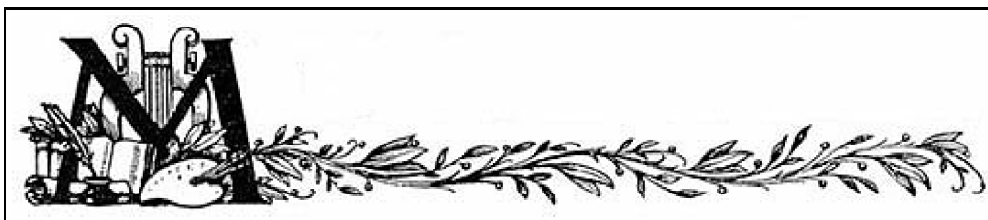
A múzeum dolgozószobáiban szorgalmas tudományos munka is folyik a régészet, kisipar, néprajz és a helytörténet területén. A Sopron utolsó 100 évének kikutatására alakult munkaközösségben két tudományos dolgozó vett részt. Hárman számos előadást tartottak Sopronban és a fővárosban. A Soproni Szemlének is hűségese munkatársai, de más tudományos lapokban is helyet kaptak dolgozataik.

A régi épületben 1957-ben négy különkiállítás volt. Áprilisban Haydn József zeneszerző emlékezete. Májusban a Romantikus építészet Sopronban (az eredeti tervek és a mai állapot fényképekben; hathatósan közreműködött Tompos Ernő építészmérnök), júniusban a Négy évszázados Berzsényi Gimnázium és végül augusztusban a Soproni arcképfestés 17–19. század, másodig sorozatban.

A múzeum többezres szakkönyvtárát, adattárait és anyagát nagy számmal használták kutatók és érdeklődők helyből, az országból és külföldről.

Schauer Izabella (XVIII. század) soproni festőnő vázlatkönyvéből
(Sopron, Liszt Ferenc Múzeum)

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

---

279 MEGEMLEKEZÉSEK

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Friedrich Károly: Dahner Samu 1874–1957

**Friedrich Károly: Dahner Samu
1874–1957**

Az erdőben sétáló soproni ember önkéntelenül is Muck András vagy Zügn Nándor nevét idézi, akiknek a gondosan megtervezett erdei utakat és szép kilátókat köszönhetjük.

Ugyanígy városunk legszebb parkjában, az Erzsébetkert szebbnél szebb virágszőnyegei között Dahner Samu neve jelentkezik.

Országos viszonylatban is híressé tette parkunkat növényritkaságokkal, pálmákkal, óriásfenyővel, mesteri módon megtervezett, művészi érzéssel, szinte költői szépséggel összeállított virágcsoportokkal és festőien megkomponált gyepgirlandokkal. Kora tavasztól késő őszi virágzó és illatozó Erzsébetkertünk önzetlen szerelmese, a parkosítás, utcai fásítás és a városkép szürkeségébe hangulatos zöld színfoltokat varázsló művésziünk 1957. június 27-én halt meg.

Megemlékezünk róla, mert egyike volt azoknak a lelkes soproniaknak, akiknek egyetlen életcéljuk van: örömet szerezni embertársaiknak. Erzsébetkertjével sok örömet szerzett és sok embert gyönyörködtetett. Munkája nyomán éreztük, hogy itt olyan ember dolgozik, aki nem foglalkozást űz, hanem hivatást teljesít.

1874. február 11-én Sopronban született. Egyszerű postás gyermeke volt, anyja soproni földműves-családból származott, lelkes városszeretetét tőlük örökölte. Már gyermekkorában is a virágok rajongója volt, ezért iskoláinak elvégzése után belépett a városi kertészetbe tanoncnak. 1889-ben már segéd és ilyen minőségben dolgozik 1894-ig Sopronban. Munkaambíciója külföldi tapasztalatok felé unszolja, egy évig Grazban dolgozik egy kereskedelmi kertészetben. 1895-ben a soproni 76. gyalogezrednél letöltött katonaevei után elvégzi a kertészeti szakiskolát és Bécsben a Rothschild-kertészetnél helyezkedik el. Innét egy másik világhírű kertészethez került: a schönbrunni park kertészeténél sajátítja el a kertésművészet magasiskoláját. Tapasztalatokban, tudásban gazdagodva hazatér, és 1912-ben ő lett a soproni városi kertészet főkertésze. Ezen a helyen dolgozik 40 éven át.

Munkájával először megszépíti az Erzsébetkertet, aztán átalakítja a Deák teret, Széchenyi teret, rózsaligeteket létesít a Bécsi dombon, fasorokat és virágágyakat varázsol a város minden részébe. Sok-sok kilométer hosszúságú utcasort fásít, parkosít és igen ügyesen, sokszor zöld futónövény-kulisszákkal elfedi a bántó tűzfalakat. Az üdülőhely ill. idegenforgalmi város előfeltételeinek egyik megteremtője. Mint a Soproni Városszépítő Egyesület választmányi és egyúttal egyik legaktívabb tagja valóban megszépítette Sopront. A kezdeményezésére megindult „Virágos Sopron” mozgalom nemes versenyével muskátli-díszeket helyez minden soproni ablakba. Fáradhatatlanul járta 280annak idején Dahner Samu és gárdája a várost, hogy szervezzen, irányítson és tanácsadásával megteremtse a soproni házak ablakainak ma már magától értetődő virágdíszzeit.

Emléktábla helyett az idősebb generációnak az Erzsébetkert virágai, utcák és fasorok hirdetik Dahner Samu emlékét, a fiatal generáció pedig a közeljövőben újjáéledő Bécsi dombi úttörő-ligetben fogja érezni Dahner Samu egykori kezdeményezésének szépségét.

Munkáját bel- és külföldi viszonylatban egyaránt elismerték, ő azonban a soproni ember jellegzetes szerénységével dolgozott. Örömet talált munkájában és közismert alakja hozzátartozott az Erzsébetkert sétányaihoz, amelyeken kora reggeltől szüntelenül sürgött-forgott, tervezett és alkotott.

Számtalan közismert soproni ember sírjára kertészetének virágaiból ő fonta a város elismerését és köszönetét jelentő koszorúkat, mi ezúttal virág helyett ezzel a néhány sorral mondunk köszönetet az örökké zöldülő és virágzó soproni ligetek elhunyt mesterének.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKÉZÉSEK / Csatkai Endre: Thirring Gusztávné

Waisbecker Irén 1868–1957

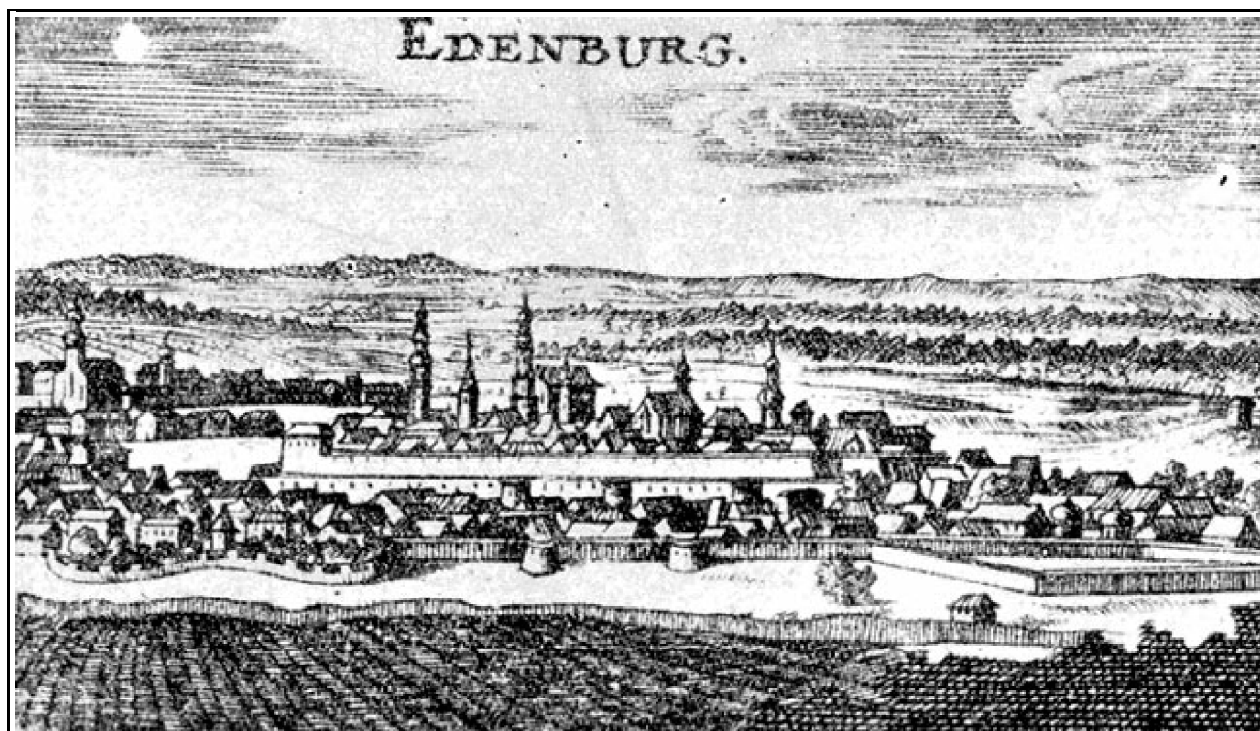
Csatkai Endre: Thirring Gusztávné Waisbecker Irén 1868–1957

Magas korban, Budapesten hunyt el Thirring Gusztáv világhírű statisztikusunk özvegye és utolsó kívánságához képest hamvait a soproni földben helyezték örök nyugalomra. Kőszegi születésű volt, de férje révén, aki soproni származását nemcsak büszkén vallotta, hanem számos úttörő helytörténeti munkával is szolgálta a tudományt, maga is soproninak számított, mint a nagynevű tudós munkatársa. Főleg szépirodalommal és néprajzzal foglalkozott szívesen, de a szépirodalom nála áthatol egy kevésbé a tudomány területére. Versek és elbeszélések mellett nagy szeretettel dolgozott fel népmeséket, fordított népdalokat vendből és németből. A néprajz terén főleg Nyugat-Magyarország foglalkoztatta, a hienc nyelvjárás és a vendek. Dalokat, népszokásokat gyűjtött. Jelentős hienc népdalgyűjtése 1916-ban *Volklieder der Hienzen* címen bécsi kiadónál látott napvilágot. Nevével a Soproni Szemle hasábjain is találkozhattunk és így halála lapunk régi olvasóinak körében is megilletődést váltott ki.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / László Ernő: Scheiber Ferenc 1873–1957

László Ernő: Scheiber Ferenc 1873–1957

A pancsovai születésű Scheiber Ferenc életének nagy részét ugyan az ország határain kívül töltötte, de kevesen tettek olyan nagy szolgálatot a hazának mint ő. A bécsi hajdani közös hadügyi levéltárnak volt tanácsosa; a császárvárosban haladó szellemben élt, 1919-ben például a Tanácsköztársaság hónapjai alatt állandóan vörös karszalaggal járt-kelt hivatalában. Amikor pedig a levéltár feloszlásra került, olyan meggyőző erővel képviselte Magyarország érdekeit az utódállamok osztozkodásánál, hogy sikerült a Rákóczi-szabadságharc és 1848/49 rendkívül becses irományait haza mentenie. Nyugdíjas éveinek egy részét Bécsben töltötte, de amikor 1900 táján a magyar kormány külföldre nem fizetett ki nyugdíjat, hazaköltözött, mégpedig Sopronba. Első dolgainak egyike volt, hogy a városi levéltárban jelentkezett és felajánlotta szolgálatait. Számos európai [281](#)nyelven írt és beszélt, így elvállalta az 1809-es francia megszállás aktáinak rendezését és leltárba foglalását. Hajlott kora ellenére napról-napra megjelent a levéltárban és órákon át dolgozott az óriási számú, addig meg sem bolygatott papírtömegben. Munkája révén az érdekes kor összes, igen sokszor francia nyelvű iratanyagáról a kutatóknak ma 143 lapos fólió katalógus áll rendelkezésére, maga az anyag pedig teljesen rendezett és könnyen kezelhető. Például csak a névmutató maga 113 lap. Scheiber Ferenc nagy nyelvtudását bárkinek örömmel állította szolgálatába és hamarosan az egész város ismerte. Szikár, hatalmas alakja szinte hozzátartozott az utca képéhez. A halálát megelőző években már csak a környékbeli gyerekek oktatásával foglalkozott, orosz leckéikben is nagy segítséget adott nekik. Egyébként szinte halála napjáig el-eljárt politikai ülésekre és tanácsbeszámolókra, az új világ minden fordulatát figyelemmel kísérte. Véletlen baleset ölte meg 1956. október 3-án, tragikus hirtelenséggel, úgyhogy a helytörténet kutatói és nagyszámú hálás tisztelői csak nagykesőn tudták meg «Fránci bácsi» szomorú elmúlását.

Sopron. 1681. Rézmetszet.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Csatkai Endre: Jáki Gyula 1898–1957

**Csatkai Endre: Jáki Gyula
1898–1957**

Abban az országos gyászban, amely Jáki Gyulának, a szegedi egyetem rektorának, a nagynevű tudósnak és sebésznek halála nyomán támadt, a Soproni Szemle is részt kér. Jáki Gyula győri születésű volt és bár élete nagy részét az Alföldön töltötte, megmaradt szívében dunántúlinak, gyakran hazalátogatott, az országrész különleges kérdései iránt mindenkor nagyban érdeklődött. Így amikor folyóiratunk újra kezdte pályafutását, az elsők között ajánlotta fel közreműködését. Mint a magyar orvostörténet hivatott kutatója, ebből a tárgykörből jelentett be értékesnek ígérkező dolgozatokat, azonban csak egynek megírására jutott már idő. Csapody István Sopron megyei születésű szemész professzor méltatását közöltük tőle; a kitűnő tollú tudós 1958 márciusában tragikus gyorsasággal elhunyt; itt hagyta sokrétű társadalmi és tudományos munkásságának színhelyét és megíratlanul maradtak a soproni vonatkozású cikkek is. Halála pótolhatatlan űrt hagyott a magyar tudományos világban és a Soproni Szemle írógárdája is súlyosan érzi a veszteséget.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL

---

282 **AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL**

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 25–26. Járt-e Erzsébet királyné Mihályiban?

25–26. Járt-e Erzsébet királyné Mihályiban?

A SSz. 1957-es évfolyamának első kettős számában Mollay Károly leírja Kottanner Jánosné naplója alapján, mi módon lopták el 1440-ben Visegrádról a magyar koronát, hogyan került Erzsébet királynéhoz s onnan Ausztriába. Van egy helyi hagyomány, amely szerint Erzsébet és a korona ez útjában Mihályi, Sopron megyei községet is érintette. Írásban ennek nyomát a Hazai Tudósítások 1806-i évfolyamának 370. lapján találtam egy cikkben, amelynek egyik mondata így hangzik Mihályiról: „Emlékezetet érdemel ezen helység a Magyar Koronának szállása miatt.” Majd leírván a királynő útját, így folytatja: „Ezen útjában szállott meg Mihályiban is. De, hogy annál bátrabban titkolhassa tettét, a Koronát a Kastélynál lévő odvas fába rejtette. Így borult el vele országunk fénye. Ezen éjjeli szállásnak emlékezetét fenntartja most is egy szobában a falon lefestett dült fa, melly mellett fekszik a Magyar Korona e Deák Versnek aláírásával: Hoc ego sub tecto quondam peregrina quievi.” A fedél alatt nyugodtam egykor mint vándor. Valószínűleg a ma iskolának átépült Dőry-kastélyról lehet szó, amelynek a Rába felé eső részén még két középkori körbástya mellett egy gótikus bejárója is megmaradt, míg az utcai homlokzatot 1850. körül romantikus stílusban átépítették. A Sopron és környékének műemlékeit tárgyaló nagy könyvben sincs említés a falfestményről. Mollay Károly bizonyonnyal tud felvilágosítással szolgálni, van-e történeti alapja Erzsébet Mihályiban történt megszállásának?

László Ernő

Mint cikkemben említettem, Kottanner Jánosné a csecsemő V. Lászlóval a Győr–Magyaróvár–Kismarton útvonalon 1440. június 3-án érkezett Sopronba, ahol július 3-ig maradtak. Erzsébet királyné ezalatt Győrben és Pozsonyban tartózkodott (Házi: Sopron tört. 1, 3:197–8, 201). Pozsonyban többek között arról tárgyalt, hogy V. Lászlót Fraknó várában helyezze el (vö. Endlicher i. m. 96), ahol csecsemő fia Ulászló hívei ellen védve, de mégis magyar területen lett volna. Erzsébet maga Sopronba csak 1440. december

8-án, Bécsújhelyről érkezett, s december 17-én távozott, a városban hagyva udvartartását: november 26-án ugyanis Bécsújhelyt arra kötelezte magát, hogy olyan magyarországi határvárat (*ortgesloss*) szerez, amelyben IV. Frigyes német király emberei fiát biztonságosan őrizhetnék (Házi i. m. II. 3: 289, 291, 309, 311, 316, 321; I, 3: 207. 209; Nagy Imre: Sopron vm. tört. II. 300; Teleki József: Hunyadiak kora Magyarországon X, 94). Nem tudjuk, hogy Sopronból merre vette útját, városunkba másodszor – 1441. február 9-én – mindenesetre ismét Bécsújhelyből jön, s február 11-ig marad (Házi i. m. II, 3: 299; 306, 310, 312, 315, 318, 321; I, 3: 211). Ugyanígy harmadszor is, március 6-ról 7-re virradó éjjel; a Frigyesnek ekkor már elzalogosított városból március 12-én megy tovább Pozsonyba (Házi i. m. II, 3: 303, 309–10, 320, 256; Teleki i. m. 95). Tekintettel arra, hogy Erzsébet a királyi koronát már 1440 augusztus 3-án elzalogosította IV. Frigyesnek (vö. Endlicher i. m. 97), a fenti adatokból semmi jel sem mutat arra, hogy akár Erzsébet királyné, akár Kottanner Jánosné Sopronba jövet a királyi koronával Mihályi községben megpihent volna. A Hazai Tudósítások említette: 283latin felirat (vö. László Ernő kérdését e számunkban) keletkezését nyilván a XVIII. század második felében megélnékelő helytörténeti érdeklődésnek köszöni, amely megfelelő forráskutatások hiányában nem egyszer tudálékos magyarázatokhoz folyamodott, s ezeket koholt latin feliratokkal „hitelesítette”. Sopronban is ekkor kerül a Hátsó kapu mellé az a latin felirat, amelynek azt kellett volna bizonyítania, hogy városunkat eredetileg *Sempronium-nak* nevezték, s a Semproniusok híres római nemzetsége alapította volna. A mihályi eset, ugyanúgy mint a soproni, valamint a helytörténeti érdeklődés kezdeteire vet világot.

Mollay Károly

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 27. Régi soproni írók

27. Régi soproni írók

Birtokolom Bod Péter „Magyar Athenas avagy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudós embereknek... históriájok” c. könyvét 1766-ból. A 153. lapon a következőket írja: „Kövesdi Mihály. Hazájára nézve Komáromból való, Hivatalára nézve Soproni Oskola Mester, dolgozott valami Deák és Magyar Grammatikát, melly kinyomtatott Lötshén 1690-dik eszt.” Szeretném tudni, elírás-e a keresztnév és az író azonos-e a SSz. 1957-i 1–2. számában említett Kövesdy Pállal.

Ugyancsak az idézett munka 154. lapján szó van Lackner Kristófról is háromnegyed oldalon át; a 165. lapon pedig Lokner Andrásról ír, akiről megemlíti: „Soproni vólt Hazájára.” Egy családra vall-e esetleg a vezetéknev?

A 193. lapon „Nevetlen könyvek” címszó alatt olyan könyveket sorol fel, „a melyeknek Iróji vagy Fordítói a magok Neveket bizonyos okokra nézve fel nem tették, hanem elhallgatták. Ide tetszett hogy tétessenek az idő szerint, a mint Világra jöttek.” E fejezetben található a következő könyv említése: „Soproni piros Tyukmony; mellybe a Római Pápiák öröme bé rekesztetnek. Nyomtat. Kassán. 1719. S. R.” Bod hozzászólja: „Valami Jubiléumra írott Magyar versek ellen tojták ezt a piros tojást, hihető a nagy erőltetésben veresedett-meg.”

Végül a 203. lapon említés történik a következő könyvről: „Orosz Ferenc. Remete Pál rendéből-való szerzetes; azon Szerzetnek és Szerzeteseknek Históriájokat rövid summában foglalta Deák nyelven s ki

bocsátotta Sopronb. 1747.”

Érdekelne, hogy az említett munkák ismeretesek-e a soproni szakirodalomban?

Szele Lajos

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 28. XVII–XVIII. századi soproni írók

28. XVII–XVIII. századi soproni írók

Szele Lajos olvasónk kérdéseire készségesen válaszolunk. Kár, hogy Sopron irodalmáról nagyobb összefoglaló munka nincsen és még nagyobb kár, hogy amikor néhány éve Magyarország irodalomtörténeti atlaszát készítették, Sopron kimaradt belőle, mégpedig nem munkatársak vagy adatok híján, hanem mert az adatok összeszedését olyan valaki vállalta, aki – bár a tudományos dolgozóktól összeszedte az anyagot, – sem nem továbbította, sem nem összegezte, a kéziratok pedig eltűntek az illetőnek Sopronból való távozásakor. Így hát örülünk is, ha olvasóink ilyen irányú kérdései révén legalább részben napvilágra kerülnek a soproni irodalomra vonatkozó adatok. Szele Lajos olvasónk kérdéseire ezek a válaszok:

1. Bod Péter Kövesdyre nézve azt mondja, hogy *valami* deák és magyar grammatikát írt, tehát hallomásból tudott csak róla, ezért nem is írta pontosan a nevét az írónak, aki valóban azonos a soproni Kövesdy Pállal. A könyv címlapjának képét lássad a SSz. 1958-as évfolyam első számában, Németh Sámuel cikkének során.

2. A 17. században gyakran olvashatjuk Lackner Kristóf nevét is így: Lochner. [284](#)Po. Szenczi Molnár Albert 1614. október 26-án jegyzi fel naplójában: „Sopronba. Ebédeltem Christof Lochnernél.” Lochner András nem volt közvetlen leszármazottja a polgármesternek, hisz az gyermektelenül halt meg; a Lochner család a 17. század második felében a belvárosban lakott. János András szerepelt ama soproni diákok között, akik Zrínyi Miklós halálakor verseket írtak és adtak ki. Lássad SSz. 1955, 85. lap.

3. A Sopronyi piros tyukmony című röpirat eléggé ismert, sőt szerzőjét is tudjuk. A reformáció 1717-es ünnepére Dobner Ferdinánd soproni polgármester adott ki füzetet ezzel a címmel: *Wie alt ist Luthers Lehr? Ábrahám Egyed* nevű fia, aki papnak készült, de valami folytán nem kapta meg a kívánt állást és emiatt gyűlöletre indult, felelt apja írására ezzel a címmel: *Ödenburgerisches rothes Ay*. Ezt fordították le és adták ki 1719-ben Kassán. Payr Sándor szerint (A régi evangélikus temető Sopronban, 1917) az eredeti 1718-ban látott napvilágot. A magyar kiadásnak egy töredékes példánya megvan a Liszt Ferenc Múzeumban.

4. Orosz munkája nem éppen ritka könyv. Hasznos a pálosok történetére nézve és számos adat lelhető benne a sopronbánfalvi kolostorra is. Ezeket felhasználtam A Pálos történetől a Lövérig c. cikkben (Új Sopronvármegye 1943. IV. 3.)

Cs. E.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 29. Terem-e még a soproni erdőben festőfű?

29. Terem-e még a soproni erdőkben festőfű?

A 19. század derekán sokat szerepel a soproni tanácsjegyzőkönyvekben a *Farbenkraut* (festőfű). A városi vezetőség akkoriban mindentől pénzt óhajtott és sokszor tudott is facsarni, így értékesítette az erdőkben termő festőfüvet, és annak kizárólagos gyűjtési jogát árverésen bérbe adta. Alulírott az 1836-os tanácsjegyzőkönyv forgatása közben lettem rá figyelmes, a bejegyzés szerint akkor *újabb* három évre adták ki, de hát már 1836 előtt is folyt a gyűjtése és felhasználása, bizonyára ipari célokra, ahogy a nevéből erre következtetni lehet. Meg is hirdették, de 40 Ft-ra gondoltak évi bérként és az árverésen egyetlen érdeklődő (ahogy akkor mondták, Liebhaber) sem jelent meg. (Tjk. 1836: 2079, 4878. sz. végzés.) 1837-ben az év elején megismételték az árverést, ismét nem akadt pályázó, mire utólag Gessler József 10 Ft-t ajánlott fel egy évre, s ebbe is beleegyezett a tanács. Csak hát Gessler időközben meghalt, a 10 Ft is veszélyben forgott, szerencsére az özvegy vállalta a bérletet az év végéig (Tjk. 1837: 386, 1340, 1408). Tán a haláleset folytán nem akadt a babonás növénygyűjtők közt pályázó, de 1838-ban is csak egy jelentkező van, az is csupán öt Ft-ot ajánl fel. 1840-ben sem volt dolga az árverelő bizottságnak, egy lélek sem mutatkozott, utólag Kraus Antal mégis kötélnék állt, egyébként szalmakalapgyártó volt és szegény ember (Tjk. 1840: 3883, 3652). Végül is megunta a városi vezetőség a dolgot, és mikor 1843-ban ismét senki nem jött el a licitára, határozatba ment, hogy többet nem adják bérbe a festőfű szedését (Tjk. 1843: 4294, 4821). Úgy látszik, ezzel ment fel a festőfű értéke. 1845-ben pályázat nélkül jelentkezett Fuchs Vilmos kereskedő Lakompakról és 30 Ft-ért megkapta a jogot, hogy a Harkától Lépesfalváig terjedő erdőrésszben gyűjtheti a festőfüvet. Példáján felbuzdulva a szintén lakompaki Wolf a Dudleszerdőben kapott egy évre szedési jogot, Pfeifer megyesi tanító pedig faluja erdejében (Tjk. 1845: 3129, 3524). 1846-ban elhatározta a város vezetősége, hogy a festőfű szedését többet nem bocsátja árverésre és csak évről-évre adja ki, egyúttal megbízta Rinaldi erdőmestert, jelentse „az idén is mutatkozik(e) festőfű ?” (Tjk. 1846: 4399.) A községi képviselő azonban hasznot szimatolt és újból három éves bérlet kiadását szorgalmazta, a licitán azonban csak az egy Lampl Mátyás jelentkezett, aki 20 Ft-ért meg is kapta a bérletet és azonnal letett 2 Ft bánatpénzt (Tjk. 1847: 1034, 1493).

Érdekes volna ezután tudni, hogy a festőfű miféle növény, él-e ma is a soproni erdőben és ami a fontos, fel lehetne-e ma is használni ipari célokra?

László Ernő

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 30. „Farbenkraut”, azaz „festőfű”

28530. „Farbenkraut”, azaz „festőfű”

A „Farbenkraut”, azaz „festőfű” nem egy meghatározott növény neve, hanem gyűjtőfogalom, amely minden, gyolcs- és kelmefestésre alkalmas, színező-anyagot tartalmazó lágyszárú növényt magában foglal. Évszázadokkal ezelőtt ugyanis a sárga, kék, vörös, barna és fekete szín előállítása vagy vadontermő, vagy termesztett növény segítségével történt. Csak a közlekedési eszközök rohamos fejlődése, továbbá a szerves anilin-vegyületek nagytömegű előállítása szorította ki festőnövényeinket a piacról. Számos növény fajneve (*tinctorius*, *-a*, *-um*) utal erre, így pl. a festő-zsoltina (*Serratula tinctoria*), festőrekettye (*Genista tinctoria*), festőcsülleng (*Isatis tinctoria*), festőpipitér (*Anthemis tinctoria*), festőszeklice (*Carthamus*

tinctorum), festőbuzér (*Rubia tinctorum*) stb.

Azt, hogy a soproni tanácsjegyzőkönyvekben szereplő és a múlt század derekán bérbevett gyűjtési jog pontosan mely növényre vonatkozhatott, csak következtetésekkel valószínűsíthetjük. Miután persze az adatok kifejezetten *fű*-ről tesznek említést, eleve el kell ejtenünk azokat a festőnövényeket, amelyek festőanyagot tartalmaznak ugyan, de fák vagy cserjék. Így tehát az egyébként *sárga* festésre használatos vadkörte, vadalma, zselnice meggy, nyír, fekete eperfa, törékeny fűz, mézgás éger, vesszős fagyal, fekete bodza, csíkos kecskerágó, varjutövis benge, sóskaborbolya, cserszömörce –, a *zöld* szín festésére használt házi szilva, mézgás éger, sajmeggy, mezei juhar –, végül a *fekete*, ill. *barna* szín elnyerésére alkalmas mézgás éger, dió, hegyeslevelű juhar, virágos körös, fekete bodza – esetünkben szóba sem jöhetnek.

A *lágyszárú* (dudvás) *festőnövényeket* figyelembevételével, gyanúnk mindenekelőtt a kék festéket tartalmazó festőcsüllengre (*Isatis tinctoria*) terelődik, lévén Sopron városában fejlett kékfestőipar. Az ugyancsak kékre festő illatos ibolya (*Viola odorata*), üstökös gyöngyke (*Muscari comosum*) és őszi kikerics (*Colchium autumnale*) aligha kerülhetnek szóba, mert festőanyaguk gyenge színt ad s csak indigó, kékítő, timsó vagy korpacibere hozzáadásával használható. Ám az *Isatis-t* sem támogatja más, az itt-ott szereplő „*vaíd*” német névén kívül, mert nyilvánvaló, hogy a városi tanács által bérbeadott festőnövény csak vadon termő növényre vonatkozott, az *Isatis-t* pedig kizárólagosan termesztett növényként ismerjük tömeges előfordulás esetén. Régi flóraműveinkben sehol sem szerepel a spontán fajok között, csupán Gombocz utal *Borbás V.* Vas vármegyei flóraművére, ahol *Sonklar* adatai alapján Kőszeg és Bük között jelzi.

Ha tehát a festőcsüllenget elejtjük – s így kell cselekednünk –, akkor növényünket olyan *lágyszárú* festőnövények között kell keresnünk, amelyek széltében-hosszában elterjedtek a tanácsjegyzőkönyvek által jelzett vidéken, tehát a Harkától Lépesfalváig terjedő erdőkben, a Dudlesz-erdőben és Fertőmeggyes határában. Ilyen lehet kis mértékben (de inkább a soproni hegységben elterjedt) szurokfű (*Origanum vulgare*), mely sárga, fekete és barna színre fest; a vörös színt adó orbáncfű (*Hypericum perforatum*), mely azonban inkább gyógynövényként általánosan ismert. A vörös színt adó *Rubia* termesztett, az *Alkanna tinctoria* Alföldünkön máig is általánosan elterjedt népi ajakpirosító, de vidékünkön nincs. Maradnának tehát a sárga festésre alkalmas és kék hozzáadásával még zöld színt is adó festőrekettye (*Genista tinctoria* ssp. *elata*), farkas kutyatej (*Euphorbia cyparissias*), gyermekláncfű (*Taraxacum officinale*, de ez nem erdei növény!), sárga rezeda (*Reseda lutea*), és homoki szalmagyopár (*Helichrysum arenarium*). Utóbbiakkal szemben komoly kétségek merülhetnek fel, mert az oroszlánfog (gyermekláncfű) és a sárga rezeda nem erdei növények, a homoki szalmagyopár pedig ezenkívül még nem is nagyon jelenvaló vidékünkön. Így tehát maradna a festőrekettye, németül „*farber Ginister*”, általánosan „*Farbenkraut*”, amely gondolatmenetünk szerint leginkább valószínűsíthető. A feltett kérdésre azonban teljesen megnyugtató feleletet csak akkor adhatnánk, ha meg lehetne állapítani, hogy a szóbanforgó festőnövényt kinek adták el, magán- vagy ipari célra-e és legfőképpen, hogy milyen színű anyag festésére fordították.

Ami a kérdésnek azt a részét illeti, [286](#) hogy fel lehet-e használni ezen festőnövényt ipari célokra, azt kell válaszolnunk, hogy lehetséges, azonban nem gazdaságos, mert szerves vegyületek segítségével igen állékony és igen szép természetes színek, bármely árnyalatban, a növény extrahációval szemben aránytalan olcsó áron előállíthatók.

Csapody István

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / AZ OLVASÓ KÉRDEZ – AZ OLVASÓ KÖZÖL / 31. Hozzászólás a

31. Hozzászólás a Lenin körút és az Előkapu rendezési tervéhez

Megvallom őszintén, a szívem is összeszorul egy kissé, amikor a Szemle utolsó számában a Lenin körüti boltoskákra folytatott vitát olvastam. Ha lebontjuk őket, ismét ok nélkül áldozunk fel valamit, ismét önmagunkat fosztjuk ki feleslegesen. Az új városháza építői is nagyot akartak alkotni, és lerombolták a középkori Sopron három szép házát. Sőt, egész utcasor tűnt el nyomtalanul a vitatható értékű eklektikus épület kedvéért. (Gerő László is említi!)

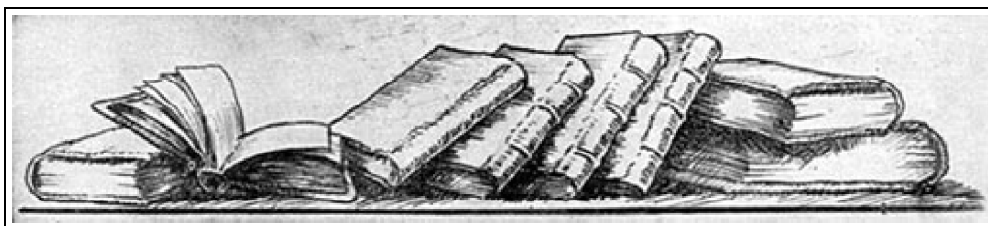
Vagy említsem hajdani, klasszicista stílusú szép színházunkat? Ma az 1909-ben emelt szerencsétlen épület éktelenkedik a helyén. Nem hiszem, hogy Riedlmayer Gyula következő mondatának igaza lenne: «Utódaink szemléletét már nem fogják befolyásolni a megszokott, talán néha – indokolatlanul kedvesnek tartott, valójában bántó városképek.» Nekem most is fáj a Brückl-torony, vagy a toronyörök emeletes házának elpusztítása, legalább annyira, mint a második világháború rabló rombolása a belvárosi házak között.

A művészettörténésznek és az építésznek igaza van, hogy az Előkapu 11 előtt álló házikóknak műemléki értékük nincs. Sopron barátai számára azonban soproni értékrend is van, az adatok ismeretében pedig nem tagadhatjuk a házacskák helytörténeti és városképi fontosságát. A kis üzletek életkora – mint ez több hozzászólásból is kiderül – nem a 30-40 évet, de az ötször negyven évet is eléri. Nem akkor esünk az anakronizmus bűnébe, ha átmentjük a jövőbe ezeket a kis üzletházakat, sokkal inkább akkor, ha elpusztításuk árán kiszabadítunk egy olyan falfelületet, amely a ház fennállása óta soha nem állt szabadon! Az így elért teresedés inkább szerencsétlen, mint jelentékeny hatású lenne. Nem értek egyet azokkal, akik a műemlékhamisítás hibájától félnek, ha kijavítjuk a kis boltokat.

Nagy örömmel üdvözlöm a középkori várfal egy részének tervezett kiszabadítását, nem értek azonban egyet a kis üzletházak indokolatlan lebontásával. Másoknak lehet hogy «rozoga bódésor», nekünk azonban a soproni múlt becses emléke.

Javasolom: őrizzük meg ezeket a kis házakat az utókor számára, ne fűződjék a középkori várfalak kiszabadításához egy felesleges rombolás rossz ízű emléke!

Kovács József

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Erdőmérnöki Főiskola Közleményei, 1956. 2. füzet

Erdőmérnöki Főiskola Közleményei, 1956. 2. füzet

Mezőgazdasági Kiadó. 1957. 142 o.

Szerkesztették: Adamovich L., dr. Botvay K. és dr. Pally Nándor.

A SSZ. XI. évf. (1957) 1–2. sz.-ban (p. 156–157) ismerttem az Erdőmérnöki Főiskola Közleményeinek 1956. évi 1. füzetét. Időközben, ha kissé megkésve is, követte ezt a múlt évi 2. füzet, hasonló kiállításban. A kötet nyolc természettudományi cikket közöl 106 oldal terjedelemben, a műszaki jellegű tanulmányok száma 2, összesen 36 oldalon.

A legterjedelmesebb tanulmány *Tuskó Ferenctől* származik „Adatok az akácművelés elvi kérdéseiről” címmel. A cikk lényegében a szerzőnek „Alföldi akácok növényársulási vizsgálata és művelésének egyes kérdései” c. kandidátusi disszertációjának részlete. Sajnálattal állapíthatjuk meg, hogy a rövidítés nem vált a dolgozatnak előnyére s éppen újszerű, társulástani megállapításai nem kaptak méltó helyet. Nemcsak akácokban (200 000 ha.), hanem az akáccal foglalkozó szakművekben is bővelkedő hazánkban – jelenlegi formáját tekintve – a tanulmány nem sok újat mond. Legértékesebb megállapításai az akácállományok helyes kezelésére vonatkoznak és az alföldi, jó, közepes és rossz akácok típusainak elkülönítése sikerült. Felvételeinek száma azonban kevés és ezért tételei nem meggyőzőek.

Nemky Ernő „Néhány teratológiai és rendes jelenség fás növényeinken” címmel értekezik. A közlemény éles megfigyelőképességről tanúskodik és megfelelő irodalmi tájékozottságról ad számot. Értékét növelné a sok kép, ha azok nyomdatechnikailag megütnék a kívánt mértéket. Sajnos, ez elmondható a kiadvány összes reprodukciójáról. A *Carpinus betulus* var. *heterophylla*-val kapcsolatban érdemes lett volna megemlíteni a Botanikus Kert *Carpinus betulus* var. *quercifolia*-járól, melyet szakirodalmunk egyáltalában nem ismer. A durván fűrészkes levelű bükk leírásából nem lehet megérteni, hogy a *Fagus sylvatica* L. f. *dentata* Dalla-Torret Sarnth. alakról vagy az eddig csak a Vértesből ismert f. *Borosii* Kárp-alakról – esetleg új alakról van-e szó. Ezzel kapcsolatban hasznos lett volna a szerzőnek, a bükk vadontermő változatát áttekintő, magyar nyelvű összefoglalásokat tanulmányoznia. Egyébiránt a szakirodalomban újabban ismét sűrűbben jelentkező teratológiai közlemények (Mándy, Zsolt, Gallé) sorában erdészeti részről a cikk örömdetes kezdeményezés, további, exakt folytatását várjuk.

Tudományos színvonalával, alaposágával és széleskörű tájékozottságával tűnik ki *Igmándy Zoltán* erdővédelmi tárgy körű dolgozata: „Fagyrepedések okozta károk cseréseinkben.” Számos pontos felvételei alapján megállapítja, hogy a törzs vastagsága döntően befolyásolja a fagyrepedésre való hajlamot, és a vastagság növekedésével a fagyrepedt törzsek aránya, a repedések hossza és a károsított fatömeg mennyisége növekszik. Legsúlyosabb a kár a völgyekben, lapokban és az ezekre futó, északi v. keleti kitétséggű hegy- és dombhátakon. Veszélyeztetett helyekre fafajcserét ajánl, ezenkívül elegendő

állományszerkezet kialakítását, főként árnytűrő fafajjal.

Ugyancsak erdővédelmi tárgykörből értekezik *Győrfi János* és *Pagony Hubert*. Győrfi professzor a biológiai védekezés problémájáról szól s arra a végkövetkeztetésre [288](#) jut, hogy míg az intenzív mezőgazdaság a károsítók ellen a korszerű kémiai eljárásokat részesíti előnyben, addig az extenzív erdőgazdaság a tágabb értelemben vett biológiai módokat alkalmazza. *Pagony Hubert* tanulmánya a nyárdugványok álgesztesedéséről szóló III., befejező közlemény.

Soproni vonatkozású *Tompa Károlynak* a maggazdálkodás körébe vágó tanulmánya az erdei fenyő 1955. évi soproni magtermésével kapcsolatban. A szerző a magtermésbecslési eljárások közül *H. Messer* módszerét javasolja s maga is ezzel dolgozik. Eljárásának lényege, hogy próbaterületet jelöl ki, ezen belül megszámlálja a fejlett koronájú, uralkodó törzseket, egy ilyen törzsről leszedi az összes tobozt. Az összes tobozsámot elosztja a mérés útján megállapított, 1 kg-ban lévő tobozszámmal, mely megadja az átlagtörzsen lévő tobozmennyiséget kg-ban. Ezt a próbafák számával megszorozva, megkapja a próbaterület várható toboztermését, amit az állomány egész területére vonatkoztathatunk. A tobozterméssel egyidőben, igen nagy alapossággal és lelkiismeretes munkával a cikk írója törzselemzést is végez, megállapítván a toboztermést a korona északi, déli felére, a kétméteres koronaszintre, sőt az egyes törzssosztályokra nézve is.

Műszaki vonatkozású *Pallay Nándornak* a Sátor-hegység Douglas-fenyő műszaki tulajdonságait tárgyaló cikke, amely egy 41 éves, luccal elegyes, a lucot növekedésében leghagyó *Pseudotsuga taxifolia*-állomány próbatörzseit vizsgálja nyomó-, ütő-, húzó- és nyírószilárdság, valamint egyéb műszaki adatok tekintetében. *Pallay* professzor megállapítja, hogy a nyert műszaki jellemzők sokkal kedvezőbbek, mint a szakirodalomban szereplő eddig ismert adatok, s ennek alapján faiparunk szükségleteinek fedezése szempontjából a jövőben nagyobb figyelemre ajánlja.

Teszárs Géza a feltáróhálózat tervezésével kapcsolatos geodéziai (földmérési) munkák néhány kérdésével foglalkozik, s voltaképpen az utak, vasutak tervezésénél bemérendő alapsokszög vonal törésszögének méréséről, továbbá a hossz-szelvény szintezésénél alkalmazható gyors eljárásokról szól.

Általánosságban megjegyezzük, hogy a közlemény kifogásolhatóan alacsony példányszámban (400) db jelenik meg, a nagymúltú felsőoktatási intézmény hazai és külföldi cserései aligha kaphatják mind kézhez. Bár a papíryanag javult, még mindig nem alkalmas kifogástalan fényképek nyomására. Idegen nyelven készült kivonatai túlzottan lerövidítettek, mintha a szerzők ezt felesleges tehernek éreznék. Valójában tudományos eredményeink csak abban az esetben tarthatnak számot a külföldi szakközönség érdeklődésére, ha mondanivalónkat idegen nyelven is közöljük, vagy csak az érdekelt nemzet nyelvén hozzuk. Nyilván a budapesti ELTE ebből a megfontolásból fakadóan adta ki legutóbbi évkönyvét kizárólag idegen nyelven. Mind elgondolásaiban, mind technikai kivitelezésében példaképpül veendő.

Kovács Gábor

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Az újjáéledt Vasi Szemle

Az újjáéledt Vasi Szemle

Több mint egy évtizedes hallgatás után a helytörténeti kutatás fontosságát mind jobban felismerő törekvések ismét életre keltették szomszédos testvérvárosunkban, Szombathelyen a Vasi Szemlét, mégpedig

helyismereti évkönyv alakjában. Szerkesztője Kiss Gyula szombathelyi tanár már az első kötet számára mozgósítani tudta a megyei kutatókat és a vasi táj távolabb élő kutatóit is. A tartalom rendkívül változatos: régészeti, helytörténeti, természetrajzi magvas tanulmányok sorába jelenkori kérdések és munkásmozgalmi adalékok vegyülnek. A rovatok: tanulmányok, közlemények, megemlékezés, a kultúra vasi műhelyei, vasi könyvespolc, figyelő és látóhatár. Az utóbbiban Kiss Gyula szerkesztő igen meleg, jóleső szavakkal emlékezik meg folyóiratunkról, a Soproni Szemlééről is.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS

HIRDETÉS

VÁROSUNK LAKOSSÁGÁNAK
MINDEN IGÉNYÉT KIELÉGÍTIK
AZ

**IPARCIKK
KISKERESKEDELMI
VÁLLALAT
SZAKÜZLETEI**

KÖZKEDVELT
A
**SOPRONI SÖRGYÁR
KÉSZÍTMÉNYE**

A KIVÁLÓ
VILÁGOS
BARNA
KINIZSI
SÖR

**A Soproni
Élelmiszerkiskereskedelmi
VÁLLALAT**

FŰSZER
CSEMEGE
ÉDESSÉG
DOHÁNY
TEJ ÉS HÚS

BOLTJAI
a város minden pontján egész nap
a vásárlóközönség szolgálatára állnak

SOPRON ÉS VIDÉKE
KÖRZETI
FÖLDMŰVESSZÖVETKEZET
MEZŐGAZDASÁGI SZAKBOLTJA:
ÖTVÖS UTCA 3.

A korszerű mezőgazdasági termeléssel kapcsolatos szerárak, kisgépek, védőszerek, műtrágya stb.
A szőlőgazdaság kellékei, hordók, prések, szőlőzúzók, permetezőgépek, burgonyazúzók stb.

**Soproni Építőipari
és Épületkarbantartó Ktsz**

Vállal:
kőműves
ács
tetőfedő
épületasztalos
szobafestő
mázoló
címfestő
dukkozó
üvegező
üvegcsiszoló
kályhás
parkettás
MUNKÁKAT

Központi telep és iroda: Kossuth Lajos utca 5 – Telefon: 318 és 327

Üveges részleg: Lenin körút 22 – Telefon: 326

Soproni Asztalos- és Faipari KSZ

Sopron, Vitnyédi u. 13. – Telefon: 704

asztalos
kárpitos
festő, mázó

**javító
játék
iparművész
RÉSZLEGEIVEL**

a lakosság szükségleteinek kielégítésére a legmesszebbmenőkig rendelkezésre áll

Készít:

**HÁLÓSZOBÁT, KOMBINÁLTSZEKRÉNYT,
REKAMIÉT, SEZLONT,
KONYHABÚTORT**

és mindennemű egyéb lakberendezési tárgyait, egyéni megrendelésre, elsőrendű minőségben és ízléses kivitelben

Vállal:

**CÍMTÁBLAFESTÉST, BÚTORMÁZOLÁST
ÉS MINDENNEMŰ JAVÍTÁST**

Játék és iparművészeti készítményei minden alkalomra nagy választékba kaphatók a Soproni Kiskereskedelmi V. üzleteiben

**GYŐR-SOPRON MEGYE TANÁCSÁNAK
IDEGENFORGALMI HIVATALA, SOPRON
KEZELÉSÉBEN**

IBUSZ

**MÁV HIV. MENETJEGYIRODA FIÓKJA MINDENFÉLE UTAZÁSI ÜGYBEN KÉSZSÉGGEL ÁLL
AZ UTAZÓKÖZÖNSÉG RENDELKEZÉSÉRE!**

**SOPRON, ÓGABONA TÉR 8. SZ.
TELEFON: 55. SZ.**

Tisztaság: félegészség

Saját egészsége érdekében látogassa a több káddal bővített, hőlégfürdővel, központi fűtéssel korszerűsített
VÁROSI FÜRDŐT

FÜRDŐVÁLLALAT

**SOPRONI
POSTÓ-
ÉS SZŐNYEGGYÁR**

Sopron, Baross út 24.

GYAPIJÚSZÖVETEK
TAKARÓK
MŰSZAKI SZÖVETEK
BÚTORSZÖVETEK
SZŐNYEGEK

**SOPRONI
HÚSIPARI
VÁLLALAT**

SOPRON

TELEFONSZÁMOK: 191, 192, 193, 627
ÉS AZ ÜZLET: 699

**A SOPRONI
HÚSIPARI VÁLLALAT DOLGOZÓI**

jóminőségű hentesáruk
készítésével
járulnak hozzá
AZ ÉLELMISZERIPAR FEJLŐDÉSÉHEZ

Hátulsó utca 2–4. szám alatt megnyílt
a HÚSIPAR HÚSÜZLETE, ahol naponta friss hentesáru
kapható bőséges választékban

**SOPRONI
PAMUTIPAR**

SOPRONI
SELMECI UTCA 15–17 SZÁM
TELEFON 298 SZÁM

PAMUTSZÖVŐGYÁR

SOPRONI FÉSŰSFONALGYÁR

Gyártelep:
SOPRON, ÁGFALVI ÚT 4. SZÁM
TÁVBESZÉLŐ: 50

Budapesti iroda:
BUDAPEST, V., SZENT ISTVÁN TÉR 16 SZ. – TÁVBESZÉLŐ: 328-722

**CSEPEL AUTÓGYÁR
ALKATRÉSZGYÁRA SOPRON**

GYÁRTMÁNYAI

**„CSEPEL” 300
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ**

„RÁBA” GÉPKOCSI

**ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
SEBESSÉG VÁLTÓMŰ**

**„CSEPEL” 130
ELSŐ FUTÓMŰ
HÁTSÓ FUTÓMŰ
CSÖRLŐMŰ**

A SZAKMAI KIVÁLÓ DOLGOZÓI:

GAÁL PÁL
esztergályos

KONCZ JÓZSEF
csiszoló

HORVÁTH ISTVÁN
maró

KORNEK KÁROLY
szerszámkészítő

Soproni Tűgyár

SOPRON, CSEPEL U. 3.

**KÜLÖNFÉLE TŰÁRUK, KÁRPITOS DÍZSZEG, CIPŐKARIKÁK, FŰZŐSZEMEK,
BŐRSZEGECSEK,
MEZŐGAZDASÁGI GÉPALKATRÉSZEK, KÉSÁRUK, KÜLÖNFÉLE KÉZISZERSZÁMOK
KÉSZÍTÉSE**

KIVÁLÓ DOLGOZÓK A SOPRONI TŰGYÁRBAN:

VARGA IZABELLA

csomagoló

TAMICS LÁSZLÓNÉ

csomagoló

CSISZÁR JÓZSEF

beállító lakatos

KRÁNIXFELD LAJOSNÉ

gépmunkás

POLÁK DEZSŐ

beállító lakatos

KOVÁCS GYÖRGY

gépmunkás

LÁSZLÓ JÓZSEF

beállító lakatos

TAMÁSI KÁROLY

galvanizáló

TARTSA PÉNZÉT TAKARÉKPÉNZTÁRBAN!

A takarékbetét kamatozik, bármikor minden előzetes felmondás nélkül *felvehető!*

Bővebb felvilágosítást ad

Az Országos Takarékpénztár fiókja, Sopron, Lenin körút 98 valamint bármelyik postahivatal

Kevés pénzért sokat nyerhet!

TOTÓZZON

LOTTÓZZON

a soproni totó-lottó irodában

SOPRON, LENIN KÖRÚT 88.

**Soproni
Járműgyártó
Szövetkezet**

Központi iroda: Rákóczi utca 27. Tel.: 319

SZÍJGYÁRTÓ ÜZEM

Lenin körút 90. sz. Telefon: 317

LÓSZERSZÁMOK, KÉZITÁSKÁK, BÖRÖNDÖK, BŐRÁRUK KÉSZÍTÉSE, JAVÍTÁSA

MOTORJAVÍTÓ ÜZEM

Botond utca 1 sz. Telefon: 524

MEGBÍZHATÓ GYORS, BIZTOS SZERVIZ

BOGNÁR-, KOVÁCSÜZEM

Rákóczi utca 27 sz.

KÉZIKOCSI, SZEKÉR, FEJSZE, EKEKÉSZÍTÉS, JAVÍTÁS, LÓPATKOLÁS, AUTÓKAROSSZÉRIA
KÉSZÍTÉS

Mértékutáni osztály:

LENIN KÖRÚT 71.

Gumijavítási osztály:

LENIN KÖRÚT 67.

Soproni

cipész szövetkezet

FIÓKOK:

KOSSUTH U. 2.

BÉKE ÚT 35.

JAVÍTÁSI ÁTVEVŐHELY: LENIN KÖRÚT 65.

SOPRONI

FODRÁSZ SZÖVETKEZET

KORSZERŰSÍTETT

HIGIÉNIKUS

TERMEIBEN

GONDOS ÉS

FIGYELMES KISZOLGÁLÁS

A SOPRONI

ÁLLAMI

GAZDASÁG

Kékfrankos

Leányka

Muskotály

**PALACKOZOTT MÁRKÁS BORAI
A KORSZERŰ SOPRONI SZŐLŐTERMELÉS
EREDMÉNYEI!**

***Soproni
Háziipari Szövetkezet***

Mértékutáni kötöttáru üzlete

Torna u. 1.

Telefon 43

**Női és férfi pulóverek
Kuligánok kötése
gyapju és pamut
fonalakban**

Szolgáltató részlege

Lenin krt. 94.

Telefon 71

Szemfelszedés – Himzés

Előnyomás

Nylonharisnya átkötés

Minőségi munkával!

**TAKARÉKOSKODJUNK
A GÁZZAL,**

akkor kisebb lesz a gázszámla
és jobb lesz a gáznyomás!

Felvilágosításért és panasszal forduljunk

A GÁZMŰHÖZ

Táncsics Mihály u. 12. Telefon 254

A SOPRONI SZÁLLODA ÉS VENDÉGLÁTÓ VÁLLALAT

Figyelmes kiszolgálással és jó ellátással szeretettel várja kedves vendégeit!

Üzemei:

PANNÓNIA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

80 szobával, központi fűtéssel a város reprezentatív vendéglátó üzeme

TURISTA SZÁLLÓ ÉS ÉTTEREM:

a Lővérek gyönyörű fenyőerdői között fekvő erdei szállójával és éttermével közkedvelt üdülő- és kirándulólhely

KERTVÁROSI VENDÉGLŐ:

a kertváros kedvelt kirándulólhelye, árnyas kerthelyiséggel

ALPESI VENDÉGLŐ:

a Lővérek kedvelt nyári vendéglátó üzeme

DEÁK ÉTTEREM:

a város legszebb helyén, tágas kerthelyiséggel, elsőrendű tánczenével

GAMBRINUS ÉTTEREM:

a patinás belvárosban, elsőrendű konyhával

VÁRKAPU ESPRESSZÓ:

I. osztályú táncos szórakozólhely a város főutcáján

GYÖNGYVIRÁG – CIKLÁMEN – PETTYES

cukrászda, elsőrangú cukrászsüteményeivel, fagyalatkülönlegességeivel és minőségi eszpresszókávéval

Büfék és italboltok a város legkülönbözőbb helyein és strandokon

LÁTOGASSA MEG ÜZEMEINKET!

É. M.

SOPRONI ÉPÜLETASZTALOSIPARI VÁLLALAT

Hazánk legkorszerűbb épületasztalosipari nagyüzeme

Gyárt:

Mindenfajta ajtót, ablakot és egyéb felszereléseket

Gyártelep:

SOPRON, BAROSS ÚT

Telefon: 370, 371, 372

**SOPRONI
VAS- ÉS SZERELŐ
KISIPARI SZÖVETKEZET**

vállal rádiójavítást,
gyermekkocsijavítást,

bádogos, vízszelési,
lakatos, esztergályos, géplakatos,
villanszerelő, motortekercselő munkákat

SOPRON – ÓGABONA TÉR 16

**SOPRONI
FÉMTÖMEGCIKK KISIPARI SZÖVETKEZET**

VÁLLAL:

edényjavítást, mindennemű bádogosmunkát, nikkelezést, hegesztést, lakatos- és esztergályozási munkákat

**KÖZPONTI TELEP:
SOPRON, RÁKÓCZI UTCA 39. SZÁM**

SOPRONI SZEMLE

Soproner (Ödenburger) Rundschau.
Herausgegeben von der Stadt Sopron. Redigiert von André Csatkai.
Lokalhistorische Quartalschrift.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / HIRDETÉS / Aus dem Inhalt

Aus dem Inhalt

Rozsondai, Karl: Bilder aus der Geschichte der Lehrerpräpoarandie in Sopron

Kárpáti Zoltán: Die Beziehungen des Gartenbaues zur natürlichen Pflanzendecke in der Umgebung von Sopron

Póczy, Klara: Fragment eines Schlüsselnegativs mit Reliefdekor aus Scarabantia.

Thier, Ladislaus: Franz Liszt Soproner Konzerte und die öffentliche Aufführung seiner Werke von 1820 bis 1956.

Csatkai, André: Aus den Kinderjahren H. Angelis.

I. Hajdu, Helga: Brief aus Dresden nach Sopron.

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / MUNKATÁRSAINKHOZ!

MUNKATÁRSAINKHOZ!

Kérjük munkatársainkat, hogy a szerkesztőség és a nyomda munkájának megkönnyítésére a következőket vegyék figyelembe:

1. Kéziratukat szabványos ívpapír (21×29 cm) egyik oldalára, írógéppel, kb. három ujjnyi margóval írják. A kéziratok terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 20 gépelt oldalt.

2. A dőlt szedést a megfelelő szavak egyszeri aláhúzásával, a ritkított szedést szaggatott aláhúzással jelezzék. (A ritkítást csak szavaknál eszközöljük.)

3. A lapalji jegyzeteket külön lapra írják. A szükséges könyvészeti adatokat pontosan adják meg: könyveknél a megjelenés helyét és idejét is, folyóiratoknál az évfolyam és a lap számát, napilapoknál a megjelenés keltét. A kötetet vagy az évfolyamot római számmal, a lapokat arab számmal írják. A kettő közé vesszőt tegyenek. Használják a bibliográfiánkban bevezetett rövidítéseket (pl. SSZ = Soproni Szemle). További rövidítéseket a szükséghez képest alkalmazzuk.

4. Ha a lapalji jegyzet rövid (pl. SSZ VII. 39), akkor a szövegbe dolgozzuk bele és tegyük zárójelbe.

5. A nagyobb cikkekhez lehetőleg idegen nyelvű kivonatot is mellékeljünk!

1958. XII. ÉVFOLYAM 3. SZÁM / OLVASÓINKHOZ!

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, a Soproni Városi Tanács kiadásában negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

A folyóiratra a Soproni Szemle kiadó hivatalánál (Sopron, Tanácsháza) vagy a MNB 793.116-706 számú csekk számlán lehet előfizetni. Előfizetési díj évi 48 forint, amely negyedévi részletekben is fizethető. Egyes szám ára 16 forint. Kettős szám ára 32 forint. Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

Terjedelem 7 (A/5) ív 34 szövegközti ábrával. Példányszám: 1000

Felelős kiadó: Csatkai Endre – Győr-Sopronmegyei Nyomda Vállalat 1567 – Felelős kiadó: Mentler Endre

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

V. ö.: Ünnepségek Fényes Elek születésének 150. évfordulóján. Statisztikai Szemle 1957. évf. 545–549. l.

2 (Megjegyzés - Popup)

L. elsősorban: *Keleti Károly*: Fényes Elek emlékezete. Értekezések a társadalmi tudományok köréből. V. kötet II. szám, 1878. 37. l. – *Galgóczy Károly*: Fényes Elek, a magyar gazdasági egyesület előadója. Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület emlékkönyve. Budapest, 1883. III. füzet 110–121. l. – *Kovács Alajos*: Fényes Elek statisztikai munkássága. Magyar Statisztikai Szemle 1924. évf. 340–346. l. – *Tyukody Piroska*: Fényes Elek. Történelmi Intézet Értekezései 20. Pécs, 1940. 58. l. – *Mészáros István*: Fényes Elek élete és munkássága. Statisztikai Szemle 1957. évf. 533–544. l. – *Kovacsics József*: Fényes Elek. Élet és tudomány 1957. évf. 899–902. l.

3 (Megjegyzés - Popup)

Született a Bihar megyei Csokalyon 1807. július 7-én, meghalt Ujpesten 1876. július 23-án.

4 (Megjegyzés - Popup)

Galgóczy i. emlékbeszéd 119–120. l.

5 (Megjegyzés - Popup)

Keleti i. emlékbeszéd 3. l.

6 (Megjegyzés - Popup)

Statisztikai Szemle 1957. évf. 548. l.

7 (Megjegyzés - Popup)

A mű második kiadásának I. kötete (Pest, 1841) a 238–255. lapokon ismerteti például Sopron vármegyét a következő fejezetekben: 1. §. Fekvése 's Határai. 2. §. Nagysága és Kiterjedése. 3. §. Természeti tulajdonsága. 4. §. Hegyek. 5. §. Folyóvizek. Tavak. Mocsárok. 6. §. Ásványos és Orvosi vizek. 7. §. Termékei: a) Növények országából. b) Állatok országából. c) Ásványok országából. 8. §. Lakhelyek. Lakosok. 9. §. Szorgalom. Mesterség. Gyárok. 10. §. Kereskedés. 11. §. Oskolák. 12. §. Katonaság. 13. §. Királyi-Hivatalok. 14. §. Jobbágy telkek. Porták. 15. §. Nemesség. Birtokosok. 16. §. Tisztikar. 17. §. Politikai Felosztása. (Ebben következnek a város- és községleírások.)

8 (Megjegyzés - Popup)

A mű második kiadása I. kötetének 255–293. lapjain.

9 (Megjegyzés - Popup)

I. m. második, javított kiadás I. kötet 261–265. l.

10 (Megjegyzés - Popup)

További munkáinak adatgyűjtését túlnyomóan írásbeli úton bonyolította le (ill. egyik félbemaradt legnagyobb művének anyagát jórészen kevésbé elfoglalt kiváló fiatal munkatársa, *Galgóczy Károly* gyűjtötte össze, főleg a helyszínen). Egyelőre nincs biztos tudomásunk arról, hogy *Fényes* adatgyűjtő munkája során megfordult-e Sopronban vagy sem. Levélbeli kapcsolatainak azonban a városi Tanácsjegyzőkönyvekben van nyoma. Így az 1847. évi I. kötet („Tárgyalva II. 12.” jelzéssel) arról tanúskodik, hogy *Fényes* mint iparegyesületi választmányi tag és megbízott 1847. január 25-én levélbeli megkereséssel fordult Sopron városához, megkérve a Tanácsot, hogy „Magyar Iparstatistica készíthetése az arra vonatkozó kérdőpontokra felvilágosítás adassék.” A Tanács a kérdőpontokat „a gyárookra nézve Fabricius Endre öregb. Tanácsnok Urnak, a mesteremberekre nézve a Czéhbiztos Uraiknak”, magát a várost illetően pedig Ertl Nep. János főjegyző és Hochecker János számvevő uraknak adta ki „tárgyalás és teendő tudósítás végett”. Az ugyanazon évi II. kötetből pedig („Tárgyalva V. 21.”) az világlik ki, hogy Ertl „az Iparegyesület által tett ezen várost illető kérdésekre a feleleteket beadta. Mely feleletek Tettes Fényes Elek Urnak... Martiny Fridrik Polgármester Ur által átküldendők”. (*Csatkai Endre* szíves közlése.)

11 (Megjegyzés - Popup)

Kemény Gábor: Száz esztendő a „Statistik des Königreichs Ungarn” *Fényes Elek* magyarországi statisztikája. Magyar Statisztikai Szemle 1944. évf. 46–57. l. (a 46. lapon).

12 (Megjegyzés - Popup)

Így a város lélekszámával kapcsolatban *Thirring Gusztáv* a következőket állapítja meg: „Azok a népszámok, melyeket Sopron városáról *Fényes Elek* közöl különböző munkáiban... nagyjából megfelelnek az azon évi nemtelen conscriptio eredményeinek s így.... teljes érvényükül nem fogadhatók el.” V. ö. Sopron népességének fejlődése és összetétele. Magyar Statisztikai Szemle 1931. évf. 407–453. l. (a 412. lapon). – *Fényes* egyéb adatainak ellenőrzése messze vezetne el. Az adatoknak és megállapításoknak helyessége mindenesetre a Soproni Szemle több cikkében foglalt adatok alapján (így például a brennbergi kőszénbányászat szempontjából) elég jól ellenőrizhető.

13 (Megjegyzés - Popup)

Hogy *Fényesnek* a természeti szépségek felismeréséhez mennyire volt szeme, arra leginkább *Pápa Miklós* hívta fel a figyelmet a Természetjárás 1957. szeptemberi számában írott cikkében (2. l.).

14 (Megjegyzés - Popup)

A brennbergi kőszén egyébként már a vármegye hegyeinek leírásakor megemlíti (239. l.).

15 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanitt utal a könyv arra is, hogy „Nem messze Brennbergtől Riczing határjában is ásatik kőszén, mely szinte barna faj, ’s elég gazdag lenne, ha több gonddal műveltetnék.”

16 (Megjegyzés - Popup)

A mezővárosok egyenkénti leírásában Rákosnál újból megemlíti, hogy „kőbányája híres” (269. l.).

17 (Megjegyzés - Popup)

A Fertőre *Fényes* egyébként is több helyen tér ki; Balfot illetően pedig megemlíti „a’ Fertő tava melletti” kénkőves hideg forrást és a savanyúvízforrást is (242. l.). Erről a „Felső Soproni Járás”-beli faluk ismertetésében a következőket írja: „Nevezetes hideg kénesforrásáról ‘s fürdőintézetéről, és savanyuvizéről. A’ vendégek elfogadására derék épület áll fürdőszobákkal együtt, ‘s a’ soproniaknak, és környékbelieknek kedves mulatóhelye szokott lenni.” (270. l.)

18 (Megjegyzés - Popup)

Kőrösy László: Romy élete. (Korabeli arcképével.) BD. 1880. 105. old.

19 (Megjegyzés - Popup)

Gatterer: Elementa artis diplomaticae. Göttingen, 1765. 80. old. Az említett két mű Thomas Shelton: Tachygraphy, London 1655. és James Weston: Stenography. London, 1727. – Gatterer egyetemi diplomatai előadásainak hallgatása révén váltak a gyorsírás barátaivá: Schwartner, Schedius, Romy, Kis János soproni író, költő, aki recensálja Nyiri István: A tudományok öszvesége. Sárospatak, 1829. c. könyvét, melyben Hieroglyphok. Pasigraphia, Kryptographia, Stenographia fejezetek vannak.

20 (Megjegyzés - Popup)

A gyorsírókat is érdeklő tanulmányok szerzője: Das Lesen und Schreiben im Spätmittelalter. Pécs, 1931., valamint Das mnemotechnische Schrifttum des Mittelalters a Thienemann és Pukánszky szerkesztette: Pázmány Péter tudományegyetem német intézetének évkönyvében a 461. oldalon.

21 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Hajnóczy Iván: Új adatok a magyar Taylor gyorsírásról. Népszerű Gyorsíró XXXVII. 1925/26. évf. 3–4. sz. A Gyorsírók Lapja VII. 1957. évf. 10. számában „Arany János 110 éves gyorsírási sorai” c. cikk erről az adatról nem tud.

22 (Megjegyzés - Popup)

* A közlemény eredetileg német nyelven az Acta Agronomica 1958. évi VII. évfolyamának 4. füzetében (429–456. old.) jelent meg „Die Beziehungen zwischen natürlicher Pflanzendecke und gartenbaulicher Produktion in der Umgebung von Sopron” címmel. A klisék átengedéséért az Akadémia Kiadónak mond köszönetet szerkesztőségünk. A fényképeket Terpó András készítette.

23 (Megjegyzés - Popup)

* Éppen ezért szükségesnek tartom ezeket a még közzé nem tett adatokat az alábbiakban ismertetni. A növényenumeráció után a munka fejezetekre osztva a következő gyümölcsöket sorolja fel:

Caput I. *De Pomis* (alma): Bergtech. M., Paradiss Aepfel, Taffot Aepfel, Zeitr. (valószínűleg Zitronen-Aepfel-t jelent), Vlemling, Pfarrer-, Barissal-, Wein-, Kraut-, Quitten-, Pogáts-, Pfund-Aepfel.

Caput II. *De Pyris* (körte): Regel-, Fleisch-, Schmalz-, Pergamotten-, Plunzer-, Weizen-, Honig-, Nagarlitz-, Zucker-, Kitten-, Musscateller-, Blut-, Pariser-, Butter-, Melonen-, Pfalzgrafen-, Longfey Nord-, Pfund-, Stein-, Pomerraner-, Jungfer-, Todten-, Kaysers (Königs)-, Obrington, Margarethen-

Weiss-, Citronen-, Markgrafen-, Muscus-, Gold-Birn.

Caput III. *De pomo Cotoneo* (birsalma)

Caput IV. *De pomis persicis* (őszibarack)

Caput V. *De pomo Armeniaco* (kajszi)

Caput VI. *De Cerasis* (cseresznye, meggy)

Caput VII. *De Prunis* (szilva)

Caput VIII. *De Moris* (eperfa)

Caput IX. *De Amygdalis* (mandula)

Caput X. *De Castaneis* (szelidgesztenye)

Caput XI. *De nucibus inspecie de Juglande ed Avellanis* (dió és mogyoró).

24 (Megjegyzés - Popup)

Az ásató Nováki Gyula megfigyelései és véleménye alapján itt a koracsászárkóban hamvasztásos temető húzódt. A II.–III. században közelebről még meg nem határozott időszakban épületek keletkeztek ezen a területen. A IV. sz.-ban újra temető létesült, részben a romos épületek közötti csontvázas sírokkal. Az 5. sír, amelyik alatt a tálnegatív előkerült, szintén a későcsászárkórból való.

25 (Megjegyzés - Popup)

Ehhez R. Zahn: Festschrift f. A. Oxé, (1938) 49. skk.; Hasonló kísérletet tett már J. Déchelette: La céramique ornée de la gaule romaine (1909), II. 97., typ. 578.

26 (Megjegyzés - Popup)

H. Dragendorff: Festschrift f. A. Oxé, (1938) 8.

27 (Megjegyzés - Popup)

E. Vogt: Festschrift f. A. Oxé. (1938) 37, Abb. 9.

28 (Megjegyzés - Popup)

Ehhez F. Benoit: Riv. di studi Liguri XIV. (1948) 115. skk.

29 (Megjegyzés - Popup)

Marshoz: Oswald F.: Index of figure typus (1933) typ. 541. változata. Kisebb álló alak változataként említhetjük Oswald F. u. o. 820B Mars typusát.

30 (Megjegyzés - Popup)

A. Oxé: Schumacher Festschrift. (1930) 301, skk. pl. Taf. 35, 3.

31 (Megjegyzés - Popup)

Kállay Gy. gyűjteményéből, az anyag a Tatai Múzeumban.

32 (Megjegyzés - Popup)

Ehhez H. Dragendorff: BJ. 96–97. (1895) 21. skk. E. Ettlinger–Ch. Simonett: Schutthügel aus Vindonissa (1942) 34.

33 (Megjegyzés - Popup)

H. Klumbach: Jahrb. d. röm. germ. Zentralmus. Mainz. 3. (1956). Taf. 5, 2.

34 (Megjegyzés - Popup)

A későítáliei sigillátatálak jellegzetes formaváltozataihoz v. ö. N. Lamboglia: Riv. di studi Liguri. IX. (1943) 179.

35 (Megjegyzés - Popup)

H. Dragendorf–C. Watzinger: Arretinische Reliefkeramik (1948) 119., ezzel szemben áll még Behn korábbi véleménye: Römische Keramik (1918) 210. és 222.

36 (Megjegyzés - Popup)

H. Klumbach u. o. 119.

37 (Megjegyzés - Popup)

H. Dragendorf: Oxé-Festschrift, 5. skk.

38 (Megjegyzés - Popup)

A. Oxé: Arretinische Reliefgefäße vom Rhein (Mat. z. röm. germ. Keramik 5.) (1933) 6.

39 (Megjegyzés - Popup)

H. Comfort: RE. Suppl. VII. (1940), Sp. 1329., ehhez még F. Benoit: Riv. di studi Liguri 18 (1952) 286.

40 (Megjegyzés - Popup)

L. Ohlenroth: Germania 30. (1952) 416., H. Klumbach u. o. 119.

41 (Megjegyzés - Popup)

L. Ohlenroth: BRGK. 24/25. (1934/5), 241., és Germania 30, (1952). 415.

42 (Megjegyzés - Popup)

A. Oxé: Schumacher Festschrift, Mainz. (1930) 301.

43 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. L. Ohlenroth: *Germania* 30. (1952) 417.

44 (Megjegyzés - Popup)

H. Comfort: *RE. Suppl. VII.* (1940) Sp. 1317.

45 (Megjegyzés - Popup)

N. Lamboglia: *Riv. di studi Liguri* 9. (1954) 172.

46 (Megjegyzés - Popup)

H. Comfort: *RE. Suppl. 7.* (1940) Sp. 1320. és *AJA.* (1936) 450.

47 (Megjegyzés - Popup)

J. Déchelette: u. o. I. (1904). 113. skk., ehhez N. Lamboglia: *Gli scavi di Albintimilium* (1950) 41. L. Ohlenroth: *Germania* 30. (1952.) 417.

48 (Megjegyzés - Popup)

H. Klumbach u. o. Ehhez: H. Comfort: *RE. Suppl. 7.* (1940) Sp. 1320.

49 (Megjegyzés - Popup)

A. Oxé: *BRGK.* 7. (1912) 13.

50 (Megjegyzés - Popup)

V. Parvan: *Die Nationalität der Kaufleute im röm. Kaiserreich* (1909) 42. skk. Ehhez még M. Rostovzeff: *AJA.* (1943)., 174.

51 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Nagy L.: *Bpest. Tört. II.* (1942)., -658. skk. CVIII. t. I. Aquincumban előkerült relief díszű tálon *planta pedis* keretben *Sex. Mar(tius) retr. bélyeg.* Noricumban előkerült darabokat közölt H. Comfort: *AJA.* (1936)., 439.

52 (Megjegyzés - Popup)

V. Parvan: 34. skk.

53 (Megjegyzés - Popup)

Mócsy A.: *Acta Ant Hung.* 4. (1956) 222.

54 (Megjegyzés - Popup)

J. Weinmann: *Mitt. des Ver. f. Carnuntum.* 5. (1952) 9. skk.

55 (Megjegyzés - Popup)

R. Egger: Führer durch die Antike Samml. des Landesmus. in Klagenfurt. (1921). 11.

56 (Megjegyzés - Popup)

O. Görner: Mitt. des Ver. f. Carnuntum 5. (1952) 10. v. ö. M. Abramic: Führer d. Poetovio (1925)., 87. és 110. Ehhez még V. Parvan: u. o. 69.

57 (Megjegyzés - Popup)

H. Kenner: Carinthia I. (1951)., 140. skk.

58 (Megjegyzés - Popup)

Ehhez V. Parvan: u. o. 71.

59 (Megjegyzés - Popup)

Dobó Á.: Incriptiones extra fines Pannoniae... Diss. Pann. I. 1. (1940) 76. Inscr. 461.

60 (Megjegyzés - Popup)

Póczy K.: Bp. Rég. 16. (1955) 41. Aquincumból, és C. Walters: CRP (1938)., 30. Poetovioból. Ezzel szemben pl. a Comoi tó partjáról közölt igen fontos leletegyüttesek egyikében sem fordul elő ugyanebben az időben ezeknek a műhelyeknek áruja. V. ö.: Ch. Simonett: Tessiner Gräbenfelder, (1941) 15., és N. Lamboglia: Riv. di studi Liguri (1943) 173.

61 (Megjegyzés - Popup)

E. Ettlinger–Ch. Simonett: Rom. Ker. aus d. Schutthügel von Vindonissa (1952) 97. skk.

62 (Megjegyzés - Popup)

Emlékezései életéből. Sopron, 1846. 214. l.

63 (Megjegyzés - Popup)

Debrecen. Állami levéltár. Rendtart. jkv. 1834. július 30. 784. sz.

64 (Megjegyzés - Popup)

U. o. Rendtart. jkv. 1835. május 6. 341. sz.

65 (Megjegyzés - Popup)

U. o. Jelentések 1835: 189. sz.

66 (Megjegyzés - Popup)

U. o. Fogalmazványok 1842: 472. sz. Az egyszerű, páholysoros színház tervét Liszkay Samuel erdőmester készítette el.

67 (Megjegyzés - Popup)

U. ott. Fogalmazványok 1843: 198. sz.

68 (Megjegyzés - Popup)

Sopron. Állami Levéltár. V. fasc. No. 11.821.

69 (Megjegyzés - Popup)

U. ott. A leveleket Csatkai Endre soproni múzeumigazgató fedezte fel és baráti szívességéből közöljük. Ugyancsak a tőle kapott felvilágosítás szerint Martiny 1848–49-ben Sopron országgyűlési képviselője lett, Saltzmann Károly pedig a 40-es évek elején a kurucdombi szélmalmost tervezte, majd letelepedett Sopronban, polgárjogot nyert és tb. városi mérnök is lett. Poroszlay Frigyes 1844-től 1849 végéig főbíró, majd polgármester volt Debrecenben. Az 1848. áprilisi tisztújításon a régi városi tisztikarból jóformán egyedül maradt meg. A szabadságharc alatt végig ő intézte a város ügyeit és hivatalában maradt a világozi fegyverletétel után is néhány hónapig, mígnem az abszolút kormány által 1849 végén kinevezett főbíró felváltotta. Sajnos a küldött tervek Debrecenben a levéltárban nem találhatók.

70 (Megjegyzés - Popup)

Debrecen. Állami levéltár: Községtanácsi jkv. 1860. szept. 24. 100. sz.

71 (Megjegyzés - Popup)

U. ott. Polgármesteri iln. ir. 1860: 534. sz.

72 (Megjegyzés - Popup)

„A Színház teljhatalmu állandó bizottmánya márc. 28-án Ybl Miklós építész urral együtt megállapítja az építési tervet és ennek részletes kidolgozását az építész urnak meghagyá, ki is f. évi junius 1-re kész leend a munkával. Az elfogadott terv igen meglepő szépségű épületre ad kilátást... bizanti stílusban, nézőhely 1000–1200 személyre van számítva.” Debreceni Közlöny 1861. ápr. 3. 80. sz.

73 (Megjegyzés - Popup)

Debreceni Közlöny, 1961. ápr. 27. 87. sz.

74 (Megjegyzés - Popup)

A Reszler István életrajzában levő adatokat kissé helyesbíteni kell, mert azok szerint már áprilisban megnyílt volna a színház. Magyar Színházi Lexikon, IV. k. Bp. 1931. 41. l. Debreceni Közlöny 1861. máj. 4. 89. sz.

75 (Megjegyzés - Popup)

Hortobágy. 1863. ápr. 23. 17. sz.

76 (Megjegyzés - Popup)

Hortobágy. 1863. jún. 14. 24. sz.

77 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: A soproni színház gróf Széchenyi István idejében. Uj Sopronvármegye. 1941. szept. 28. sz.

78 (Megjegyzés - Popup)

Hortobágy, 1863. szept. 6. 36.; okt. 4. 40.; dec. 6. 49. számok.

79 (Megjegyzés - Popup)

Egy font: 0,56 dkg, egy lat ennek a 32-ed része (0,17 dkg).

80 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Payr S.: A soproni ev. egyházközség története. I. k. Sopron 1917, 293. és 301–302. l. uó: Dr. Gensel Ádám, a hírneves soproni orvos (1677–1720). Sopronvármegye, 1925. júl. 29-i szám.

81 (Megjegyzés - Popup)

V. ö. Bán J.: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron 1939, 368. l.

82 (Megjegyzés - Popup)

Ungarns Staatsgeschäfte und Verwaltung betreffende Documente. Fol. Germ. 890/II, ff. 7–8.

83 (Megjegyzés - Popup)

Az 1582-ben életbe léptetett Gergely-féle naptárral (stilus novus) szemben Németország protestáns tartományai a XVII. század végéig még a régi naptárszámításhoz (stilus vetus) ragaszkodtak. A stilus vetus 1655. aug. 14-e 24-ének felel meg az új-naptár szerint.

84 (Megjegyzés - Popup)

A választófejedelem a 30 éves háború idején országára nézve végzetes köpenyforgató politikát folytatott. 1619-ben visszautasította a neki felajánlott cseh koronát; előbb a császárt támogatta Szilézia leigázásában, 1631-ben a svédekhez csatlakozott, Gusztáv Adolf halála után ismét a császár pártjára állt.

85 (Megjegyzés - Popup)

Bizonyára a „Patikaház” építéséről van szó; ma: Beloiannisz tér 2. – Vö. Csatkai E.–Dercsényi D.: Sopron és környéke műemlékei. Bp. 1956. 174. l.

86 (Megjegyzés - Popup)

Szarvasvadászat a „Feistzeit”-ban, azaz a szarvasbögés előtti időben.

87 (Megjegyzés - Popup)

1655–56-ban Lengyelországban a brandenburgiakkal szövetkezett svédek hadakoztak János Kázmér

lengyel király ellen. A császár Lengyelország pártján állt.

88 (Megjegyzés - Popup)

Zoana (vagy Zuana) György, 1658-tól 1661-ig Sopron város bírása. Vö. Payr S. i. m. 335. l.

89 (Megjegyzés - Popup)

Szászország a 30 éves háborúban többször volt hadszíntér. A svédek csak 1650-ben hagyták el végleg az országot.

90 (Megjegyzés - Popup)

Zuana György 1637 és 1649 között volt a königsbergi (ma: Kaliningrad) egyetem hallgatója. Itt 1637-ben egy Oratio-t adott ki (RMK III. 1526), amelyben a hatóságoknak a tudományok pártfogását ajánlja; 1639-ben ugyanott a birtokszerzésről szóló jogi Disputatio-ja jelent meg (RMK III. 1549). Johann Georg Hofkontze 1615-ben, a csehországi Trautenauban született, 1655. júl. 19-én halt meg Drezdában. Königsbergben és az Odera melletti Frankfurtban járt egyetemre. Előbb kántor volt Gubenben, 1642-ben pedig a drezdai udvari zenekarhoz hívták meg tenoristának. 1650 táján ugyanott karmester lett. Ld. Eitner R.: Biographisch-bibliographisches Quellen-Lexikon der Musiker und Musikgelehrten. V. Bd. Lpz. 1901, 184. l.

91 (Megjegyzés - Popup)

Valószínűleg Lang Mátyás soproni ev. lelkész, aki 1643–48-ban a wittenbergi egyetem hallgatója, utána ugyanott diakónus volt. Sopronban 1650-től működött.

92 (Megjegyzés - Popup)

Az új-naptár szerint aug. 27-e. – Gensel Kornél feljegyzése a levél címzése után: Accepi den 7. Sept.